

**MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETO
SOCIALINĖS POLITIKOS FAKULTETO
EDUKOLOGIJOS INSTITUTAS**

**ERIKA STRUJEVA
VERSLUMO EDUKOLOGIJOS IŠTĚSTINĖS STUDIJS**

**MOKINIŲ VERSLUMO KOMPETENCIJOS UGDYMO POREIKIS
MOKYKLOJE**

Magistro baigiamasis darbas

Darbo vadovas: *dr. Jolita Dudaitė*

Vilnius, 2013

TURINYS

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS	4
LENTELĖS	6
PAGRINDINĖS DARBO SĄVOKOS	7
ĮVADAS	8
1. VERSLUMO KOMPETENCIJOS UGDYMO PRIELAIDOS	12
1.1. Verslumo kompetencijos samprata ir verslumo kompetencijos svarba šiuolaikinėje globalioje visuomenėje	12
1.2. Verslumo ugdymo patirties apžvalga Europos Sąjungos valstybėse.....	17
1.3. Verslumo ugdymas Lietuvos švietimo sistemoje (verslumo ugdymą reglamentuojantys dokumentai, programos, strategijos).....	23
2. VERSLUMO KOMPETENCIJOS UGDYMAS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE	29
2.1. Verslumo kompetencijos ugdymo galimybės.....	29
2.2. Verslumo kompetencijos ugdymas mokomųjų dalykų kontekste	37
2.3. Verslumo kompetencijos ugdymo metodai ir formos.....	40
3. MOKINIŲ VERSLUMO KOMPETENCIJOS UGDYMO POREIKIO MOKYKLOJE TYRIMAS	46
3.1. Tyrimo metodika ir organizavimas.....	47
3.1.1. Tyrimo metodai	47
3.1.2. Tyrimo dalyviai	51
3.1.3. Tyrimo procedūros	52
3.2. Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas	53
3.2.1. Mokinių apklausos rezultatai	54
3.2.2. Mokinių apklausos rezultatų lyginamoji analizė.....	76
IŠVADOS	81
PASIŪLYMAI	83
LITERATŪRA	84
ŠALTINIAI	86

ANOTACIJA	90
ANNOTATION	91
SANTRAUKA	92
SUMMARY	94
PRIEDAI	96

PAVEIKSLŲ SĄRAŠAS

1 pav.	Verslumo apibrėžimas: pagrindiniai verslumo komponentai	15 psl.
2 pav.	Verslumą sąlygojantys veiksniai	16 psl.
3 pav.	Švietimo sistemos ir pagrindinių valstybės pažangos sričių sąsajos	26 psl.
4 pav.	Verslumo ugdymo keliai	30 psl.
5 pav.	Tyrimo schema	46 psl.
6 pav.	Respondentų pasiskirstymas pagal lytį	54 psl.
7 pav.	Verslumo kompetencijos samprata (10 klasės mokinių požiūris)	55 psl.
8 pav.	Verslumo kompetencijos ugdymo mokykloje svarba (10 klasės mokinių požiūris)	56 psl.
9 pav.	Verslumo žinių šaltiniai (10 klasės mokinių požiūris)	57 psl.
10 pav.	Verslumo kompetencijos ugdymo įtaka mokinių savybių ir gebėjimų plėtrai (10 klasės mokinių požiūris)	57 psl.
11 pav.	Orientacinis verslumo kompetencijos ugdymo turinys pagal ugdymo pakopas (10 klasės mokinių požiūris)	58 psl.
12 pav.	Verslumo kompetencijos ugdymo formos ir būdai pagal ugdymo pakopas (10 klasės mokinių požiūris)	59 psl.
13 pav.	Verslumo kompetencijos ugdymo poreikis (10 klasės mokiniai)	60 psl.
14 pav.	Verslumo kompetencijos ugdymo poreikio priežastys (10 klasės mokiniai)	60 psl.
15 pav.	Mokinių turimų savybių, gebėjimų ir žinių įsivertinimas (10 klasės mokiniai)	61 psl.
16 pav.	Verslumo įsivertinimas (10 klasės mokiniai)	62 psl.
17 pav.	Mokiniam labai svarbios vertybės (10 klasės mokiniai)	63 psl.
18 pav.	Mokiniam visiškai nesvarbios vertybės (10 klasės mokiniai)	64 psl.
19 pav.	Verslumo kompetencijos samprata (12 klasės mokinių požiūris)	65 psl.
20 pav.	Verslumo kompetencijos ugdymo mokykloje svarba (12 klasės mokinių požiūris)	66 psl.
21 pav.	Verslumo žinių šaltiniai (12 klasės mokinių požiūris)	67 psl.
22 pav.	Verslumo kompetencijos ugdymo įtaka mokinių savybių ir gebėjimų plėtrai (12 klasės mokinių požiūris)	67 psl.
23 pav.	Orientacinis verslumo kompetencijos ugdymo turinys pagal ugdymo pakopas (12 klasės mokinių požiūris)	68 psl.

24 pav.	Verslumo ugdymo formos ir būdai pagal ugdymo pakopas (12 klasės mokinių požiūris)	69 psl.
25 pav.	Verslumo kompetencijos ugdymo poreikis mokykloje (12 klasės mokiniai)	70 psl.
26 pav.	Verslumo kompetencijos ugdymo poreikio mokykloje priežastys (12 klasės mokiniai)	71 psl.
27 pav.	Mokomojo dalyko „Ekonomika ir verslumas“ pasirinkimas (12 klasės mokiniai)	71 psl.
28 pav.	Mokinių turimų savybių, gebėjimų ir žinių įsivertinimas (12 klasės mokiniai)	72 psl.
29 pav.	Verslumo įsivertinimas (12 klasės mokiniai)	73 psl.
30 pav.	Mokiniam labai svarbios vertybės (12 klasės mokiniai)	74 psl.
31 pav.	Mokiniam nesvarbios vertybės (12 klasės mokiniai)	75 psl.
32 pav.	Verslumo kompetencijos samprata (10, 12 klasės mokiniai)	76 psl.
33 pav.	Verslumo kompetencijos ugdymo įtaka mokinių savybių ir gebėjimų plėtrai (10, 12 klasės mokiniai)	77 psl.
34 pav.	Verslumo kompetencijos ugdymo poreikio mokykloje priežastys (10, 12 klasės mokiniai)	78 psl.
35 pav.	Verslumo įsivertinimas (10, 12 klasės mokiniai)	78 psl.

LENTELĖS

1 lentelė	Globalizacijos sritys ir pagrindiniai bruožai	13 psl.
2 lentelė	Verslumo ugdymo reglamentavimas nacionalinėse programose	21 psl.
3 lentelė	Imitaciniai verslumo ugdymo metodai	43 psl.
4 lentelė	Generalinė tyrimo visuma (mokinių skaičius)	51 psl.

PAGRINDINĖS DARBO SĄVOKOS

Verslumas (angl. entrepreneurship) – asmens mąstymo būdas bei socialinės, vadybinės, asmeninės kompetencijos, leidžiančios turimas žinias pritaikyti kasdieniniame gyvenime. Tai konkretūs gebėjimai, teikiantys galimybę ne tik organizuoti savo verslą, bet ir prisiimti riziką už padarytus sprendimus (Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija, 2004).

Kompetencija (lot. competentia – atitikimas, gebėjimas) – tai gebėjimas atlikti tam tikrą veiklą, remiantis įgytų žinių, mokėjimų, įgūdžių, vertybinių nuostatų visuma (Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, 2007).

Mokykla (angl. school) – įstaiga, kurios pagrindinė veikla yra formalusis ir (arba) neformalusis švietimas (Jovaiša L., 2008).

Mokinys – asmuo, kuris mokosi (Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, 2011).

Ugdymas – dvasinių, intelektinių, fizinių asmens galių auginimas bendraujant ir mokant (Lietuvos Respublikos Švietimo įstatymas, 2007).

Poreikis – tai biologinio, materialinio, kultūrinio ar dvasinio trūkumo emocinis išgyvenimas ir siekimas jį pašalinti. Poreikis kreipia individą į objektus, kurie būtini jo egzistencijai (Jovaiša L., 2007). Poreikis – tai kažko reikmė, būtinumas.

Globalizacija – (lot. globalis) – visuotinis, apimantis visą Žemės rutulį (Jovaiša L., 2007). Tai skirtingų tautų, valstybių ir viso pasaulio didėjanti ekonominė, socialinė, politinė ir kt. priklausomybė (Pukelienė V., 2008).

Konkurencija, konkurencingumas – gaminių kokybės gerinimo, tobulinimo, ekonomikos bei kultūros plėtotės paskata (Tarptautinių žodžių žodynas, 2001). Konkurencija yra varžymasis, norint pirmauti bet kurioje sferoje (Tarptautinis žodžių žodynas, 1985).

ĮVADAS

Esminis šiuolaikinės civilizacijos bruožas – vis spartėjanti žmonijos globalizacija, pasireiškianti gyvenimo būdo ir sąlygų modernizacija, aukštesniu gamybos ir paslaugų procesų lygiu, ekonominės veiklos globalumu, vis labiau ir dažniau prieinamų informacinių technologijų vartojimo sklaida, regionų, valstybių, o tuo tarpu ir pavienių žmonių santykių suartėjimu bei konkurencija visose gyvenimo srityse: švietime, kultūroje, politikoje, ekonomikoje. Akivaizdu, jog šis procesas yra natūralus ir jam išspręsti nėra alternatyvos.

Globalizacijai vis labiau veikiant žmonių gyvenimo būdą bei veiklos teritoriją, kiekvienos šalies lemiamu veiksniu, norint sėkmingai konkuruoti visame pasaulyje, tampa joje gyvenančių žmonių gebėjimas nuolat prisitaikyti prie kintančių politikos ir ekonomikos tendencijų, potencialiai išnaudojant ir vystant asmenines kompetencijas, įgyjant naujas žinias bei gebėjimus itin aktualius konkrečiam laikmečiui. Šį poreikį akivaizdžiai atskleidžia nuolatos peržiūrimos, papildomos ir tobulinamos ugdymo programos, švietimo įstatymų pakitimai, Mokymosi visą gyvenimą memorandumas (2000), kuriame pabrėžiama, kad naujausios žinios ir įgūdžiai protingai naudotis ištekliais atveria didesnes galimybes (Žemaitaitytė I., 2007).

Šių dienų darbo rinkoje vertinamas ne tik gerai išmanantis savo profesiją, turintis patirties, bet ir aktyvus, novatoriškas, organizuotas, gebantis greitai ir efektyviai spręsti problemas, dirbti komandoje darbuotojas (Gegieckienė L., Graikšienė A., 2009). O žmogui, siekiančiam nepriklausomai veikti ir sėkmingai kurti konkuruojančioje aplinkoje, be aukščiau išvardytų savybių, taip pat svarbu iniciatyvumas, kūrybiškumas, pasitikėjimas savimi, gebėjimas kritiškai mąstyti. Didėjant ekonominiam aktyvumui visos šios savybės yra svarbios, dauguma jų priskiriamos verslumo kompetencijai.

Lietuvos inovacijų 2010– 2020 strategijos bendrosiose nuostatose (2010) verslumas apibūdinamas kaip asmens mąstymo būdas bei socialinė, vadybinė kompetencija, kuri leidžia ne tik pritaikyti turimas žinias kasdieniame gyvenime, bet ir konkretūs gebėjimai, teikiantys galimybę organizuoti savo verslą, priimti riziką už savo sprendimus.

Verslumo kompetencijos reikšmingumą atskleidžia Europos Sąjungos dokumentai: Lisabonos strategija (2000), Mažų įmonių Europos Chartija (2000), Žalioji knyga „Verslumas Europoje (2003), programa „Education and Training“ (2010), strategija „Europa 2020“ ir kt. ***Verslumo kompetencijos ugdymo svarbą Lietuvoje pabrėžia*** Valstybinė švietimo strategijos 2003–2012 m. nuostatų įgyvendinimo programa (2005), Nacionalinė jaunimo verslumo skatinimo 2007–2012 m. programa (2008), Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija (2004), vienas naujausių projektų – Valstybinė švietimo 2013 – 2022 metų strategija (2012) ir kt., dokumentai. ***Verslumo sampratą, verslumo ugdymo klausimus nagrinėja užsienio šalių autoriai:*** G.Gorman, D.Hanlon, W.King (1997), A.Kaufmann, R.P.Dant (1998), S.L.Jack, J.Anderson (1998), Gibb

(1999), C.Turner (2005) ir kt. *Lietuvos moksliniuose tyrimuose taip pat analizuojami verslumo kompetencijos ugdymo klausimai*: G.Strazdienė, A.Garalis (2006) tyrė verslumo ugdymo programas ir jų efektyvumo raišką; I.Zaleckaitė., L.Žadeikaitė (2008) analizavo mokytojų požiūrį į verslumo ugdymo prielaidas; A.Župerka (2010) tyrė Lietuvos pedagogų požiūrį į verslumo ugdymo prielaidas ir išskyrė verslumo tobulinimo mokykloje gaires; A.Jelagaitė, V.Lukoševičius (2011) tyrė mokytojų požiūrį į verslumo ugdymą bendrojo lavinimo mokykloje; A.Jelagaitė, J.Vijeikis (2012) nagrinėjo verslumo ugdymo sistemos tobulinimo galimybes bendrojo lavinimo mokyklų vyresnėse klasėse; I.Donelienė, V.Každailytė, A.Širiakovienė (2012) domėjosi vyresniųjų klasių mokinių verslumo ugdymo galimybėmis mokomosiose mokinių bendrovėse ir t.t.

Akivaizdu, kad verslumas šių dienų visuomenėje tampa itin svarbia kompetencija, apimančia ugdymo ir vystymo poreikį tiek užsienio šalių, tiek valstybės vidaus lygmeniu, tačiau, nepaisant verslumo kompetencijos plėtojimo iniciatyvų, Nacionalinėje jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008 – 2012 m. programoje (2008) pabrėžiama, kad Lietuvos jaunimui ir visuomenei vis dar trūksta žinių ir įgūdžių apie verslą bei jo pradėjimą, trūksta verslumo veiklos skatinimo koordinavimo. Nors Lietuvos ekonomika 2011 metais sparčiai augo, šalyje vis dar išlikęs žemas darbo jėgos aktyvumo lygis, o jaunimo nedarbas yra vienas aukščiausių Europos Sąjungoje (Lietuvos Nacionalinės reformų programos ir konvergencijos programos vertinimas. Europos komisijos taryba, 2012).

Švietimo srityje Lietuvai būtina išspręsti nemažai uždavinių, susijusių su perėjimu iš švietimo sistemos į darbo rinką, kadangi verslumo kompetencijos ugdymas ugdymo procese dažnai apsiriboja tik kalbėjimu apie verslumą, o ne verslumo kultūros stiprinimu – verslumo įgūdžių ugdymu, asmens mąstymo būdo keitimu. Kaip teigia G.Strazdienė, A.Garalis (2006), suaugęs žmogus verslumo kompetencijos vystymu turi rūpintis pats, tačiau pagrindą verslumą įtakojančių žinių ir gebėjimų įgijimui bei tobulinimui turi padėti švietimo įstaigos.

Ugdant verslumo kompetenciją, didelis vaidmuo tenka mokykloms, kadangi mokykla yra viena svarbiausių vaiko socializacijos institucijų. Tačiau kokia šių dienų verslumo kompetencijos ugdymo mokykloje realybė? Kaip verslumą supranta ir vertina mokiniai? Koks jų požiūris į verslumo kompetencijos ugdymą mokykloje?

Atsižvelgus į išorinius veiksnius, kurie įpareigoja visuomenę keisti mąstyseną, gyvenimo įpročius, nuolatos tobulėti ir mokytis norint sėkmingai konkuruoti visose gyvenimo srityse, darbe nagrinėjama verslumo kompetencijos ugdymo poreikio mokykloje problema. Nagrinėjant problemą į ją žvelgiama sociologijos, psichologijos, edukologijos ir kitais aspektais.

Ši problema pasirinkta nagrinėti dėl kelių priežasčių:

- Visuomenės poreikis. – Vis dažniau prabilstama apie aktyvumo, iniciatyvumo, atsakingumo, kūrybiškumo, gebėjimo įvertinti riziką bei efektyviai spręsti įvairias problemas

savybių reikšmingumą, tačiau nepakankamą jų skleidimąsi žmogaus kasdieniniame, akademiname ir profesiniame gyvenime.

- Nepakankamas problemos atskleidimas. – Nėra atlikta pakankamai išsamių tyrimų, kuriais remiantis galima būtų surasti alternatyvių problemos sprendimo būdų, gerinant mokinių verslumo kompetencijos ugdymo sąlygas mokykloje. Atlikti tyrimai – pavieniai, neatskleidžiantys mokinių pozicijos verslumo kompetencijos – žinių, gebėjimų ir vertybių aspektais.

- Problemos tęstinumas. – Ši problema nepraras aktualumo ir ateityje, kadangi, spartėjant globalizacijos procesams, tobulėjant informacinėms technologijoms, keičiantis gyvenimo būdai, verslumo kompetencija vis labiau tampa žmonių gebėjimo įsitvirtinti darbo rinkoje, švietime, politikoje priemone.

Šio darbo tyrimo objektas – mokinių verslumo kompetencijos ugdymo poreikis mokykloje. Tyrimo objektas atskleidžiamas kompleksiškai: analizuojant verslumo ugdymą reglamentuojančius dokumentus, verslumo ugdymo patirtį užsienio valstybėse, mokslinę, metodinę literatūrą, kitų autorių atliktus tyrimus verslumo ugdymo mokykloje įgyvendinimo klausimais bei tiriant vyresniųjų klasių mokinių žinias, gebėjimus bei nuostatas nagrinėjama tema.

Darbo tikslas – atskleisti mokinių verslumo kompetencijos ugdymo poreikį mokykloje.

Darbo uždaviniai:

1. Išanalizuoti verslumo kompetencijos sampratą bei ugdymo svarbą mokykloje dabarties globalizacijos sąlygomis.
2. Išanalizuoti verslumo kompetencijos ugdymo galimybes bendrojo lavinimo mokykloje.
3. Ištirti vyresniųjų klasių mokinių žinias bei požiūrį į verslumą, verslumo kompetencijos ugdymą mokykloje.
4. Nustatyti, kokią vietą mokinių vertybių hierarchijoje užima verslumo kompetencijos komponentai.
5. Palyginti skirtingo amžiaus mokinių (10 ir 12 klasių) apklausos rezultatus.

Darbo hipotezės:

- 1) mokinių verslumo kompetencija nėra pakankama;
- 2) verslumo kompetencijos komponentai (kūrybiškumas, lyderystė, atkaklumas, išsikeltų tikslų siekimas, atsakomybė ir t.t.) mokinių vertybių hierarchijoje priskiriami prie svarbiausių vertybių, verslumas – prie svarbių ugdytinų kompetencijų.

Atskleidžiant problemą derinami teoriniai ir empiriniai metodai. Metodų pasirinkimą lėmė kiekvieno atskiro uždavinio specifika išsikeltam darbo tikslui pasiekti. Iš teorinių metodų panaudoti mokslinės literatūros ir dokumentų analizės metodai, o iš empirinių – anketinė apklausa, lyginamoji analizė.

Darbo struktūrą sąlygojo temos pavadinimas, reikalaujantis nagrinėti dvi sudėtinės dalis: verslumo kompetencijos reikšmingumą globalizacijos sąlygomis bei mokinių verslumo kompetencijos ugdymo svarbą dabarties mokykloje. Darbą sudaro trys skyriai. Kiekvienas skyrius turi poskyrius.

Tyrimo metodologinį pagrindą sudaro:

- Pragmatizmas – efektyvios veiklos filosofinė kryptis, pabrėžianti plataus masto, nespecializuotą ugdymą. Šia filosofine koncepcija paremtas ugdymas skatina ieškoti ir veikti taip, kad būtų pasiekti užsibrėžti tikslai. Pragmatizmo šalininkas D.Dewey teigia, kad kiekvienas žmogus turi poreikį skirtingiems pašaukimams, kuriuose jis galėtų būti efektyvus ir naudingas, todėl mokant individą veiklos, reikia leisti jam eksperimentuoti, išsiaiškinant savo interesų ratą (Strazdienė G., Garalis A., 2006). Pragmatizmas – tai gebėjimas taikyti bendruosius problemų sprendimo principus bei būdus, optimaliausiai santykiaujant su aplinka ir tuo pačiu ją pertvarkant.

- Humanistinė psichologija, išryškinanti asmenybės unikalumą, atsakingumą, gebėjimą laisvai rinktis ir atsakyti už savo veiksmus. Humanistinė asmenybė atvira patyrimui, neatmeta savo poreikių ir elgiasi kūrybiškai, siekdama realizuoti savo sugebėjimus (Beresnevičienė D., 1997). Saviraiška (savirealizacija) – aukščiausias lygis žmogaus poreikių hierarchijoje, siekiant asmeninio augimo (Maslow A., 1970). Taigi, humanizmu paremtas ugdymas labiausiai turi padėti augančiam žmogui surasti, pažinti ir įgyvendinti saviraišką.

Laukiami rezultatai: parengtas darbas išryškina verslumo kompetencijos svarbą bei ugdymo poreikį mokykloje dabarties konkurencijos, globalizacijos sąlygomis. Darbe atskleista dabartinė verslumo kompetencijos ugdymo situacija: mokinių žinios apie verslumą, gebėjimai bei nuostatos verslumo ugdymo klausimais taps prielaida parengti tikslines, praktiškai įgyvendinamas rekomendacijas, sprendžiant mokinių verslumo kompetencijos ugdymo mokykloje problemas.

1. VERSLUMO KOMPETENCIJOS UGDYMO PRIELAIDOS

Žmonijos niekas nemokė. Ji pati mokėsi, tobulėjo, skynėsi kelią į aukštesnę būtį (Stulpinas T., 2004). Visos informacinės technologijos, moksliniai tyrimai ir išradimai, nuolatos ir sparčiai besikeičiančių žinių srautai, o taip pat ir pati visuomenė kaip žmonių kultūrinių, politinių, ekonominių ir kitokių tarpusavio santykių bendrija – tai kiekvieno žmogaus nenutrūkstamo tyrinėjimo, atsakingo mokymosi ir darbo rezultatas.

Šiuolaikinė visuomenė sparčiai žengia į priekį visose gyvenimo srityse, todėl jaunas ir nepatyręs žmogus privalo savo jėgomis ir kitų padedamas priimti jau sukauptą patirtį – svarbiausias žinias, įgūdžius ir vertybes, kitaip sakant – ugdytis, kad galėtų gyventi, tobulėti bei tapti svarbia pažengusios visuomenės dalimi. Kaip teigia V.Rajeckas (1999), ugdymas, atsiradęs kartu su visuomene, yra neatskiriama susijęs su jos vystymusi ir raida, bei neabejotinai lemia jos pažangą. Tuo pačiu, galima teigti, kad visi keliami reikalavimai ugdymui, kaip žmogaus tobulėjimo procesui, neatsiejamai priklauso nuo žmogaus daromos pažangos bet kurioje srityje. Visuomeninė pažanga ir ugdymas – neatsiejami, vienas kitą lemiantys procesai.

Taigi, atskleidžiant pagrindinį šio darbo tikslą – verslumo kompetencijos ugdymo poreikį mokykloje, svarbu atsižvelgti į visuomeninės pažangos ir ugdymo sąsajas ir, visų pirma, išsiaiškinti, kas lėmė verslumo kompetencijos atsiradimą dabarties visuomenėje, kokia verslumo kompetencijos esmė, kuo grindžiami verslumo ugdymą reglamentuojantys dokumentai? Kitaip sakant, būtina išanalizuoti verslumo kompetencijos ugdymo prielaidas.

1.1. Verslumo kompetencijos samprata ir verslumo kompetencijos svarba šiuolaikinėje globalioje visuomenėje

Pasaulis, kuriame šiandien gyvename, daro mus kur kas labiau negu kada nors anksčiau priklausomus nuo kitų žmonių, galbūt net gyvenančių už tūkstančių mylių nuo mūsų (Giddens A., 2005). Šis reiškinys yra visiškai naujas dalykas žmonijos istorijoje ir dažnai įvardijamas vienu žodžiu – globalizacija.

Globalizacija (lot. globalis – visuotinis, apimantis visą Žemės rutulį) – didžiųjų monopolijų ir kai kurių šalių tarptautinės politikos aspektas, kai pasauliniu mastu stengiamasi įgyvendinti naujausius ekonomikos, švietimo, kultūros laimėjimus, siekiant palengvinti ir modernizuoti visų sričių žmonių gyvenimą (Jovaiša L, 2007).

Pastaruoju metu ypatingai dažnai galime išgirsti žmones kalbančius globalizacijos tema, kadangi ši sąvoka labai paplitusi politinėse diskusijose, versle, žiniasklaidoje (Giddens, 2005). Vieniems globalizacija reiškia tai, ką žmonės įpareigoti daryti, jei nori būti laimingi, kitiems ji –

nelaimingumo priežastis. Tačiau visiems žmonėms pati globalizacija, kaip procesas – nepermaldaujama pasaulio lemtis, negrįžtamas procesas, veikiantis visus vienodu mastu ir tokiu pačiu būdu (Bauman Z, 2002).

Globalizacija, kaip procesas, pasireiškia keliais esminiais bruožais: žmonių judėjimu tarp šalių, žinių judėjimu tarp žmonių, finansiniais mainais, naujomis komunikacijos galimybėmis. Apžvelgiant esminius globalizacijos bruožus, atrodytų, kad pati globalizacija kaip neišvengiamas reiškinys išties nuostabus: žmogui, priešingai nei anksčiau buvus lokalizuotam, atsiveria stulbinamai daug naujų galimybių iš kurių galima rinktis, kadangi sudaromos palankios sąlygos vadovautis tiek savo asmeniniais tikslais, tiek individualiomis priemonėmis tiems tikslams pasiekti (Giddens A., 2005). Tačiau globalizacija ne tik skaido, išskiria žmones iš minios, bet ir vienija. Kaip teigia Z.Bauman, ji skaido vienydama, o pasaulio skaidymo priežastys lygiai tos pačios kaip ir skatinančios jo vienodėjimą (Bauman Z, 2002). Taigi, galima teigti, jog žmonės vis labiau gyvena „viename pasaulyje“ ir taip sustiprėja individų, grupių ir šalių tarpusavio priklausomybė, o tai reiškia, kad globalizacijos verčiami žmonės gyvena vis atviriau, reflektiviau.

V.Pukelienė (2008), analizuodama globalizacijos sampratą bei esmę, išskiria pagrindines sritis, kuriose, pasak autorės, globalizacijos procesai vyksta akivaizdžiausiai. Tai – kultūra, ekonomika, politika, geografija ir mokslas, technologijų inovacijos. Šiose srityse autorė apibrėžia pagrindinius globalizacijos skleidimosi bruožus:

1 lentelė. Globalizacijos sritys ir pagrindiniai bruožai

Globalizacijos sritis	Pagrindiniai globalizacijos bruožai
<i>Kultūra</i>	Formuojasi universalūs kultūros kintamieji, iš dalies keičiantys nacionalinius, o tuo pačiu ir nacionalines tradicijas, pavyzdžiui: knyga apie Harį Poterį, „McDonaldo“ produktai, „Coca Cola“ gėrimas ir pan.
<i>Ekonomika ir geografija</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Didėja nacionalinių ekonomikų tarpusavio priklausomybė; • Didėja prekių, darbo ir kapitalo rinkų integracija; • Didėja verslo vaidmuo tarptautinės rinkos atžvilgiu.
<i>Politika</i>	Kuriama bendra demokratijos plėtros ir rinkos ekonomikos politika, tvarka ir kt.
<i>Mokslas ir technologijų inovacijos</i>	Gerėjant informacijos perdavimo kokybei, transporto inovacijoms ir kt., labai greitai plinta žinios, inovacijos, gamybinė patirtis.

Kaip matyti, globalizacijos fenomenas iš tiesų sudėtingas: apimdama įvairias kasdienio gyvenimo ir veiklos sritis, globalizacija vyksta sparčiai ir kiekvienoje šalyje netolygiai,

pasireikšdama ne tik teigiamomis savybėmis, bet ir sukurdama vis naujus ir įvairius rizikos faktorius, susijusius tiek su žmonių sveikata, socialine nelygybe, tiek su kariniais konfliktais, teroru, su technogenine rizika (Giddens, 2005). Taigi, kartu su globalizacija tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu lygmeniu įsivyrėja nuolatinis varžymasis bei konkurencija visose veiklos sferose, siekiant išlikti ir (arba) tapti geriausiu. Pasak P.F.Drucker'io, šiandienos visuomenei ir ekonomikai, valstybės institucijoms ir verslo įmonėms būtinas novatoriškumas, verslumas, iniciatyvumas, nes tik šios savybės gali padėti bet kokiai visuomenei, ekonomikai, pramonės šakai, verslo įmonei išlikti lanksčioms ir atsinaujinti (R.Grupė, 2009). Tai svarbi gebėjimo sėkmingai konkuruoti sąlyga.

Dabarties žmogui būtina įsisąmoninti, kad šiuolaikinė visuomenė – tai globaliai versli žinių visuomenė, kurioje nuolatinis atsinaujinimas, verslumas tampa vis labiau normaliu ir pastoviu, nuolat lydinčiu reiškiniu.

Gyvenant žinių visuomenėje verslumas įgyja vis didesnę reikšmingumą, norint prisitaikyti prie ekonominių sąlygų, sparčiai besikeičiančios socialinės aplinkos. Kaip teigia L.Gegieckienė, A.Graikšienė (2009), verslumas reikalingas visiems žmonėms kasdieniniame gyvenime ir visuomenėje, visiems darbuotojams, norintiems geriau suvokti savo darbinę aplinką bei pasinaudoti teikiamomis galimybėmis, taip pat verslininkams, norintiems pradėti visuomeninę ar komercinę veiklą. Verslumas – tai savo poreikių, įvairių pavojų, problemų pastebėjimas ir gebėjimas surasti būdus, išteklius jiems spręsti. Verslumas tapatus lyderystei (Nacionalinė darbdavių rengimo programa, 2007).

Sąvoka „verslumas“ kildinama iš anglų kalbos žodžio „entrepreneurship“, kuris siejamas su gebėjimu atrasti naujas galimybes, galimybėmis realizuoti save, kurti ekonominę, o tuo tarpu ir socialinę vertę (Tarptautinių žodžių žodynas, 2006). Nacionalinėje darbdavių rengimo programoje (2007), verslumo gebėjimai yra suskirstyti į 5 grupes:

1. gebėjimas formuluoti tikslus ir jų siekti;
2. gebėjimas pasinaudoti turimais ištekliais (laikas, finansai, ryšiai su kitais žmonėmis);
3. organizaciniai gebėjimai (efektyvaus veiklos proceso užtikrinimas, siekiant galutinio rezultato);
4. komandiniai gebėjimai (komandos subūrimas efektyviai veiklai, siekiant bendro tikslo);
5. vadovavimo gebėjimai (lyderystės įgūdžių panaudojimas vadovaujant).

Išvardinti gebėjimai labai svarbūs šiuolaikiniam, aktyviam, pasitikinčiam savimi žmogui. Tačiau tai itin siauras verslumo supatimas, labiau orientuotas į verslo įmonės, mokymo įstaigos ar kitokio pabūdžio organizacijos veiklą, kurioje žmonių santykiai pagrįsti bendro komandinio tikslo siekimu. Panašiai verslumą apibrėžia ir P.Kaufmann ir R.P.Dant (1998), kurie verslumo sąvokas suskirstė į apibrėžimus, išryškinančius verslininkui būdingus charakterio bruožus ar savybes, į apibrėžimus, susijusius su verslininkystės procesu ir jo rezultatais, į apibrėžimus, nukreiptus į

verslininko veiklą (Župerka A., 2010). Pagal C.Turner (2005), verslumas – tai savarankiškas bendras darbas, novatoriškų idėjų kūrimas, diegimas, rizikavimas bei gebėjimas siekti išsikeltų tikslų, neapsiribojant tik turimais ištekliais (Gražienė G., Garalis A., 2006). G.Gorman, D.Hanlon, W.King (1997), verslumą taip pat sieja su gebėjimais (asmeniniais – vaizduotė, kūrybinis mąstymas ir pan, ir dalykiniais – vadybos įgūdžiai ir gebėjimai), reikalingais verslui pradėti bei vystyti (Župerka A., 2010).

Nors verslumas jau nebėra itin nauja tema mūsų visuomenėje: verslumo kompetencijos klausimais diskutuojama daugiau nei dešimtį metų, vis dar labai dažnai žmonės linkę klysti, siedami verslumą vien su verslo kūrimu, verslininkyste, verslo darbuotojais, ekonomika. Kaip teigia kiti autoriai, verslumo apibrėžtis gali būti žymiai platesnė, apimanti daugiau žmogiškųjų savybių ir gebėjimų, kurie panaudojami kasdieniniame gyvenime, kasdieninėje veikloje, bendravime, bet kurioje situacijoje. Plačiau verslumo sąvoką apibūdina Valstybinės jaunimo reikalų tarybos užsakyto tyrimo „Nuostatų dėl pilietiškumo, verslumo ugdymo ir skatinimo bei organizacijų stiprinimo įvertinimo kokybinis tyrimas“ (2005) analizės rezultatai:

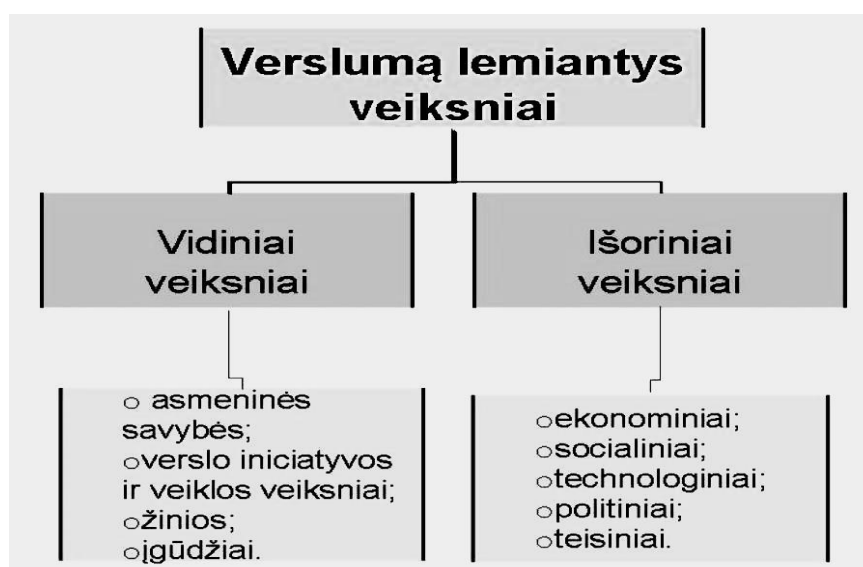
1 pav. Verslumo apibrėžimas: pagrindiniai verslumo komponentai

Šaltinis: „Spinter tyrimai“, 2005

Kaip matyti (žr. 1 pav.), verslumo kompetenciją atspindi įvairios šiuolaikiškai asmenybei būdingos savybės, užtikrinančios gebėjimą pasverti riziką, kritiškai mąstyti, mokėjimą planuoti, veikti atsakingai, kūrybiškai, pasitikint savo jėgomis. Žmogaus verslumas – tai gebėjimas pasinaudoti savo žiniomis ir įgūdžiais, pritaikant juos kiekvienoje situacijoje vis kitaip, naujai, kad būtų pasiekti optimaliausi rezultatai. Verslus žmogus yra atviras ir imlus naujovėms, nuolat mokosi,

kadangi suvokia, jog globalioje žiniomis grįstoje visuomenėje tobulėti yra neišvengiama. Ekspertų nuomone, verslus žmogus yra energingas, kūrybingas, atsakingas, tolerantiškas, organizuotas, iniciatyvus, aktyvus, pastabus, komunikabilus, savarankiškas, motyvuotas (Spinter tyrimai, 2005).

Aukščiau išvardintos savybės stumia žmogų į veiklumą, į nuolatinį atsinaujinimą, tačiau daugelis autorių diskutuoja, ar visos verslumo kompetencijos savybės yra ugdytinos. Pavyzdžiui, kaip teigia Z.Lydeka (1996), verslumas – tai įgimtos ir įgytos žmogaus savybės, kurios leidžia jam novatoriškai mąstyti ir veikti (Strazdienė G., Garalis A., 2006). R.Adamonienė, V.Šilingienė išskiria dvi pagrindines asmens verslumą sąlygojančias veiksnių grupes – vidinius (priklausomus nuo žmogaus iniciatyvos ir lūkesčių) bei išorinius veiksnius (priklausomus nuo aplinkos, kurioje žmogus gyvena ir veikia):

2 pav. Verslumą sąlygojantys veiksniai

Šaltinis: Adamonienė R., Šilingienė V., 2008

Analizuojant verslumą sąlygojančius veiksnius matyti (žr. 2 pav.), kad žmogaus verslumo kompetencijos vystymasis priklauso tiek nuo paties žmogaus asmeninių savybių, poreikių bei noro tobulėti, tiek nuo išorinės aplinkos ekonominių, socialinių, technologinių, politinių ir kt., veiksnių pokyčių, nuolatos veikiančių žmogų ir tuo pačiu skatinančių jį tobulėti. Tačiau išorinę aplinką reikėtų suprasti ne tik kaip pokyčių visumą, sąlygojančią žmogaus nuolatinį mokymąsi, bet ir palankių priemonių spektro kūrimą, žmogaus sėkmingo mokymosi užtikrinimui.

A.Jelagaitė, V.Lukoševičius (2011), verslumą priskiria prie pagrindinių žmogui būtinų įgūdžių ir požiūrių, kuriuos būtina ugdyti visą gyvenimą besitęsiančiu mokymu. Pasak G.Strazdienės, A.Garalio (2006), verslumas – tai kūrybinis mąstymas, įgyvendinant naujas idėjas ir įvairius projektus, todėl, jų nuomone, verslumo ugdymas įgyja ypatingą reikšmę socialinių, ekonominių ir technologinių pokyčių sąlygomis.

Taigi, apibendrinus galima teigti, kad pasiekus naują kokybinį lygį – globalią, verslią, žiniomis grįstą visuomenę, kur nuolatos atsinaujinančios žinios tampa itin svarbia individo ir visuomenės sąlyga efektyviai veikti tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu mastu, ypač išauga verslumo ugdymo vaidmuo kaip žmogaus ir visos visuomenės tobulėjimo priemonė. Būtina ne tik skatinti visuomenės verslumo kompetencijos plėtrą, bet ir sukurti kuo palankesnę verslumo kompetencijos ugdymo įgyvendinimo sistemą.

1.2. Verslumo ugdymo patirties apžvalga Europos Sąjungos valstybėse

Europos Sąjungoje verslumas apibrėžiamas kaip vienas svarbiausių veiksnių, užtikrinančių tvarų šalių ekonominį augimą bei konkurencingumą, politinį, socialinį ir kultūrinį vystymąsi. Europos Sąjungos Komisija verslumą išskiria kaip svarbų ekonomikos raidos komponentą, Europos Taryba pabrėžia, kad su verslumu susijusias nuostatas ir įgūdžius būtina formuoti švietimo ir ugdymo sistemoje (Jelagaitė A., Vijeikis J., 2012). Verslumo kompetencija svarbi visose žmogaus veiklos sferose. Skatinant verslumo kultūrą – verslumo mąstyseną bei įgūdžius, verslumo ugdymas tampa svarbia švietimo sistemos dalimi.

Vienas pirmųjų pamatinių dokumentų, atskleidžiančių verslumo kompetencijos svarbą Europoje – Lisabonos strategija, kurią Europos Taryba patvirtino 2000 metais. Šia strategija buvo siekiama iki 2010 metų Europos Sąjungą paversti konkurencingiausia ir dinamiškiausia žiniomis grindžiama ekonomika visame pasaulyje, užtikrinant darnią ekonominę plėtrą, suderintą su didesniu, geresnės kokybės užimtumu bei tvirtesne socialine sanglauda (Green Paper, 2003). Lisabonos strategijos veikimo principas – valstybių bendrumas ir įtaka viena kitai siekiant bendro strateginio tikslo (Balkytė A., Tvaronavičienė M., 2010).

Verslumo kompetencijos aktualumą, verslumo ugdymo poreikį Europos Sąjungoje atskleidžia ir daug kitų Europos komisijos nutarimų, orientuotų į Lisabonos strategijos tikslų įgyvendinimą:

- *Mažų įmonių Chartija (2000)*. Dokumente yra išskiriamos svarbiausios veiklų sritys, susijusios su įstatymų tobulinimu ir gerinimu, mokesčių sistemos pertvarkymu ir paramos suteikimo stiprinimu vidutiniam ir smulkiajam verslui, informacinių technologijų gerinimo plėtra, sugebėjimų, būtinų smulkiojo verslo poreikiams užtikrinti mokymas ir t.t. Tikslų įgyvendinimo raidoje kaip prioritetinė veiklos sritis išskiriamas švietimas ir verslumo ugdymas: pasisakoma apie bendrų žinių verslo ir verslininkystės klausimais mokymą visuose švietimo lygmenyse, įtraukiant atskirus su verslu susijusius modulius į vidurinio mokslo, kolegijų ir universitetų ugdymo programas. Kiekvienais metais rengiama Europos Chartijos įgyvendinimo ataskaita, kuri atspindi bendrą visų programoje dalyvaujančių šalių pažangos lygį (Strazdienė G., Garalis A., 2006);

- *Žalioji knyga „Verslininkystė Europoje (angl. Green paper – Entrepreneurship in Europe)(2003)*. Dokumente raginama į verslumo skatinimo sąlygų gerinimą įtraukti visas suinteresuotas puses, nagrinėjami verslumo kompetencijos vystymo klausimai. Žaliosios knygos tęsinyje – verslininkystės veiksmų planas – verslumo mąstymo skatinimas yra viena iš penkių numatytų verslininkystės aktyvinimo strateginių sričių (Strazdienė G., Garalis A., 2006).

- *Europos iniciatyva „Visų pirma galvokime apie mažuosius“ (angl. Small Business Act) (2008)*. Dokumente pasisakoma apie palankios verslo atmosferos sukūrimą, kas paskatintų pavienius atskirus asmenis svarstyti apie galimybę imtis savo verslo kaip patrauklios perspektyvos, kuriant naujas darbo vietas, o tuo pačiu klestinčią ekonomiką. Valstybės narės raginamos skatinti verslumu grįstą jaunimo mąstyseną ir įtraukti verslumo kompetencijos ugdymą į mokomųjų dalykų programas, užtikrinant, kad dėstomoji medžiaga, mokymo priemonės bei būdai atitiktų šį principą.

Verslumo kompetencijos reikšmė taip pat akcentuojama Europos Parlamento ir Tarybos priimtoje „dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų“ rekomendacijoje (2006), kurioje verslumas įvardijamas kaip vienas iš aštuonių bendrųjų ugdytinų gebėjimų, apimančių žinių, įgūdžių ir požiūrių visumą. Novatoriškumo, kūrybiškumo ir verslumo skatinimas visuose švietimo sistemos lygmenyse pabrėžiamas pažangaus, tvaraus ir integracinio augimo strategijoje „Europa 2020“ (2010). Dokumente verslumo skatinimui skiriama palyginti daug dėmesio. Verslumo kompetencijos ugdymo svarba akcentuojama viename naujausių Europos komisijos dokumentų – veiksmų plane „Verslumas 2020“, kuriame verslumo ugdymas ir mokymas – neatidėliotina veiksmų sritis, siekiant remti ekonomikos augimą ir verslo kūrimą. Dokumente teigiama, kad investicija į verslumo ugdymą yra labiausiai atsiperkanti investicija, kurią Europa gali pasiekti. Raginama, kad švietimo įstaigos taptų verslesnės, ugdytų platesnį požiūrį. Taigi, švietimas turėtų būti priartintas prie gyvenimo taikant praktinės patirties modelius, įtraukiant tikrus verslininkus, jų patirtį.

Verslumo kompetencijos plėtros ir skatinimo tendencijoms analizuoti, reguliariai atliekami tarptautiniai tyrimai, kurie atskleidžia svarbiausius verslumo kompetencijos skatinimo aspektus tarptautiniu mastu bei nustato kiekvienos valstybės, tuo pačiu ir Lietuvos, santykinę verslumo kompetencijos padėtį kitų šalių atžvilgiu. Patys pagrindiniai atliekami tyrimai – Globalus verslumo stebėjimo tyrimas (angl. Global entrepreneurship monitoring), leidžiantis nustatyti verslumo skatinimo aplinkos tendencijas bei jas lyginti pasauliniu mastu, bei Europos Komisijos iniciatyva reguliariai atliekama verslumo apklausa „Flash verslumo eurobarametras“, kuria siekiama palyginti Europos Sąjungos šalių narių gyventojų nuomonę ir požiūrį į verslumą ir savarankišką darbą (LR finansų ministerija, Jaunimo verslumą skatinančių priemonių vertinimas, 2012).

Pastaraisiais metais daugelis Europos šalių, atsižvelgdamos į Europos Komisijos raginimus kurti verslią, žiniomis grįstą visuomenę, Europos Sąjungos dokumentų nuostatas, akcentuojančias verslumo ugdymo poreikį, vis labiau ir atsakingiau vertina verslumą. Daugelyje jų priimti

įsipareigojimai, užtikrinantys verslumo skatinimą įvairiuose lygiuose. Europos komisijos paskelbtoje naujoje ataskaitoje (2012) teigiama, kad verslumo kompetencijos pozicijos tvirtėja: daugumoje Europos Sąjungos valstybių verslumo ugdymas remiamas vis labiau. O tai reiškia, kad verslumu grįstos mąstysenos bei su verslumu susijusių įgūdžių ugdymui, kiekviena šalis nacionaliniu lygmeniu skiria vis daugiau dėmesio, siekiant teigiamo vidaus ekonomikos augimo, socialinės gerovės, o tuo pačiu užtikrinant visos Europos Sąjungos tvarų ekonominį vystymąsi bei konkurencingumą pasaulyje.

Siekiant išryškinti verslumo ugdymo svarbą ekonominiam šalies vystymuisi, žmonių socialinei gerovei, būtina plačiau panagrinėti verslumo ugdymo tendencijas įvairiose Europos Sąjungos šalyse, analizuojant sėkmingesnius pavienius praktiškai įgyvendinamus verslumo ugdymo atvejus.

Norvegijos vyriausybėje teorinis verslumo ugdymo pamatas sukurtas 2003 metais, patvirtinus strateginį planą „Nuo idėjų link vertybių – Vyriausybės programa inovacijoms“, kuriame verslumo kompetencija išskiriama kaip viena iš prioritetinių, ypatingo valstybės dėmesio reikalaujančių sričių („Verslo sukūrys“, 2005). Norvegijos vyriausybė laikosi nuostatos, jog verslumo ugdymui dėmesys turi būti skiriamas jau ankstyvajame vaiko amžiuje, todėl pabrėžia verslumo ugdymo svarbą visuose švietimo lygmenyse. Šiai nuostatai įgyvendinti, 2004 metais šalis paskelbė nacionalinę verslumo ugdymo strategiją, kuria siekiama į verslumo ugdymo procesą įtraukti valdžios institucijas, mokymo įstaigas, verslo struktūros ir nevyriausybines organizacijas bei išskirtinį dėmesį skirti pedagogų parengimui (Strazdienė G., Garalis A., 2006). Siekiant įdiegti verslumo ugdymą visuose lygmenyse, taip pat sukurta trijų programų koncepcija – „REAL Norvegija“ (Verslo sukūrys, 2005):

- Mini-REAL, pagal kurią pradinių mokyklų mokytojai kartu su mokiniais plėtoja ir įgyvendina bendruomenės vystymo planą;
- Middle-REAL, pagal kurią vidurinių mokyklų mokiniai įtraukiami į aktyvų mokyklos bendruomenės gyvenimą, verslo įmonių veiklą bei skatinami pritaikyti įgytus gebėjimus kitose bendruomenėse;
- REAL programa, kuria siekiama vyresnių klasių mokinius bei aukštesnio išsilavinimo studentus supažindinti su verslo patirtimi, suteikiant galimybę jaunuoliams save įsivertinti, įvertinti darbo rinkos tendencijas, o taip pat sukurti verslo planą bei galimybes tam planui įgyvendinti.

Jungtinėje Karalystėje, kaip ir Norvegijos vyriausybėje, verslumo ugdymo srityje itin daug dėmesio skiriama mokytojų profesiniam parengimui. Strathclyde universitete (angl. The University of Strathclyde) organizuojami seminarai, kurių metu ugdymo dalyviai (švietimo sistemos darbuotojai bei profesinio orientavimo darbuotojai) supažindinami su verslumo ugdymą

reglamentuojančiais įstatymais, teorinėmis verslumo ugdymo žiniomis. Mokymo kursų pabaigoje ugdymo dalyviai įpareigoti sukurti virtualią įmonę. Tai sudaro galimybę įsivertinti mokymų metu įgytas žinias, aprobuoti verslumo įgūdžius ir tuo pačiu parengti verslumo ugdymo metodiką, kurią, sėkmingai pabaigus mokymus, galima pritaikyti mokyklinėse įstaigose (Verslo sukūrys, 2005). Pagrindinė šių mokymų esmė yra ta, kad per praktinę ugdymo patirtį kuriant virtualias verslo įmones, mokytojai įgyja naujos verslumo ugdymo patirties, kurią gali panaudoti tiesioginiame darbe, dirbant su mokiniais. Be mokytojų profesinio parengimo verslumui ugdyti, Jungtinė Karalystė rūpinasi 14– 25 metų jaunimo verslumo skatinimu. Bendradarbiaujant vyriausybei, verslo atstovams, įmonių švietimo organizacijoms ir t.t., yra sukurta priemonė „Pradėk kalbėti apie idėją“, padrąsinanti jaunuolius mąstyti verslininkiškai. Tai penkių dienų „įmonės mokymai“, oficialiai pripažinti formalaus mokymo dalimi (Strazdienė G., Garalis A., 2006).

Austrijos valstybėje verslumo ugdymas bendrojo lavinimo mokykloje paremtas 2011 metais priimta „Mokymosi visą gyvenimą“ strategija, kadangi nacionalinės strategijos, konkrečiai reglamentuojančios verslumo ugdymą bendrojo lavinimo mokykloje, nėra (Eurydice, 2012). Paskutiniaisiais metais Austrijoje įgyvendinama daug priemonių, skatinančių verslumo ugdymą pradinėse ir vidurinėse mokyklose (Strazdienė G., Garalis A., 2006). Verslumo ugdymas mokyklose grindžiamas naujovėmis, kurias siekiama skatinti per mokytojams teikiamą paramą (pagalbą): konsultavimas, keitimasis patirtimi, informacija, mokymo priemonių rėmimas (Eurydice, 2012). OECD šaltiniuose (2005) nurodoma, kad naudojamos ugdymo priemonės apima požiūrio į verslumą ir gebėjimų, susijusių su pagrindinių kvalifikacijų ir asmeninėmis savybėmis vystymu: socialiniais ir bendravimo gebėjimais, darbu komandoje, lankstumu, atsakomybe ir pan.

Bulgarijos Respublikoje verslumo kompetencijos ugdymui ugdymo institucijose skiriama taip pat nemažai dėmesio. Parengtoje „Švietimo, mokslo ir jaunimo politikos plėtros programoje 2009– 2013“, inicijuojama verslumo ugdymą mokyklose įtraukti į bendrųjų dalykų programas per sukurtus modulius. Nacionalinėje Bulgarijos programoje jaunų žmonių asmenybės tobulėjimas bei ekonominė gerovė, apimanti verslumo ir verslo įgūdžių įgijimą, išskiriama kaip prioritetinga sritis. Bulgarijos vyriausybė skiria dėmesį verslumo ugdymui įgyvendinti neformaliojo būdu, siekiant neformalaus ir formalaus ugdymo integracijos (Eurydice, 2012).

Dar viena šalis, kurioje didelis dėmesys skiriamas verslumo ugdymui – Italija. Nors šioje valstybėje verslumo ugdymas nėra konkrečiai reglamentuotas nacionalinėje strategijoje, akcentuojama, jog verslumas – būtina ir ugdytina esminių kompetencijų dalis, norint sėkmingai įsitvirtinti suaugusiųjų gyvenime (Eurydice, 2012). Italijoje parengtos ir įdiegtos priemonės, kuriomis siekiama užtikrinti jaunimui nuo 15 iki 18 metų pabaigti praktinį būrelį, kurio metu teikiamas alternatyvus mokymas kartu su darbu, dažnai įtraukiant mokinius į imitacinių įmonių veiklą (Strazdienė G., Garalis A., 2006). Imitacinėje mokymo firmoje (Impresa formativa simulate

– IFS) mokiniai išmoksta realių darbo procesų, jiems suteikiamos teorinės žinios ir praktiniai įgūdžiai, kaip sėkmingai įsteigti, valdyti įmones (Eurydice, 2012).

Danijoje kaip ir Italijoje švietimas ir praktinis parengimas yra svarbūs įrankiai, skatinantys inovacijų plėtrą, tačiau, skirtingai nuo Italijos valstybės, Danijoje verslumo ugdymas yra įtrauktas ir itin akcentuojamas nacionalinėje strategijoje, kuri apima partnerystę tarp skirtingų ministerijų: Kultūros, Švietimo ir mokslo, Ekonomikos (Eurydice, 2012). Kaip vieną svarbiausių priemonių, skatinančių verslumą, galima būtų išskirti tarptautinę Danijos verslumo akademiją, kuri suteikia galimybę studentams visuose lygiuose mokytis verslumo kaip vieno iš mokomojo dalykų. Akademija taip pat siekia teikti pačius geriausius praktikos pavyzdžius švietimo temomis (Strazdienė G., Garalis A., 2006). 2010 metais Danijos vyriausybė įsteigė verslumo fondą, skirtą sukurti vientisą verslumo ugdymo sistemą. Kaip matyti, Danijos valstybėje verslumo svarba yra aiškiai apibrėžta, o verslumo ugdymas – privalomas, orientuotas į švietimą, verslą ir darbo rinką (Eurydice, 2012).

Lietuvos kaimyninėje šalyje – Latvijoje, kaip ir kai kuriose kitose Europos Sąjungos valstybėse (žr. 2 lentelę), nacionalinės verslumo ugdymo strategijos nėra, tačiau verslumo ugdymui ši šalis skiria daug dėmesio. Pavyzdžiui, šalyje veikianti ne pelno siekianti organizacija „Junior Achievement – Young Enterprise“ aktyviai dalyvauja organizuojant seminarus ir praktinius užsiėmimus studentams, kurių metu steigiamos imitacinės mokymų įmonės. Įvairiuose Latvijos miestuose vyksta seminarai mokiniams ir mokytojams, kurių pagrindinis tikslas – stiprinti verslumo gebėjimus ir plėtoti įvairių sprendimų priėmimo įgūdžius. 2009– 2011 metais Latvijoje, Švedijoje, Estijoje, Suomijoje buvo vykdomas projektas, finansuojamas Centrinės Baltijos, kurio metu švietimo įstaigos (dalyvės) siekė sukurti metodus ir priemones, motyvuojančius jaunos žmones tapti atsakingais piliečiais, pasitikinčiais savimi, sugebančiais užsiimti savimoka. Šalys dalinosi gerosios praktikos pavyzdžiais. Šis projektas taip pat įrodė, kad verslumo įgūdžių metodai gali būti sėkmingai taikomi ikimokyklinio ugdymo procese (Eurydice, 2012).

2 lentelė. Verslumo ugdymo reglamentavimas nacionalinėse programose

Šalys, kuriose verslumo ugdymas įtrauktas į nacionalines programas	Šalys, kuriose planuojama įtraukti verslumo ugdymą į nacionalines programas	Šalys, kurios nėra įtraukusios ir neplanuoja įtraukti verslumo ugdymo į nacionalines programas
Belgija, Danija, Estija, Jungtinė Karalystė, Lietuva, Norvegija, Olandija, Portugalija, Suomija, Švedija	Airija, Austrija, Islandija, Ispanija, Lenkija, Malta, Slovėnija	Bulgarija, Čekija, Italija, Latvija, Liuksemburgas, Prancūzija, Vengrija, Vokietija

Šaltinis: sudaryta pagal „Entrepreneurship Education at School in Europe: National Strategies, Curricula and Learning Outcomes“. Eurydice, 2012.

Nagrinėjant įvairių šalių verslumo kompetencijos ugdymo iniciatyvas, matyti, kad susidomėjimas verslumu vis labiau auga: vis daugiau šalių verslumo ugdymą įtraukia į nacionalines programas, vis daugiau valstybių ruošiasi sekti kitų šalių pavyzdžiu, reglamentuojant verslumo ugdymą nacionalinėse programose (žr. 2 lentelę). Net ir tos valstybės, kurios neįtraukusios verslumo ugdymo į nacionalines programas ir artimiausiu metu nesiruošia tai padaryti, verslumo ugdymą šalyse plėtoja ir vykdo, reglamentuodami jį kituose svarbiuose šalies dokumentuose. Pavyzdžiui, Lenkijoje paruošta „Mokymosi visą gyvenimą strategija“, kurioje yra įtraukta ir verslumo ugdymo strategija. Čekijoje 2010 metais verslumo ugdymas įregistruotas į Mokymosi visą gyvenimą strategiją bei į mokymo programų reformą. 2011 metais Airija įsipareigojo paruošti verslumo politikos pareiškimą ir stiprinti mokymą, susijusi su verslumu ir t.t. (Entrepreneurship Education: Enabling Teachers as a Critical Success Factor. European Commission, 2011).

Analizuojant verslumo kompetencijos skatinimo ir plėtojimo iniciatyvas, taip pat galima būtų išskirti bei plačiau panagrinėti kai kuriuos pavienius užsienio šalyse įgyvendinamus gerosios praktikos projektų pavyzdžius, kurie galėtų būti sėkmingai įgyvendinami ir kitų užsienio šalių švietimo sistemoje.

Vokietijos mokyklose mentoriai ir kiti verslo įmonių atstovai vykdo JUNIOR projektą „Jaunieji verslininkai – inicijuoti – organizuoti – realizuoti“ (vok. „Junge Unternehmer initiieren – organisieren – realisieren“), kuriame dalyvauja jaunimas ir vidurinių mokyklų mokiniai nuo 9 klasės. Projektas įgyvendinamas simuliuojant įmonės veiklą. Veiklos metu mokymo dalyviai mokosi įvairių įmonės veiklos procesų, jiems teikiama aktualiausia informacija verslo įsteigimo ir plėtojimo klausimais (LR finansų ministerija, Jaunimo verslumą skatinančių priemonių vertinimas, 2012).

Ispanijos mokyklose vykdomas jaunų Europos įmonių projektas (isp. „Empresa Joven Europea – EJE“), kuriame dalyvauja 12–16 metų mokiniai. Mokymų metu, mokytojams padedant ir prižiūrint, mokymo dalyviai steigia mokinių bendroves: kuria importo – eksporto įmones (LR finansų ministerija, Jaunimo verslumą skatinančių priemonių vertinimas, 2012).

Siekiant prisidėti prie verslumo kultūros stiprinimo, Vengrijos mokyklose, taip pat kaip ir Vokietijoje ir Ispanijoje, įgyvendinamas efektyvus edukacinis projektas „Integrated approach to entrepreneurial education in a Business Polytechnic“, formuojantis teigiamą požiūrį į verslininkus, skatinantis verslininkystę. Mokymuose dalyvaujančiųjų amžius – 16–19 metų. Pagrindinės projekto veiklos – mokymai, mokinių bendrovių steigimas, verslo konsultacijos. Skirtingai nuo vykdomų Vokietijos ir Ispanijos projektų, Vengrijos projektas neapsiriboja vien teoriniu ir praktiniu mokymu ir vykdomas kuriant tikras mokinių įmones, suteikiant realią galimybę vystyti tikro savo verslo idėjas (LR finansų ministerija, Jaunimo verslumą skatinančių priemonių vertinimas, 2012).

Apibendrinant galima teigti, kad verslumo ugdymas Europoje oficialiai įvairiose sferose pradėtas diegti nuo 2000 metų, priėmus Lisabonos strategiją. Nuo tų metų, Europos šalys vis labiau pripažįsta verslumo ugdymo svarbą ir skiria vis daugiau dėmesio verslumo kompetencijos ugdymui įvairiuose švietimo sistemos lygmenyse. Tai įrodo įvairūs oficialūs dokumentai, kuriuose atsispindi verslumo kompetencijos ugdymo skatinimo ir plėtojimo iniciatyvos. Lietuvos valstybė verslumo ugdymui taip pat stengiasi sudaryti palankias sąlygas: verslumo ugdymas įtrauktas į nacionalinę programą, traktuojamas kituose dokumentuose. Siekiant atskleisti mokinių verslumo kompetencijos ugdymo poreikį mokykloje, sekančiame poskyryje plačiau nagrinėjami Lietuvos Respublikos verslumo ugdymą reglamentuojantys dokumentai, programos, strategijos.

1.3. Verslumo ugdymas Lietuvos švietimo sistemoje (verslumo ugdymą reglamentuojantys dokumentai, programos, strategijos)

Verslumo kompetencijos ugdymas nacionaliniu lygmeniu nebūtų reikšmingas, jei neturėtų teisinio pagrindo, verslumo ugdymo poreikį patvirtinančių, reglamentuojančių dokumentų.

Per pastaruosius daugiau nei dešimtį metų (nuo 2000 metų Europos Tarybos patvirtintos Lisabonos strategijos) Lietuvoje sukurta nemažai tiesioginių ir netiesioginių tarpusavyje susijusių priemonių, programų verslumo skatinimui ir ugdymui įgyvendinti: Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija (2004), Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairės (2005), Nacionalinė jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008– 2012 metų programa (2008), Nacionalinė darbdavių ugdymo programa (2007), Nacionalinė jaunimo politikos plėtros programa 2011– 2019 metams (2010), Lietuvos inovacijų 2010– 2020 metų strategija ir kt.

Verslumo ugdymo esmę bendrojo lavinimo mokyklų kontekste ryškiausiai atkleidžia Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija, patvirtinta Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2004 metais. Šios strategijos misija – visapusiškai įtraukti visas bendrojo lavinimo mokyklas į ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymą. Nors dokumente pabrėžiama (2004), kad verslumo ugdymas nėra tapatus ekonominiam raštingumui, tačiau teigiama, kad jį galima sėkmingai derinti ir integruoti su ekonominiu švietimu, o taip pat įtraukti į kitus mokomuosius dalykus. Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategijoje verslumo ugdymas apima žinių, įgūdžių, nuostatų ir asmeninių savybių ugdymą, atsižvelgiant į mokinių amžių bei suvokimo lygį. Strategija siekiama, kad kiekvienas baigiantis pagrindinę mokyklą, būtų išsiugdęs verslumą bei gebėjimą nenutraukiamai mokytis, tobulinant savo asmenines savybes, kaip būtinybę norint sėkmingai naudotis visomis teikiamomis rinkos ekonomikos galimybėmis. Norint įgyvendinti šiuos strateginius tikslus, būtina tobulinti ugdymo turinį, atitinkamai paruošti ugdymo aplinką, mokymo priemones, pedagogus.

Tartum atsakas į Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategijos įgyvendinimo tikslus, 2005 metais sukurtos Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairės, skirtos papildyti Bendrąsias programas bei aktualizuoti ugdymo turinį, orientuojantis į pasikeitusios visuomenės bei glaudžiai su ja susijusio švietimo poreikius. Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairėse (2005), verslumo ugdymas įvardijamas kaip integruojamoji bendrosios programos „socialinis ugdymas“ dalis. Teigiama, kad bendrojo lavinimo mokykloje ugdyti verslumą – būtina, kadangi jaunas žmogus turi sugebėti gyventi ir dirbti konkurencijos ir neuztikrintumo sąlygomis, mokėti susirasti darbą, o jeigu reikia – keisti kvalifikaciją, kurti verslą. Verslumo ugdymas turėtų suteikti galimybę susipažinti su krašto ūkine ir kultūrine veikla, su verslo kaitos pokyčiais savo regione, kitose šalyse. Jaunuoliams būtina suteikti ekonominių, kultūrinių žinių kaip verslo organizatoriams bei kaip darbuotojams, dalyvaujantiems versle. Taip pat svarbios vertybinės nuostatos (atsakomybė, tolerancija, iniciatyvumas, siekis tobulėti ir kt.), gebėjimas rizikuoti, savo poreikių suvokimas, organizaciniai, planavimo gebėjimai.

Kai kurie Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategijos bei Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairių uždaviniai, atsispindi 2008 metais patvirtintoje Nacionalinėje jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008– 2012 metų programoje. Nacionalinė jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008– 2012 metų programa (2008) yra lyg papildoma programa, kuria siekiama prisidėti prie švietimo, ekonomikos, darbo rinkos ir kitų svarbių Lietuvos, o tuo pačiu ir Europos Sąjungos strateginių tikslų įgyvendinimo. Programa orientuota į naujų verslumo ugdymo priemonių sukūrimą ir diegimą, jaunimo verslumo situacijų analizę, verslumo skatinimo stebėseną ir kt., siekiant sukurti nuosekliai ir efektyviai veikiančią jaunimo verslumo ugdymo sistemą. Programos įgyvendinimo priemonių plane (Nacionalinės jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo programos priedas, 2008) yra keli konkretūs uždaviniai, skirti bendrojo lavinimo mokyklų ugdymo proceso tobulinimui: parengti verslumo ugdymo integravimo į bendrojo lavinimo mokyklų mokomuosius dalykus programą, paruošti mokinių verslumo ugdymo metodinę medžiagą, sukurti verslumo ugdymo programą mokytojams bei organizuoti mokytojams seminarus bei mokymus. Akcentuojamas neformalusis mokinių ugdymas, dalyvavimas verslo įmonių steigimo praktiniuose mokymuose.

Nacionalinėje darbdavių ugdymo programoje (2007) taip pat atsispindi verslumo kompetencijos ugdymo poreikis mokykloje, nors pagrindinis šios programos tikslas yra sukurti nuosekliai ir nuolatos veikiančią darbdavių ugdymo programą, kuri didintų įvairių veiklų efektyvumą, o tuo pačiu – keltų šalies ekonominį našumą. Programoje išsikelti siekiai yra panašūs kaip ir prieš tai nagrinėtų verslumo ugdymo svarbą reglamentuojančių dokumentų (žr. Nacionalinė jaunimo verslumo skatinimo ir ugdymo programa (2008), Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo programa (2004)). Tai – efektyvios verslumo ugdymo sistemos įdiegimas įvairiose

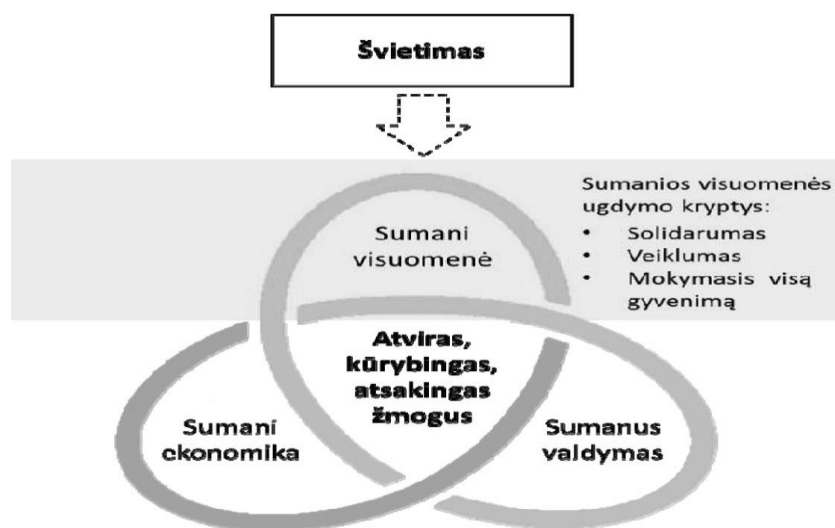
amžiaus grupėse, priemonių, skirtų verslumo ugdymui kūrimas ir tobulinimas. Tačiau, skirtingai nuo kitų programų, Nacionalinė darbdavių rengimo programa verslumą ragina ugdyti jau nuo kūdikystės ir išsikelia uždavinį – padėti šeimoms ugdyti verslumą visą gyvenimą.

Nacionalinė jaunimo politikos plėtros programa 2011– 2019 metams (2010), orientuota į jauno žmogaus darnią saviraišką ir vertingą gyvenimą gimtojoje šalyje, taip pat pabrėžia verslumo kompetencijos ugdymo svarbą bendrojo lavinimo mokykloje. Šią programą sudaro penki pagrindiniai tikslai, kurių pirmasis ir antrasis, galima prielaida, yra prioritetiniai, kadangi siekia užtikrinti įvairaus amžiaus jaunimo poreikius ir lūkesčius atitinkančią socialinės apsaugos, sveikatos bei švietimo sistemos plėtrą, o taip pat – ugdyti sąmoningą, pilietišką, kūrybingą žmogaus asmenybę, gebančią būti aktyvia visuomenės dalimi (švietimas – valstybės remiama prioritetinga sritis, užtikrinanti sėkmingą visuomenės tobulėjimą – darnų, saugų vystymąsi ir augimą (Lietuvos Respublikos švietimo įstatymas, 2011)). Nagrinėjant konkrečiai švietimo ir socialinės sistemos tobulinimo aspektą, programa pabrėžia jaunimo ekonominio bei socialinio verslumo skatinimą, palankių sąlygų kokybiškam ir aktyviam dalyvavimui darbo rinkoje kūrimą, neformalaus ugdymo plėtrą, integruojant neformalųjį ir formalųjį ugdymą, kas užtikrintų jaunimo kūrybiškumo iniciatyvumo, savarankiškumo augimą.

Verslumo kompetencijos ugdymo poreikis Lietuvos inovacijų strategijoje 2010– 2012 (2010) atskleidžiamas netiesiogiai, pabrėžiant kūrybiškumo ir verslumo būtinumą kaip inovacijų, lemiančių pridėtinės vertės sukūrimą rinkoje, užtikrinančių visuomenės gerovę, šalies konkurencingumą tarptautiniu lygmeniu. Verslumo, kūrybingumo nebuvimas, skatina stagnaciją, stabdo šalies inovacijų kūrimą ir plėtojimą, o tuo pačiu slopina šalies konkurencingumą užsienio šalių atžvilgiu. Siekiant užkirsti kelią neigiamiems veiksniams, patvirtintoje strategijoje išsikelta daugybė uždavinių, kuriuos būtina išspręsti iki 2019, užtikrinant pagrindinio strategijos tikslo įgyvendinimą. Tarp pagrindinių uždavinių yra inovatyvios, kūrybingos visuomenės ugdymas, įvairių lygmenų verslumo ugdymo skatinimas (švietimo sistema, verslo sektorius).

2012 metų gegužės 15 dieną Lietuvos Respublikos Seimas patvirtino Lietuvos valstybės pažangos strategiją „Lietuva 2030“ – tai valstybės vizija iki 2030 metų, nustatant valstybės ilgalaikės raidos prioritetus bei prioritetų įgyvendinimo kryptis. Strategiją parengė Valstybės pažangos tarnyba (valdžios institucijų vadovai ir ekspertai, akademinės bendruomenės nariai ir kt.), atsižvelgdama į visuomenės siūlymus ir pasvarstymus (2012 m. gegužės 15 d. pranešimas iš plenarinio seimo posėdžio, parengė: Rudaitis R.). Tai tartum kertinis dokumentas, į kurį turėtų atsižvelgti visos valstybės valdymo institucijos, vyriausybės ir nevyriausybės organizacijos, kiekvienas visuomenės narys, siekiant paskatinti esminius visuomenės pokyčius ir sudaryti sąlygas formuoti kūrybingai, pasitikinčiai savimi, atsakingai ir atvirai visuomenei (Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“, 2012). Pagrindinės Valstybės pažangos strategijos sąsajos su švietimu,

kuriant veržlią, aktyvią ir atsakingą visuomenę, o tuo pačiu – verslią, atsispindi 3 paveikslėlyje (modifikuotas „Lietuva 2030“ strateginio dokumento pav.):

3 pav. Švietimo sistemos ir pagrindinių valstybės pažangos siekių sričių sąsajos
Šaltinis: Švietimo problemos analizė, 2012

Atviro, atsakingo, kūrybingo žmogaus savybes „Lietuva 2030“ strategijoje (2012) reikėtų suprasti, kaip sumanios visuomenės pagrindą, nuo kurios priklauso sumanios ekonomikos plėtra. Sumanios visuomenės vystymuisi, kaip matyti, didžiausią reikšmę turi švietimo sistema. Strategijoje teigiama, kad tik nuo mažens kūrybingumą ir lyderystę puoselėjančioje bei ugdančioje aplinkoje gyvenantis žmogus, pasitikės savimi, nebijos rizikuoti, lengvai perpras pokyčius, nuolatos mokysis, o tuo pačiu bus sumanios visuomenės dalimi. Šiomis savybėmis pasižymintis žmogus, taip pat prisidės prie sumanios ekonomikos, kuri grindžiama žiniomis, verslumu ir atsakomybe.

Iš viso strategijoje yra išskirtos trys visuomenės ugdymo kryptys: solidarumo, veiklumo ugdymas, mokymosi visą gyvenimą skatinimas (Švietimo problemos analizė, 2012). Akcentuojama, kad ir pati ekonomika turėtų vystytis taip, kad sudarytų galimybes atsiskleisti kūrybingiems, inovatyviems, versliems žmonėms. Sumanus valdymas strategijoje suprantamas kaip kompetetingas, rezultatyvus, bendradarbiaujantis centrinės valdžios ir vietinių institucijų valdymas, skatinantis žmogiškųjų išteklių galimybių plėtojimą, suteikiant kūrybiškai veikti bei kurti.

Taigi, apibendrinant valstybės pažangos strategijos „Lietuva 2030“ esmę, galima teigti, kad atvirumas, kūrybingumas, atsakingumas – pamatinės vertybės, kuriomis turėtų būti grindžiamas ugdymas, kuriant sumanią, verslumu grįstą visuomenę, skiepijant solidarumo, veiklumo, mokymosi visą gyvenimą idėjas. Sumanė visuomenė, ekonomika ir sumanus valdymas yra glaudžiai susiję ir tik integrali šių sričių tarpusavio sąveika, gali garantuoti darnų šalies vystymąsi.

Vienas naujausių valstybinių dokumentų, kuriame atsispindi verslumo kompetencijos ugdymo poreikis mokykloje – valstybinė švietimo 2013– 2022 metų strategija, kurią Švietimo ir

Mokslo ministerija paruošė remdamasi Lietuvos pažangos strategijos „Lietuva 2030 nuostatomis. Naujoje švietimo strategijoje (2012) išskirti keturi tikslai, susieti su rezultatyviai ir profesionaliai dirbančių mokytojų įtraukimu į ugdymo procesą; neformalaus ugdymo plėtojimu, kuris užtikrintų vaikų ir jaunimo individualių gebėjimų skleidimąsi; savivaldos, socialinės partnerystės ir vadovų lyderystės darna, kuri skatintų įsivertinimu ir analize grįstą švietimo kultūrą; mokymosi visą gyvenimą sistema, kuri padėtų žmogui atpažinti savo poreikius, renkantis veiklos kryptis. Visi šie tikslai svarbūs siekiant pagrindinio strateginio tikslo, prisidedančio prie pažangios, konkurencingos valstybės kūrimo – „paversti Lietuvos švietimą tvariu pagrindu veržliam ir savarankiškam žmogui, atsakingai ir solidariai kuriančiam savo, valstybės ir pasaulio ateitį“.

Kaip matyti, valstybės mastu verslumo ugdymą reglamentuojančių ir skatinačių dokumentų tikrai nėra mažai. Jie apima įvairaus amžiaus grupes, orientuojasi į verslumo ugdymo metodų bei priemonių tobulinimą, mokytojų kvalifikacijos verslumo ugdymo klausimais plėtrą, verslumo ugdymo užtikrinimą tiek formaliajame, tiek neformaliajame ugdyme. Tačiau, kaip teigia G.Strazdienė, A.Garalis (2006), Lietuvoje vis dar trūksta nuoseklios verslumo ugdymo sistemos. Visa švietimo sistema, padedanti įgyti verslumo žinių ir gebėjimų, veikia atskirai, stokoja tęstinumo ir labiau nukreipta į teorinį parengimą (Vijeikis J., Jelagaitė A., Lukoševičius V., 2012). Analizuojant verslumo ugdymą reglamentuojančius dokumentus, pasigendama praktiškai įgyvendinamų pavyzdžių, tikslinių rekomendacijų. Taip pat vis dar vyrauja tradicinis požiūris į ugdymą, kuris stabdo verslumo kompetencijos vystymosi procesus (Strazdienė G., Garalis A., 2006). Autoriai teigia, kad išlikęs nelankstumas itin trukdo priimti kitų šalių vertingiausias žinias bei verslumo ugdymo pažangiausias patirtis.

Pasak A.Jelagaitės, A.Lukoševičiaus (2011), švietimo sistemos gali labai daug prisidėti prie verslumo sprendimo problemų, nes pagrindinės nuostatos, vertybės, kultūriniai ypatumai formuojasi jaunystėje. Autoriai pabrėžia, kad tai ypač aktualu viduriniame ugdyme, kur gausu mokomųjų dalykų, kuriuos neabejotinai galima būtų panaudoti ugdant mokinių verslumą. Tačiau, kad atsirastų tvirtesnis verslumo ugdymo pagrindas, reikėtų patikslinti ugdomųjų programų tikslus, jų įgyvendinimo gaires. Kuriant efektyvias ugdomasias programas, būtina ne tik atsižvelgti į vyraujančias ekonomikos, politikos, kultūros tendencijas, bet ir atlikti nuodugnius tyrimus, išsiaiškinant pagrindinių ugdymo programų vykdytojų – mokinių bei mokytojų poreikius, o taip pat analizuoti užsienio šalių ugdymo patirtį, perimant sėkmingiausias verslumo ugdymo bei skatinimo modelius, metodus bei būdus.

Nagrinėti strateginiai dokumentai atspindi Europos valstybių priimtus įsipareigojimus bei atsakomybę plėtoti ir stiprinti verslumo kompetenciją šalies ir tarptautiniu mastu. Parengtos ir tobulinamos priemonės, ugdymo sistema, siekiant konkurencingos ir pažangios Europos valstybės vizijos įgyvendinimo, rodo, kad verslumas šiuolaikinėje globalioje visuomenėje suvokiamas kaip

viena svarbiausių kompetencijų. Kaip matyti, Lietuvoje verslumo ugdymui pagrindas yra padėtas. Tai akivaizdžiai įrodo analizuoti verslumo ugdymą ir skatinimą reglamentuojantys dokumentai, patvirtinti teisiniai aktai, strateginių programų nuostatos.

Labai svarbu, kad verslumo ugdymo tikslai įsitvirtintų ne tik teoriniu pagrindu, bet iš tiesų būtų praktiškai įgyvendinami. Būtina imtis konkrečių veiksmų ir priemonių, realiai padedančių kelti šalies verslumo lygį, ypač mokyklose – institucijose, kuriose verslumo ugdymo kultūrai įsitvirtinti galėtų būti sudaromos palankiausios sąlygos bei aplinka.

2. VERSLUMO KOMPETENCIJOS UGDYMAS BENDROJO LAVINIMO MOKYKLOJE

Atskleidžiant mokinių verslumo kompetencijos ugdymo poreikį mokykloje, šioje teorinėje darbo dalyje siekiama plačiau paanalizuoti verslumo kompetencijos ugdymo įgyvendinimo galimybes. Nagrinėjami pagrindiniai verslumo kompetencijos ugdymo veiksniai, verslumo kompetencijos ugdymas mokomųjų dalykų kontekste, efektyviausi verslumo kompetencijos ugdymo metodai ir formos.

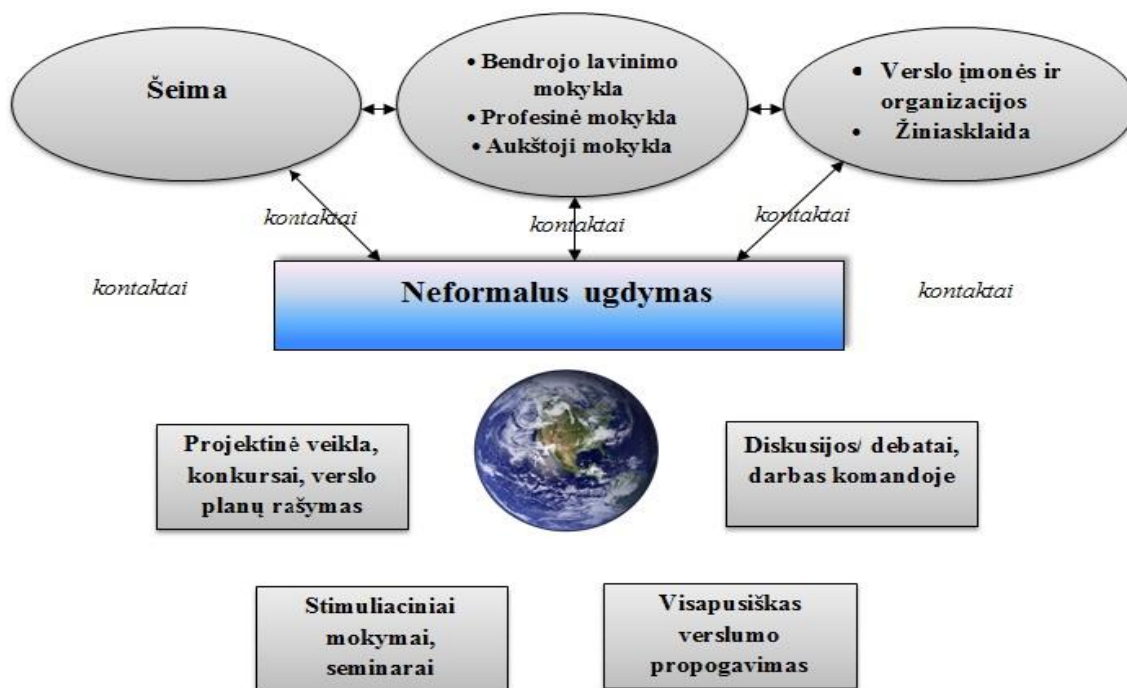
2.1. Verslumo kompetencijos ugdymo galimybės

Žmogaus prigimčiai išsiskleisti padeda ugdymas (Maceina A., 1991). Ugdymas – neatskiriama žmonijos gyvenimo dalis: atsiradęs kartu su žmogumi, ugdymas yra tiesiogiai susijęs su visuomenės raida ir daugiausia lemia jos dabartį ir ateitį. Ugdymas – visuomeninės ir istorinės patirties perdavimas jaunesniajai kartai, siekiant ją parengti gyvenimui ir darbui. Tai ypatinga žmonijos veiklos ir žmonių tarpusavio santykių sfera (Rajeckas V., 2004).

Edukologijos žodyne (2007) ugdymas apibūdinamas kaip asmenybę kuriantis mažiausiai dviejų žmonių bendravimas, sąveikaujant su aplinka bei žmonijos kultūros vertybėmis. Pasak V.Aramavičienės (1998), ugdymas – tai ugdytinio besiformuojančių vertybių tapimas jo savastimi, aktyviai sąveikaujant su ugdytoju ir nuolatos tą sąveiką patobulinant, kas padeda ugdytiniui išsiskleisti savo asmenybę ir kūrybiškai veikti pasaulyje. Kaip teigia V.Rajeckas (2004), ugdymas yra ta lemiamą sąlyga ir veiksnys, kuris padeda žmogui išsaugoti ir plėtoti gamybinę, moralinę ir kt., visos žmonijos ir kiekvienos valstybės patirtį.

Visuomenėje ugdymas dažniausiai siejamas su švietimo įstaigomis, kuriose jis įteisintas formaliai ir yra teikiamas kryptingai. Tai ikimokyklinės, priešmokyklinės institucijos, pradinės, pagrindinės, vidurinės mokyklos, gimnazijos, profesinės ir aukštosios mokyklos. Tačiau asmens socializacijai įtakos turi ne tik švietimo įstaigos, bet ir žymiai daugiau veiksnių, kurie taip pat formuoja augančio žmogaus mąstymą, nuostatas, suteikia žinių. St.Šalkauskis (1991) išskiria prigimtinius (šeima, valstybė, bažnyčia, kariuomenė), paskirtinius (ikimokyklinės įstaigos, mokyklos, kultūros įstaigos ir kt.), atsitiktinius (įvairios organizacijos, miesto ir kaimo aplinka, visuomenė, žiniasklaida) ugdymo veiksnius. Pasak V.Rajecko (2004), šiandieninio gyvenimo sąlygomis ugdymo veiksniams taip pat būtina priskirti žiniasklaidą, tiksliau sakant, masinės informacijos priemones (Rajeckas, 2004), kadangi informacinės ir komunikacinės technologijos tampa patogiausia priemone susipažinti su aktualiausiomis žiniomis, inovacijomis bei pokyčiais, sparčiai vykstančiais ne tik gimtojoje šalyje, bet ir visame pasaulyje.

Kalbant apie verslumo kompetencijos ugdymo veiksnius, galima teigti, kad jie lygiai tie patys, kaip ir prieš tai išvardinti ugdymo veiksniai, kuriais siekiama augančio žmogaus bendrosios socializacijos. Ekspertų teigimu, verslumo ugdymas įmanomas tik aktyviai bendraujant ir bendradarbiaujant įvairioms vaiko ugdymo ir socializacijos institucijoms – šeimai, mokyklai, verslo organizacijoms ir t.t., panaudojant įvairius neformaliojo ugdymo metodus:

4 pav. Verslumo ugdymo keliai

Šaltinis: Modifikuota „Spinter tyrimai“ (2005) schema

Remiantis profesorių ir ekspertų nuomone apie veiksnius, turinčius įtakos augančio žmogaus socializacijai, o tuo pačiu verslumo kompetencijos ugdymui, šiame poskyryje šiek tiek plačiau aptariami kai kurie verslumo kompetencijos ugdymo veiksniai: šeima, mokykla, žiniasklaida, verslo įmonės.

Šeima – prigimtinis ugdymo veiksnys

Edukologijos žodyne teigiama, kad šeima yra mažiausias visuomenės regeneracijos kolektyvas, kurį sieja ekonominės ir dvasinės veiklos bendrumas. Jos, kaip socialinės institucijos, pagrindiniai uždaviniai yra saugoti ir puoselėti šeimos narių ištikimybę ir darną, sudaryti palankias vaikų vystymosi ir brendimo sąlygas, stiprinti šeimos ūkį ir racionaliai tvarkyti jos ekonomiką, rūpintis vaikų bendruoju ir profesiniu išsilavinimu, padėti mokyklai mokyti ir auklėti vaikus, ugdyti vaikų pažiūras, dorovinį elgesį ir parengti juos gyvenimui ir darbui visuomenėje (Jovaiša, 2003).

Kaip teigia V.Jakavičius (1998), šeima yra pirmoji žmogaus ugdymo institucija, kuri ryškiai paženklina visą žmogaus brendimo laikotarpį: šeimoje įgyta patirtis žmogui atsiliepią visą gyvenimą. G.Skujienė, A.Steponienė (2004) apibūdina šeimą kaip terpę, kurioje saugoma tėvų

kalba, savimonė, mentalitetas, tam tikra vertybinė orientacija, mąstymas, tradicijos, papročiai, buities įpročiai.

Pasak V.Jakavičiaus (1998), pats stabiliausias ugdymo šeimoje pagrindas yra tėvų autoritetas, kuris tiesiogiai priklauso nuo pačių tėvų. Jau nuo mažens vaikai mėgdžioja tėvų elgesį, požiūrius, įpročius, kurie dažniausiai išlieka visam gyvenimui. Taigi, jei vaikas mato dirbančius tėvus, yra nešiojamas į darbo vietą, verslo susitikimus, įgauna svarbią pradinę verslumo gebėjimų patirtį (Nacionalinė darbdavių ugdymo programa (2007)). Tačiau ne visose šeimose yra susiklosčiusios tinkamos sąlygos augančio žmogaus verslumo kompetencijos vystymuisi. Vaikų verslumo kompetencijos formavimasis šeimoje, labai priklauso nuo šeimos narių išsilavinimo, socialinio statuso, kas lemia šeimos gyvenimo būdą, vertybes.

A.Juodkaitytės knygoje (2002) teigiama, kad aukštesnės klasės (socialinio statuso) tėvai savo vaikus jau nuo mažens įtraukia į įvairias vaikų organizacijas, skatina atidumą, smalsumą, laisvės ir savarankišką tikslo siekimą, suteikia daug informacijos turto ir verslo klausimais, taip sudarydami savo vaikams geresnes galimybes įgyti gerą išsilavinimą bei tapti profesionaliais įvairiose srityse. Pasak kitų autorių, tik sėkmingų verslininkų šeimose, vyraujant palankiai versliai atmosferai, vaikai perima verslumo įgūdžius, kurie ateityje dažniausiai tampa tiesiogine subrendusios asmenybės veikla (Jelagaitė A., Vijeikis J., 2012. Tuo tarpu žemesnės klasės (socialinio statuso) tėvai, auklėdami vaikus, orientuojasi į bendražmogiškųjų savybių ugdymą (tvarkingumą, dorą, teisingumą ir pan.), mokėjimą prisitaikyti. Šių šeimų vaikai turi mažiau galimybių dalyvauti visuomeninėje veikloje, rečiau įsitraukia į vaikų organizacijų veiklą, nes jiems trūksta bendravimo patirties, pasitikėjimo savimi (Juodkaitytė A., 2002).

Remiantis patikimais šaltiniais, taip pat matyti, kad daugumoje šeimų verslumo kompetencijos kultūra kaip natūralus savaimė suprantamas reiškinys vis dar sunkiai suvokiama, neplėtojama. Statistikos duomenimis, savarankiškai dirbančių – darbdavių verslininkų ir dirbančiųjų sau yra tik apie 2 procentai (Jasinavičius R., 2006). Antra, vyresnio amžiaus žmonių verslumo kompetencijos stoką lemia istoriškai susiformavusios nacionalinės vertybės: brukama sovietinė ideologija, kad žmonės turi būti klusnūs, kantrūs ir nuolankiai tarnauti valdžiai, socialistinė ideologija, kuri formavo neigiamą požiūrį į veiklius, savarankiškus lyderius, pakitusios vertybės – šiuolaikinė šeima nebėra stabilus institutas: tėvų nuolatinis skubėjimas, vaikų nepriežiūra, skyrybos – formuoja vaikams nesaugumo jausmą, nepasitikėjimą savimi ir t.t. (Nacionalinė darbdavių rengimo programa, 2007), kai minėtos savybės yra vienos pagrindinių verslumo kompetencijos sudedamųjų komponentų (žr. 15 psl., 1 pav.).

Sprendžiant verslumo kompetencijos plėtros problemą šeimose, nacionalinėje darbdavių ugdymo programoje teigiama (2007), kad bendrųjų verslumo gebėjimų ugdymo etape valstybė turėtų investuoti į tėvų verslumo kompetencijos auklėjimą, suteikiant tėvams galimybę nemokamai

lavinti savo kūdikio sensamotorinį intelektą: pirma, nemokamai leisti nėsčiosioms ir motinoms, auginančioms iki trijų metų vaikus, lankyti kultūrinius, kūrybinius ir meninius renginius, antra, sudaryti sąlygas tėvams mokytis, kaip ugdyti šeimoje veiklos lyderius, kaip mokyti vaikus savarankiškai mąstyti ir priimti sprendimus. Tačiau akivaizdu, kad valstybei iškelti uždaviniai, sprendžiant verslumo kompetencijos plėtrą šeimose, egzistuojančių problemų nepanaikins, kadangi verslumo ugdymas šeimose tiesiogiai priklauso nuo tėvų asmeninės pozicijos bei noro pasinaudoti teikiamomis lengvatomis.

Taigi, nors svarbiausia socialinė aplinka vaikui yra šeima, tik institucinis ugdymas daugumos šeimų vaikų socializaciją daro kryptingą ir yra vienas iš labiausiai ją stiprinančių veiksnių, atliepian globalizacijos procesus, besiplėtojančią konkurenciją įvairiose veiklos srityse (Juodkaitytė A., 2002). Todėl vaikui pradėjus lankyti mokyklą, pagrindine šeimos pareiga – savo nuostatomis ir reikalavimais palaikyti mokyklą, laikytis tam tikro režimo ir sudaryti vaikui kuo geresnes mokymosi sąlygas. Tėvams svarbu domėtis vaikų darbo turiniu ir rezultatais, prisidėti prie mokyklos formuojant mokymosi motyvaciją, teigiamą požiūrį į mokymąsi, mokyklą, žinias. Nepriklausomai nuo socialinio statuso, šeima turi pagarbiai atsiliepti apie išsimokslinimo svarbą, skatinti vaikus kuo geriau mokytis, o reikalui esant, padėti išspręsti iškilusius sunkumus (Rajeckas V., 1999).

Mokykla – paskirtinis ugdymo veiksnys

Ugdymas pradėtas šeimoje vėliau ilgą laiką vyksta ugdymo įstaigose, kur vaikas parengiamas gyvenimui. Mokyklos gyvenimas neabejotinai reikšmingas mokinio asmenybės raidai (Jovaiša L., 1997). Mokykla yra ta vieta, kur mokiniai praleidžia didžiąją savo laiko dalį. Mokyklos gyvenime vyksta darbas, gamyba, kūryba, vyrauja įvairios emocijos – džiaugsmas, pasitenkinimas, ramybė, liūdesys, pasimetimas, pyktis, formuojantys vaiko asmenybę, požiūrį į gyvenimą, įsitikinimus.

Būdingiausia mokyklos veiklos sritis – ugdymas, kurio metu siekiama padėti ugdytinio asmenybės raidai, sudarant kuo geresnes sąlygas jo saviraiškai (Rajeckas V., 2004). Kaip teigia T.Stulpinas (2004), mokykla moko ugdytinius vertybių, nuostatų, elgesio būdų. Mokykloje vaikas pratinamas savarankiškai, atsakingai ir kūrybiškai veikti bei gyventi sudėtingame, prieštaringame ir probleminiame pasaulyje.

Vis labiau spartėjant mokslo ir technikos pažangai, kinta ir pačios mokyklos gyvenimas: ugdymo turinys, mokytojų vaidmuo, požiūris į ugdytinius. Kaip teigia Ž.Jackūnas (2005), šiuolaikinis ugdymas mokykloje privalo būti grindžiamas dinamišku ir atviru žmonių ryšiu, puoselėjančiu kritinį požiūrį į daugelį besimokančio asmens gyvenimo kontekstų – dorovinį, kultūrinį, ekonominį, politinį ir kt. Pasak A.Hargreaves (2008), šiandienos mokyklos jaunam žmogui turėtų formuoti pasaulį taip, kad jis išmoktų dirbti lanksčiai, investuotų į savo finansinį

saugumą ateityje, būtų pasirengęs persikvalifikuoti, vertintų kūrybingą bei bendrą darbą. Kaip teigia P.Pečiulaskienė (2008), šiandieninė mokykla turi būti grindžiama humanistine psichologija ir pedagogika, kaip didžiausią vertybę iškeliant asmenybės tobulėjimą, kuris užtikrinamas jau mokykloje plėtojant bendruosius visą gyvenimą trunkančius gebėjimus. Tai mokymasis mokytis, socialiniai ir pilietiniai gebėjimai, kultūrinis sąmojingumas, bendravimas gimtąją ir užsienio kalbomis, skaitmeninis raštingumas, matematiniai gebėjimai ir pagrindiniai gebėjimai mokslo ir technologijų srityse, iniciatyvumas bei verslumas (Bendrieji visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimai. Europos Komisija, 2007), apimantis ir sujungiantis visus aukščiau išvardintus gebėjimus.

Kalbant konkrečiai apie verslumo kompetencijos ugdymą, galima teigti, kad mokykla yra ta institucija, kurioje gali būti sudarytos palankiausios sąlygos bei galimybės mokinių savęs pažinimui, pasitikėjimui savimi, savarankiškumui, kūrybiškumui ugdyti, mokytis planuoti ir priimti sprendimus, spręsti problemas, bendrauti ir bendradarbiauti, ugdyti lyderio savybes, daugiau sužinoti apie verslą (Pedagogų profesinės raidos centras, 2008).

Lietuvos Respublikos Ekonomikos ministerija ypač pabrėžia švietimo ir edukacijos aspektą, vertinant jaunimo, o tuo pačiu ir mokinių verslumą veikiančius veiksnius. Teigiama, kad verslumo mąstysenai formuoti didelę įtaką daro tikslingas žinių ir mokymo metodikų pakreipimas, (Jaunimo verslumo skatinančių priemonių vertinimas, 2012) kas, analizuojant vaikų socializacijos aplinkas, lengviausia įgyvendinti mokyklų ugdymo sąlygomis. Autorių (Jelagaitė A., Vijeikis J., 2012; Vijeikis J., Jelagaitė A., Lukoševičius V., 2012) atliktų tyrimų rezultatai atskleidžia mokinių ir mokyklų absolventų nuostatas verslumo kompetencijos ugdymo klausimu: ugdytiniai mokyklą įvardina kaip vieną pagrindinių verslumo kompetencijos žinių ir įgūdžių šaltinių. Pasak A.Jelagaitės, J.Vijeikio (2012), verslumo ugdymą reikėtų pradėti diegti jau ikimokykliniame amžiuje, vis labiau gilinant jį per visas mokymosi pakopas ir didžiausią dėmesį sutelkiant viduriniame ugdyme. V.J.Žilinskas, S.Mineikienė (2008) taip pat teigia, kad verslumo ugdymas turi vykti nuosekliai, pradedant nuo priešmokyklinių klasių, pradinių, pagrindinių ir t.t., mokyklų ir baigiant aukštosiomis – universitetais.

Mokslinėje literatūroje rašoma, kad verslumo ugdymas mokykloje turi apimti visas verslumo kompetencijos sudedamąsias dalis – žinių teikimą, įgūdžių lavinimą, nuostatų ir asmeninių savybių formavimą, atsižvelgiant į ugdytinio amžių, suvokimo lygį. Ugdymo proceso metu, ugdytinis privalo būti supažindinamas su idėjomis, jam turi būti suteikiamos teorinės ir praktinės žinios, kurias gebėtų panaudoti planuojant savo karjerą ir (arba) organizuojant ir plėtojant savo verslą (Župerka A., 2010). Panašios nuomonės laikosi ir kita autorė. Pasak N.Beniušienės, verslumo ugdymas turi apimti savarankiškumo, kūrybiškumo, iniciatyvos ugdymą bei ankstyvąjį ryšį su verslo pasauliu. Ugdant verslumą, turi būti formuojami asmeniniai (darbas komandoje,

komunikacija, pasitikėjimas savimi, lyderystė ir kt.) bei verslo (ekonomikos ir finansų pagrindai, verslo plano rašymas, rinkos tyrimų supratimas ir kt.) įgūdžiai ir savybės (Pedagogų profesinės raidos centras, 2008).

Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategijoje (2004) išskiriamos dvi verslumo ugdymo kryptys:

- plati verslumo nuostatų ir įgūdžių mokymo koncepcija, tiesiogiai nesusijusi su verslu. Ji orientuota į įvairių asmeninių savybių ugdymą;
- mokymas, labiau nukreiptas į verslo kūrimą.

Panašias verslumo ugdymo sritis išskiria ir Gibb (1999). Autorius verslumo ugdymo tikslus nukreipia į verslumo suvokimo didinimą, verslumo naudos visuomenėje akcentavimą, verslumo ugdymą, skatinant nuosavo verslo kūrimą (Župerka A., 2010). Tuo tarpu A. Augustinienė, D. Karaliūtė teigia, kad pagrindinis verslumo ugdymo tikslas mokykloje – ugdyti mokinių gebėjimus, reikalingus jiems kaip visuomenės nariams gyventi savarankiškai ir pozityviai veikti savo, šeimos ir visuomenės labui, kad mokėtų prisiimti atsakomybę bei sugebėtų gyventi visuomenėje, pagrįstoje rinkos ekonomikos sąlygomis (Pedagogų profesinės raidos centras, 2008). Autorės labiau orientuojasi į verslumo ugdymo tikslus, susijusius su kasdienio gyvenimo kokybės gerinimu.

Metodinėse rekomendacijose „Verslumo gebėjimų ugdymas 9– 10 klasėse“ verslumo ugdymo sritys analizuojamos plačiau. Verslumo ugdymas apibūdinamas kaip kompetencija, kurios vystymas mokyklinio ugdymo procese mokiniams padeda išmokti (Ugdymo plėtotos centras, 2012):

- spręsti problemas (planuoti, priimti sprendimus, komunikuoti, prisiimti atsakomybę);
- užmegzti ryšius (įtraukti į veiklą skirtingus interesus turinčius asmenis, dirbti komandoje, mokyti prisiimti naujus vaidmenis);
- pasitikėti savimi (kritiškai ir nepriklausomai mąstyti, ryžtingai ir savarankiškai mokytis);
- rodyti asmeninę iniciatyvą (aktyviai ir kūrybingai veikti, būti pasiruošusiam susidurti su rizika ir jos pasekmėmis, įgyvendinant savo tikslus ir idėjas).

Šiandieninėje mokykloje verslumo ugdymas visapusiškai yra įdiegtas pradinio, pagrindinio, vidurinio ugdymo Lietuvos švietimo sistemoje. Bendrųjų ugdymo programų bendrosiose nuostatose (2011) nurodoma, kad svarbiausias pagrindinės ir pagrindinės mokyklos verslumo ugdymo tikslas – siekti, kad mokiniai kryptingai ugdytųsi verslumo gebėjimus, gebėtų tinkamai orientotis ir sėkmingai veikti nuolat kintančioje ekonominėje aplinkoje; vidurinės mokyklos – sudaryti sąlygas mokiniams plėtoti savo žinias ekonomikos ir verslumo srityje, ugdyti gebėjimą tvarkyti asmeninius finansus, ugdyti verslumo kompetenciją ir formuoti požiūrį į nuolat kintančias ekonomines sąlygas, kaip modernios visuomenės bruožą. Akivaizdu, kad iniciatyvos plėtoti verslumo kompetenciją mokyklos pagrindu – teigiamos, tačiau Lietuvos Respublikos

Ekonomikos ministerijos „Jaunimo verslumą skatinančių priemonių vertinimas“ galutinėje ataskaitoje pažymima (2012), jog pastebėtos ir neigiamos tendencijos: iš trijų verslumo kompetencijos dalių, dažniausiai ugdomos tik dvi – žinios ir gebėjimai, paliekant nuošalyje verslumo mąstysenos plėtojimą bei glaudžiai su verslumu susijusias vertybines nuostatas. Taigi, sprendžiant verslumo kompetencijos ugdymo problemą, mokytojai turėtų pasistengti užtikrinti mokinių gebėjimų lavinimą spręsti aktualias dabarties ir ateities problemas, o ne apkrauti žiniomis, kurių nauda realiame gyvenime dažnai abejotina (Nacionalinė darbdavių rengimo programa, 2007). Pasak humanistų, būtų idealiausia, jei mokytojai leistų mokiniams vadovauti savo mokymui. Tuomet mokiniai nesijaustų suvaržyti ir tobulėtų norima kryptimi, jaustųsi labiau atsakingi už savo mokymąsi, išmoktų save įsivertinti, būtų kritiškai nusiteikę, keltų sau naujus lūkesčius, reikalavimus (Pečiuliauskienė P., 2008).

Kaip matyti, verslumo ugdymas mokykloje gali visapusiškai prisidėti prie augančio žmogaus socializacijos ir tapti asmenybės sėkmės įrankiu siekiant asmeninių bei visuomeninių tikslų. Verslumo ugdymo mokykloje galimybės plačios, kadangi pats verslumas kaip kompetencija (nekalbant apie konkrečias verslumo žinias), apima daug įvairių gebėjimų, įgūdžių, vertybių. Verslumo kompetencijos ugdymas mokykloje skatina organizuoti neapkrautą ugdymo procesą, orientuotą į gyvenimo aktualijas, mokinių poreikius, saviaktualizaciją, tačiau jo realizavimas mokyklinio ugdymo procese itin priklauso nuo asmeninės mokytojų iniciatyvos ir turimos kompetencijos.

Atsitiktiniai ugdymo veiksniai – žiniasklaida, verslo organizacijos ir įmonės

Žiniasklaidos sąvoka apibrėžiama kaip visuomenės informavimo priemonės: knygos, laikraščiai, žurnalai, biuleteniai ar kiti leidiniai, televizijos, radijo programos, kino ar kita garso ir vaizdo studijų produkcija, kitos priemonės, kuriomis platinama informacija, išskyrus techninius ir tarnybinius dokumentus, taip pat vertybinius popierius (Valstybės žinios, 2004). V.Jakavičius (1998) nurodo, kad spauda, radijas, televizija, vaizdo produkcija – tai įtakingiausi ugdymo veiksniai, žmogų lydintys visą gyvenimą.

M.Fiurst (vok. M.Fürst) (1998) išskiria šias žiniasklaidos funkcijas:

- 1) aktualios informacijos perdavimas;
- 2) pramoga (ją ne visada galima atskirti nuo informacijos);
- 3) normų ir vertybių perdavimas (pavyzdžiui, socialinių, politinių ar religinių);
- 4) mokslo ir žinių sklaidimas, švietimas;
- 5) gyvenimiškoji pagalba.

Kaip teigia M.Fiurst, žiniasklaidos vaidmuo visuomenės gyvenime pasireiškia per jos funkcijas, t.y. kokią reikšmę žiniasklaida suteikia savo vartotojams.

Kalbėdama apie žiniasklaidą R.Uznieinė (2004) išskyrė jos trejopą poveikį žmogui, tris funkcijas: šviečiamoji (mokslinamoji), kuri realizuojama per įvairių mokslus populiarinančią informaciją; lavinamoji, kuri vaidina didžiulę reikšmę mokinių socialinių įgūdžių formavime; auklėjamoji, kuri reiškiasi pateiktos informacijos vertinimais, pažiūromis, siekiant juos įdiegti jaunimui.

Tačiau egzistuoja ne tik teigiamos žiniasklaidos pusės. Pavyzdžiui, ugdant ir formuojant verslumo nuostatas, žiniasklaidoje dažniausiai dominuoja neigiamas požiūris į verslą: dažna verslo ir verslumo kritika (verslininkai – nesąžiningai pasipelnę turtuoliai, menka valstybės parama verslo atžvilgiu, įvairių mokesčių našta, žlungančios įmonės). Siekiant verslumo kompetencijos ugdymo žiniasklaidos pagalba, reikėtų keisti žiniasklaidos informacijos turinį taip, kad būtų formuojama pozityvi visuomenės nuomonė apie verslą, verslo idėjas, verslumą. Žiniasklaidos priemonės yra tinkamas būdas išaiškinti visuomenei, kad kompetetingi ir socialiai atsakingi darbdaviai – tai galingiausias valstybės finansinis ir socialinis aktyvas, kurio veiklos rezultatas – ekonominės ir socialinės gerovės kilimas (Nacionalinė darbdavių ugdymo programa, 2007). Kaip teigia V.Jakavičius (1998), žiniasklaidos atstovai yra labai galingi auklėtojai, nes jie pateikia informaciją plačiai visuomenei, sukelia intrigas ir diskusijas, populiarina arba sumenkina aktualijas. Labai svarbu, kad žiniasklaidos atstovai suprastų savo atsakomybę visuomenei, savo auklėjamosios funkcijos reikšmę, ir perteiktų nedviprasmišką, nemelagingą, labiau pozityvią informaciją, skatinančią drąsiai siekti savo tikslų, veikti.

Skatinant verslumą grįstą mąstysena, perteikiant aktualias su verslu susijusias žinias, tiek pat svarbios ir pačių verslo organizacijų, verslo įmonių pastangos.

Organizacija – tai socialinė grupė, kuri suburia žmones ir organizuoja jų darbą, gamina produktą, teikia paslaugas, skirsto pelną, yra atvira aplinkai, turi tikslą veikti, išgyventi ir augti (Bagdonas E., Bagdonienė L., 2000). Pagal Bruce R.Jewell (2002), verslo organizacija – tai organizacija, kuri parduoda prekes arba teikia tam tikras paslaugas siekdama pelno, kuris pirmiausia priklauso tos organizacijos savininkui.

Kaip rašoma Vidurinio ugdymo bendrosiose programose (2011), mokomosios ekskursijos į verslo įmones, susitikimai su verslo konsultantais, dalyvavimas įvairiose verslumą skatinančių organizacijų veikloje, turi teigiamą poveikį verslumo gebėjimų ugdymui, mokinių nuostatų formavimui. Tačiau akivaizdu, kad mokinių dalyvavimą verslo organizacijų veikloje efektyviausiai užtikrina mokyklos įstaigos, būdamos tarpininku tarp ugdytinių ir verslo pasaulio: mokykla suburia, nukreipia ir skatina mokinius dalyvauti įvairioje organizacinėje veikloje, o verslo organizacijoms teikia informaciją apie mokinius, mokinių poreikius.

Nuo 2004 metų Lietuvoje pradėjo veikti Latvijoje įkurtos tarptautinės įmonės „Nordic Training International“ (NTI) filialas, kuris siūlo verslo paslaugas mokymo ir konsultavimo sferoje.

Mokymų metu naudojamas verslo įmonės imitavimo žaidimas „Merkis“. Žaidimo metu mokymų dalyviai pasidalija į kelias komandas, ir pačios firmos aplinkoje imituoja įmonės veiklą, varžosi tarpusavyje. Taip yra išmokstama verslo praktikos, kuri papildoma žiniomis ir įgūdžiais (Strazdienė G., Garalis A., 2006).

Taigi, kaip matyti, lankymasis verslo organizacijose, dalyvavimas įmonių organizuojamoje veikloje, galėtų užtikrinti mokykloje įgytų verslo žinių praktinį įgyvendinimą, užtvirtinti mokykloje įgytus verslumo gebėjimus arba suteikti naujų, praplečiant jau turimų verslumo gebėjimų spektrą.

Akivaizdu, jog siekiant efektyvesnių verslumo kompetencijos ugdymo rezultatų, vaikų verslumo ugdymo procese aktyviai turėtų dalyvauti visi aukščiau išvardinti ugdymo veiksniai, arba, kitaip tariant, vaikų socializaciją lemiantys asmenys – tėvai, mokytojai ir kiti švietimo įstaigų darbuotojai, verslo įmonių ir organizacijų nariai, turintys tiesioginį ryšį su verslumu, jo plėtra. Tačiau šiandieninė verslumo kompetencijos ugdymo realybė – kitokia. Nagrinėjant verslumo ugdymo galimybes, paaiškėjo, kad tik mokykla, būdama pačiu pagrindiniu nuosekliu vaikų ugdymo institutu, pajėgi suburti augančią kartą ir įtraukti visus minėtus veiksnius (šeimą, žiniasklaidą, verslo įmones ir kt.) bendram tikslui – ugdyti verslumo kompetenciją. Taigi, mokyklos vaidmuo, ugdant mokinių verslumą – neabejotinas.

Vertinant verslumą kaip reikšmingiausią šiuolaikinės asmenybės sėkmingos saviraiškos priemonę ir apibrėžiant mokyklą kaip pagrindinį verslumo kompetencijos ugdymo veiksnį, sekančiuose poskyriuose siekiama detaliau panagrinėti verslumo kompetencijos ugdymo integraciją mokomųjų dalykų kontekste ir efektyviausius verslumo kompetencijos ugdymo metodus bei būdus.

2.2. Verslumo kompetencijos ugdymas mokomųjų dalykų kontekste

Atskiros pamokos, skirtos verslumo kompetencijos ugdymui nėra, išskyrus susistemintą mokomąjį dalyką „Ekonomika ir verslumas“, kurio kaip privalomo kurso mokykloje mokama tik 9 ir (arba) 10 klasėse, skiriant 34 valandas, bei pasirenkamąjį dalyką 11–12 klasėse, kuriam skiriama ne mažiau kaip 130 valandų (Jelagaitė A., Lukoševičius V., 2011).

Pasirenkamojo dalyko „Ekonomika ir verslumas“ ugdymo procesas įgyvendinamas įtraukiant temas, kurios yra tiesiogiai susijusios su verslumu. Šiose pamokose plėtojamas ugdytinių suvokimas apie verslą, verslininkystės procesus, skatinamas kūrybiškas ir kritinis mąstymas, atsakingumas veikti dirbant savarankiškai arba grupėse. Vidurinio ugdymo bendrosios ugdymo programos „Socialinis ugdymas“ priede (2011), nurodomos 5 pagrindinės „Ekonomika ir verslumas“ ugdymo turinio dalys, tai – orientavimasis rinkoje, finansų valdymas, verslo organizavimo ir verslumo gebėjimų ugdymas, valstybės vaidmens ekonomika ir ekonomikos rodiklių nagrinėjimas ir vertinimas, dalyvavimas tarptautinėse rinkose. Ugdymu siekiama, kad

mokiniai gilintų savo žinias ir supratimą šiose srityse, išsiugdę praktinius gebėjimus finansų valdyme, o taip pat susiformuotų modernios ekonomikos sampratą, paremtą nepastovumu, nuolatiniu judėjimu.

Siekiant plėtoti įvairaus amžiaus mokinių verslumo žinias, gebėjimus bei nuostatas, verslumo kompetencijos ugdymas mokykloje yra integruojamas į kitus mokomuosius dalykus. 2011 metais švietimo ir mokslo ministerijos patvirtintose Bendrosiose ugdymo programose nurodoma, kad verslumo ugdymo tikslams ir uždaviniams įgyvendinti, turėtų būti išnaudojamos visos tarpdalykinės integracijos galimybės. Bendrosiose ugdymo programose pabrėžiama, kad verslumo kompetencijos komponentai privalo būti įtraukti į dorinį, gamtos mokslų ugdymą, socialinius mokslus, informacines ir komunikacines technologijas, matematiką (Vijeikis J., Jelagaitė A., Lukoševičius V., 2012). Tarpdalykinės integracijos tikslas – tarpusavyje suderinti įvairių disciplinų perteikiamas žinias ir tuo būdu ugdyti pasaulio visumos sampratą. Toks integracijos principas įgalina sėkmingą mokinio įsitraukimą į socialinį gyvenimą, kadangi ugdoma visapusiška asmenybė, siekiant individo harmonijos valios, jausmų, intelekto, vertybių ir veiklos sferose (Stulpinas T., 2004).

Kaip nurodo N.Beniušienė, ugdant verslumo kompetenciją, ypač naudinga tarpusavyje derinti istorijos ir geografijos, matematikos ir fizikos, matematikos ir chemijos, matematikos ir informacinių technologijų, informacinių technologijų ir anglų kalbos, lietuvių kalbos ir istorijos ir kitų dalykų pamokas, kadangi būtent toks mokomųjų dalykų integracijos principas padeda mokiniams suvokti verslumo raidos įtaką įvairių visuomenės gyvenimo sričių pažangai, tarpdalykinius ryšius, technologijų reikšmingumą visuomenei. Taip pat mokiniai išmoksta kritiškai vertinti, planuoti asmeninį biudžetą, savo laiką it t.t. (Pedagogų profesinės raidos centras, 2008).

Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairėse (2005) nurodoma, kad integruojant verslumo kompetencijos ugdymą į kiekvieną ugdymo sritį, daugiau dėmesio reikėtų skirti:

- mokant socialinių mokslų – verslumo raidai (atskleidžiant jo paveikį įvairių gyvenimo sričių pažangai), įžymių žmonių, plėtojančių krašto ūkį, atskiras verslo sritis, pažinimui, darbo ir kultūros reikšmei šeimoje ir visuomenėje;
- mokant kalbų – verslo aplinkoje taikomų terminų vartojimui, gebėjimui išsakyti savo nuomonę, kalbos kultūrai;
- mokant matematikos – praktiniams gyvenimiškiems pavyzdžiams;
- mokant gamtos mokslų – pavyzdžiams kaip saugoti gamtą ūkiniame šeimos ir visuomenės gyvenime;
- mokant technologijų dalyko – technologijų raidos įtakai žmogaus gyvenimui, ūkio šakoms, profesijų pasirinkimui, ikiprofesinių gebėjimų ugdymui;
- mokant menų – estetiškos aplinkos įtakai gyvenimui ir verslui.

Kaip matyti, verslumo kompetencijos ugdymo įgyvendinimui būtinos įvairių mokslo sričių žinios, gebėjimai, vertybinės nuostatos, o visas verslumo ugdymas turi būti nukreiptas į galutinio tikslo įgyvendinimą – išugdyti atsakingą asmenybę, gebančią savarankiškai veikti (Jelagaitė A., Lukoševičius V., 2011).

Bendrosiose ugdymo programose (2011) pabrėžiama, kad pagrindiniuose dalykuose, tokiuose kaip matematika, gimtoji bei užsienio kalbos, gamtos mokslai, daugiau dėmesio turėtų būti skiriama ne vien žinių įsisavinimui, kai mokymo procesas orientuojamas į bendrųjų ir dalykinių kompetencijų ugdymą, bet ir gebėjimų ir įgūdžių taikymą praktiškai, siejant su gyvenimo aktualijomis.

Kaip nurodo A. Augustinienė, D. Karaliūtė, mokant verslumo kalbų pamokose, ugdomi problemų sprendimo gebėjimai, darbo komandoje ir naujų vaidmenų prisiėmimo gebėjimai, komunikabilumas, stiprinamas ugdytinio pasitikėjimas savimi, motyvacija veikti, skatinamas savarankiškumas, aktyvumas, kūrybingumas, ryžtingumas įgyvendinti idėjas (Pedagogų profesinės raidos centras, 2008). Mokiniai išmoksta analizuoti, daryti išvadas (Beniušienė N. Pedagogų profesinės raidos centras, 2008).

Bendrosiose ugdymo programose (2011) nurodoma, kad verslumo ugdymas glaudžiai siejasi su socialinio ugdymo mokomaisiais dalykais – istorija ir geografija, kuriuose pateikiamos žinios apie ekonomines sistemas, gamtos ir žmogaus sukurtus išteklius, ekonominius reiškinius, ekonominius rodiklius, jų svyravimus; matematikos mokomojo dalyko ugdymo turiniu, kuriame išryškinama matematikos taikymo svarba šiuolaikiniame kasdieniniame gyvenime; su informacinėmis technologijomis, kai ugdymo procese nagrinėjama informacinių technologijų įtaka visuomenės raidos procesams, darnaus vystymosi tematika; su technologijų mokomuoju dalyku, kai mokiniai nukreipiami suprasti socialinius ir ekonominius visuomenės aspektus, skatinami būti verslūs; su kūno kultūra, aiškinant, kad asmenybės ugdymo vyksme aktualu verslumas, kai mokiniai raginami idėjas paversti veiksmais, ieškoti naujovių, kai mokomi planuoti ir valdyti projektus, siekiant tikslų.

Kaip matyti, verslumo kompetencijos ugdymą rekomenduojama integruoti praktiškai per visas bendrojo lavinimo pamokas. Pasak A. Augustinienės, D. Karaliūtės, kiekvienas mokytojas individualiai nusprendžia, kiek laiko skirti verslumo kompetencijos ugdymui dėstant savo mokomąjį dalyką (Pedagogų profesinės raidos centras, 2008). Neseniai baigę viduriniąsias mokyklas respondentai teigia, kad verslumo kompetencijos ugdymas pakankamas tik ekonomikos, matematikos ir istorijos pamokose. Mažiausiai pakankamas – per gamtos mokslus, technologijas bei menus (Vijeikis J., Jelagaitė A., Lukoševičius V., 2012). Šie rezultatai glaudžiai siejasi su kitų autorių tyrimų analizės duomenimis, atskleidžiančiais pedagogų poziciją verslumo ugdymo klausimais: nors dauguma pedagogų suvokia verslumo ugdymo poreikį mokykloje – net 98 proc.,

respondentų (pedagogų) nurodė, jog verslumą ugdyti yra svarbu (Jelagaitė A., Lukoševičius V., 2011), tik nedidelė dalis pedagogų integruoja verslumo kompetencijos ugdymą į savo dėstomą dalyką, kadangi verslumą labiau sieja su ekonomika (83,6 proc.), informacinėmis technologijomis, matematika (54 proc.) (Zaleskienė I., Žadeikaitė L., 2008).

Apibendrinant galima teigti, kad verslumo kompetencijos ugdymas mokykloje – integracinio pobūdžio, kadangi kaip atskiras mokomasis dalykas, verslumas dėstomas tik vyresnėse klasėse. Nors verslumo kompetencijos ugdymą reglamentuojama integruoti į visus mokomuosius dalykus įvairiuose ugdytinių amžiaus lygmenyse (klasėse), verslumo ugdymo sėkmė priklauso ne tik nuo verslumo ugdymo intensyvumo įvairių mokomųjų dalykų pamokose, bet ir nuo metodų efektyvumo, kuriuos pedagogai panaudoja ugdymo procese.

2.3. Verslumo kompetencijos ugdymo metodai ir formos

Ugdymo metodas – tai mokymo būdas naujai ar dar ne pilnai žinomai informacinei medžiagai atskleisti, siekiant formuoti ugdytinių supratimą apie įvairius procesus, reiškinius, perimti žinias apie pasaulį, gimtąją šalį, kasdienes įvykius, praeitį (Pečiuliauskienė P., 2008). Ugdymo metodu vadinama mokytojo ir mokinių veiklos būdų sistema, kuri padeda mokiniams įgyti naujų žinių, mokėjimų bei įgūdžių, lavinti sugebėjimus, formuoti pasaulėžiūrą (Jovaiša L., Vaitkevičius L., 1989). Trumpiau tariant, ugdymo metodai – tai mokinių mokymo būdai ugdymo procese (Rajeckas V., 2004).

Pasirenkant ugdymo metodus, atsižvelgiama ne tik į ugdytinį, bet ir remiamasi logika, psichologijos, pedagogikos, sociologijos ir kitais mokslais, nes mokymo procesas sprendžia ne vien pažinimo, bet ir sudėtingus asmenybės formavimo uždavinius, kurie tiesiogiai priklauso nuo mokslo, technikos, visuomenės kultūros vystymosi tendencijų (Jovaiša L., Vaitkevičius L., 1989).

Pedagogikoje ugdymo metodai skiriami į mokymo metodus ir auklėjimo metodus (Pečiuliauskienė P., 2008). Šiame darbe mokymo ir auklėjimo metodai pristatomi bendrai, įvardijant juos „ugdymo metodai“.

Ugdymo metodai skiriasi savo paskirtimi. Pasak A.Župerkos (2011), vieni metodai labiau tinka naujai informacijai perprasti, kiti – individualiam darbui, tretieji – mokymuisi grupėms ir socialiniams gebėjimams plėtoti. P.Pečiuliauskienė (2008), kaip ir A.Župerka, teigia, kad metodų pasirinkimas priklauso nuo keliamų mokymo ir auklėjimo tikslų.

Priklausomai nuo ugdymo paskirties, tikslo, ugdymo metodai skirstomi į tris pagrindines grupes (L.Šiaučiukienė, N.Stankevičienė (2005) (žr. sekančiame psl.):

- informacinius metodus (tai atgaminamieji metodai – atpasakojimas, rašiniai, kartojimo, tikrinimo pokalbiai, egzaminai ir t.t., bei teikiamieji – pasakojimas, paskaita, demonstravimas, aiškinimas, pokalbis ir t.t.);
- operacinius metodus (pratybos, praktiniai metodai, laboratoriniai metodai);
- kūrybinius metodus (probleminiai metodai – probleminis pokalbis pagal situaciją, kūrybiniai rašiniai, uždavinių sprendimas ir t.t., euristiniai – loginis įrodymas, paieškos, euristinis pokalbis ir t.t., tiriamieji metodai – stebėjimas, darbas su literatūros šaltiniais, eksperimentas, tiriamasis pokalbis ir t.t.).

Informaciniai metodai – tai veiksmai, veikimo būdai, kuriais ugdytojas mokiniams perteikia mokslo, technikos, meno ir kitų dalykų pagrindines žinias ir jas įtvirtina. Tai yra pradinis, parengiamasis mokinio pažintinės veiklos etapas (Jovaiša L., Vaitkevičius L., 1989).

Praktiniai – operaciniai metodai – tai metodai, kuriais formuojami praktiniai įgūdžiai. Naudojant šiuos metodus ugdomas mokinių mąstymo savarankiškumas veikti (Šiaučiukienė L., Stankevičienė N., 2005).

Kūrybiniai metodai – tai metodai, kuriais mokiniai skatinami ieškoti ir kurti. Šie metodai plečia mokinių pažintinius interesus, skatina savarankiškumą, norą peržengti mokslo ribas ir kurti kažką naują, savitą (Jovaiša L., Vaitkevičius L., 1989). Šiuo metodu ugdomas kritinis mąstymas, mokoma veikti sudėtingose, nestandartinėse situacijose (Šiaučiukienė L., Stankevičienė N., 2005).

Atsižvelgiant į tai, ar ugdymo proceso metu ugdymo dalyvis yra pasyvus ar aktyvus, ugdymo metodai skirstomi į pasyvaus ir aktyvaus ugdymo metodus (Teresevičienė M., Gedvilienė G., 2006). Pavyvaus ugdymo metodai lygiai tie patys kaip ir informaciniai metodai. Aktyvaus – tie, kurie skatina ugdytinių veiklą. Naudojant aktyviuosius ugdymo metodus, ugdytinis nebelieka vien klausytoju: pereinama prie veiklos. Aktyvieji ugdymo metodai sukuria sąlygas intensyvesnei ugdytinių protinei veiklai, skatina pažinimo poreikį (Dumčienė A., Bajoriūnas Z., 2006). Taigi, aktyvaus ugdymo metodams galima būtų priskirti tiek praktinius – operacinius metodus, tiek kūrybinius.

Taikant skirtingus ugdymo metodus, akivaizdžiai skirsis perteikiamų žinių įsiminimo ir gebėjimo jas pritaikyti praktiškai lygis. Pagal Petty (2006), nauja informacija silpniausiai įsiminama, kai ugdymo procese ugdytinis vien klauso. 10 proc., informacijos ugdytinis įsimena skaitydamas, 20 proc., – klausydamas ir matydamas, 50 proc., – diskusijų metu, 75 proc., – kai naujas žinias išbando praktiškai, ir daugiausia įsimena (90 proc.), kai moko kitus, panaudodamas tai, ką išmoko (Pečiuliauskienė P., 2008).

Kaip teigia Gibb (1999), ugdant verslumą, tradiciniai klausymosi, užsirašymo metodai yra mažiausiai tinkami, todėl juos reikėtų keisti atvejų analizėmis, patirtinio ir veiklos mokymo metodais (Župerka A., 2010). Edukaciniai tyrimai atskleidžia, kad ir patiems mokiniams labiau

patinka tie mokymo metodai, kuriuos taikant galima ką nors sukurti, pagaminti (Pečiuliauskienė P., 2008).

„Spinter tyrimai“ (2005) apklausoje dalyvavusių ekspertų požiūriu, verslumas turėtų būti ugdomas panaudojant visus neformaliojo ugdymo metodus (žr. 30 psl. 4 pav.). Tai projektinė veikla, verslo planų rašymas, aktyviosios diskusijos, simuliaciniai mokymai, konkursai. Aktyviusius ugdymo metodus, kaip tinkamiausius ugdyti verslumą, įvardijo ir kiti specialistai. Autoriai išskyrė šiuos verslumo ugdymo metodus: verslo žaidimai, verslo įmonių imitavimas, atvejo analizė, komandinis darbas, diskusijos, projektai, patyrimo pratimai (Jelagaitė A., Vijeikis J., 2012). A. Augustinienė, D. Karaliūtė nurodo mokymąsi bendradarbiaujant, problemų sprendimo, komandinio darbo ir kitus aktyviusius ugdymo(si) metodus (Pedagogų profesinės raidos centras, 2008).

Konkretinant ugdymo metodų grupes, detaliau pristatomi tie metodai, kuriuos naudojant ugdymo procese sprendžiami šiuolaikinio savarankiško ir kūrybingo žmogaus ugdymo uždaviniai, plėtojamos verslumo žinios, įgūdžiai, skatinamas verslumu grįstas mąstymas.

Atvejo analizės metodas – tai aprašyto įvykio ir jo aplinkybių nagrinėjimas, kai stengiamasi diagnozuoti problemos priežastis, arba, kai siekiama nagrinėjamą problemą išspręsti (Teresevičienė M., ir kt., 2006). Atvejo analizė padeda mokiniams išmokti vertinti faktinę informaciją, spręsti problemas, priimti sprendimus, formuoja mokinių vertybines nuostatas (Pečiuliauskienė P., 2008).

Diskusija – tai mokinių skatinimas išreikšti nuomonę nagrinėjama tema, pasinaudojant turima patirtimi, įgytomis žiniomis. Mokiniai raginami atsakyti į užduodamus klausimus bei pateikti klausimų draugams, mokytojui (Pečiuliauskienė P., 2008). Šis metodas skatina mokinius veikti, vysto pasitikėjimą savimi, plečia mokinių požiūrį, ugdo kūrybiškumą (Teresevičienė M., ir kt., 2006).

Projektas – tai planinga ir aktyvi veikla, kurios tikslas yra išspręsti problemą taip, kad būtų gautas norimas rezultatas. Projekto metu mokiniams sudaromos sąlygos teorines žinias pritaikyti praktiškai. Į rengiamą projektą įtraukiama keletas mokomųjų dalykų, kas padaro mokymo procesą įdomesnį ir naudingesnį. Ruošdami projektą, mokiniai išmoksta planuoti, organizuoti, įgyja raštvedybos žinių, įgauna problemų sprendimo ir kitokios patirties (Janulaitienė R., Rožukienė V. Pedagogų profesinės raidos centras, 2008). Įgyjama praktinės patirties tyrinėjant pasaulį, ieškant priežastinių ryšių, išmokstama analizuoti, apibendrinti, daryti išvadas (Beniušienė N. Pedagogų profesinės raidos centras, 2008).

Patyrimo metodas – pavyzdžiui, kai mokiniai skatinami prisiminti ir įvardinti jiems svarbų įvykį, susijusį su pamokos tema. Mokinių prašoma įvykį aprašyti kuo konkrečiau, atsižvelgiant į

mokytojo nurodytas detales (Pečiuliauskienė P., 2008). Šis metodas skatina ieškoti, analizuoti bei lyginti mokinio aplinkoje realiai įvykusius įvykius su mokomąja medžiaga.

Mokymas(is) imituojant Lietuvoje pradėtas taikyti ne taip ir seniai, nors pasaulyje turi senas galias tradicijas. G.Strazdienė, A.Garalis (2006) išskyrė šiuos plačiausiai taikomus imitacinius ugdymo metodus:

3 lentelė. Imitaciniai verslumo ugdymo metodai

Ugdymo metodas	Ugdymo principas	Ugdymo rezultatas
<i>Kompiuterinis verslo žaidimas „Kietas riešutas</i>	Ugdytinis tampa įmonės direktoriumi. Žaidimo metu įvertinama pradinė įmonės padėtis, nustatoma strategija, parenkami įvairūs sprendimai sėkmingai įmonės veiklai užtikrinti.	Įtvirtinami verslo pradmenys.
<i>Mokomoji parduotuvė</i>	Žaidėjai (ugdytiniai) pasiskirsto vaidmenimis – vadovas, buhalteris, pardavėjai, tiekėjai ir t.t., ir prekiaujama knygomis ir kanceliariinėmis prekėmis.	Išmokstama įvertinti savo ir kitų poreikius, dirbti komandoje ir savarankiškai.
<i>Imitacinės veiklos modelis „Eosys“</i>	Vykdoma vienos šalies ūkinė veikla, kurios metu apibrėžiami atskirų ekonominių ir ūkinių subjektų tarpusavio veikimo principai, numatomi strateginiai tikslai ir t.t.	Išmokstama dirbti komandoje, diskutuoti, argumentuotai reikšti savo mintis.
<i>Imitacinė verslo įmonė</i>	Imituojama realiai veikiančios verslo įmonės veikla: vykstantys prekybiniai, organizaciniai, komunikaciniai, technologiniai procesai.	Išmokstama praktinių verslo įgūdžių.
<i>„Junior Achievement“ modelis</i>	Vykdam įvairias programas („Ekonomika ir verslas“, „Kelias į sėkmę“, „Veikianti įmonė“, Tarptautinė rinka“, „Mano ekonomika“ ir t.t.), imituojama fiktyvios bendrovės veikla, panaudojant kompiuterines ir dokumentais paremtas imitacijas.	Priklausomai nuo programos, ugdomos tam tikros srities su verslumu susijusios žinios, praktiniai įgūdžiai.

Šaltinis: sudaryta pagal G.Strazdienę, A.Garalį, 2006.

Be aukščiau išvardintų metodų, verslumo kompetencijai ugdyti tai pat tinkami „minčių lietus“, „debatai“, „akvariumas“, „ledlaužis“ (Šiaučiukienė L., Stankevičienė N., 2005), „dūzgiančios bitės“, „piramidžių statymas“ ir kiti darbo grupėse metodai (Petty G., 2006), skatinantys mokinių kūrybiškumą, aktyvumą, motyvaciją veikti. Kaip teigia G.Petty (2006), darbas grupėse yra aktyvus, gerina mokinių tarpusavio santykius, skatina pasitikėjimą savimi ir tuo pačiu kuria geresnę požiūrį į mokymą, dėstomą dalyką.

Apibendrinant aktyviųjų metodų teikiamą naudą, N.Beniušienė, kaip ir dauguma kitų autorių, išskyrė gebėjimus, kuriuos mokiniai įgys ugdymo procese, būdami aktyvūs: gebėjimas susitarti, prašyti pagalbos, dalytis medžiaga, naudotis informacija, organizuoti, argumentuotai reikšti savo nuomonę, būti atsakingiems, siūlyti mintis, laikytis nurodymų, kontroliuoti save ir t.t. (Pedagogų profesinės raidos centras, 2008). Išvardinti gebėjimai yra svarbūs verslios asmenybės komponentai.

Kaip matyti, metodų, tinkančių ugdyti mokinių verslumo kompetenciją – daugybė. Pasak autorių, verslumo kompetencija gali būti ugdoma tiek formaliuoju būdu – pamokoje, tiek neformaliai. Nors, kaip teigia V.Rajeckas (2004), pamoka yra pagrindinė mokomųjų užsiėmimų organizavimo forma mokykloje, verslumo kompetencijos ugdymas mokykloje neturėtų apsiriboti vien pamokomis. Verslumo kompetencijos ugdymas efektyvus, panaudojant įvairias ugdymo organizavimo formas. Organizavimo forma – tai yra ugdymo turinio vidaus struktūra, kai, panaudojant įvairias priemones ir metodus, siekiama asmenybės tobulinimo tikslų (Dumčienė A., Bajoriūnas Z., 2006). Tai rodomosios ugdymo formos – televizija, kinas, teatras, parodos, mugės, ekskursijos, sakinės ugdymo formos – mokyklos susirinkimai ir susitikimai, klasės valandėlės, įvairūs pokalbiai ir t.t. (Jovaiša L., 2001). Vidurinio ugdymo bendrųjų programų priede „Socialinis ugdymas“ (2011) nurodoma, kad verslumo gebėjimų ugdymui, nuostatų formavimui teigiamą poveikį turi mokomosios ekskursijos, dalyvavimas įvairiose verslumą skatinančiose programose, veiklose, konkursuose ne tik savo bendruomenėje, bet ir visoje šalyje.

Apibendrintai galima teigti, kad panaudojant mokinių veiklumą skatinančius metodus (žaidimus, projektus, diskusijas, projektus, eksperimentavimą, jausminį patyrimą), kuriuos autoriai išskiria kaip efektyviausius ugdymo metodus, ir, kaip atskleidžia tyrimų rezultatai, mokiniams patinka labiausiai, ugdymo proceso metu yra sudaromos palankiausios sąlygos verslumo kompetencijai ugdyti.

Apibendrinant teorinę dalį, galima teigti, kad globalizacijos sąlygomis, kai sparčiai vystosi technologijos, technika, kyla mokslo pažanga, nepaliaujamai greitai sensta ir keičiasi žinios, verslumo kompetencija tampa svarbia gebėjimo įsitvirtinti, veikti, konkuruoti bei išlikti geriausiai bet kurioje srityje priemone. Verslumo kompetencijos vystymasis lemia ne tik pavienių asmenų, bet ir visos visuomenės pažangą. Verslumo kompetencijos svarba pabrėžiama įvairių šalių nacionaliniuose bei tarptautiniuose dokumentuose: strategijose, projektuose, programose. Raginama plėtoti įvairaus amžiaus asmenų verslumą įvairiose srityse. Ypač pabrėžiama švietimo institucijų svarba ir vaidmuo, perteikiant verslumo žinias, įgūdžius, formuojant vertybines nuostatas. Nagrinėjant įvairių autorių poziciją verslumo ugdymo klausimais, matyti, kad mokyklai, vienai svarbiausių vaiko socializacijos institucijų (po šeimos), ugdant verslumo kompetenciją, tenka

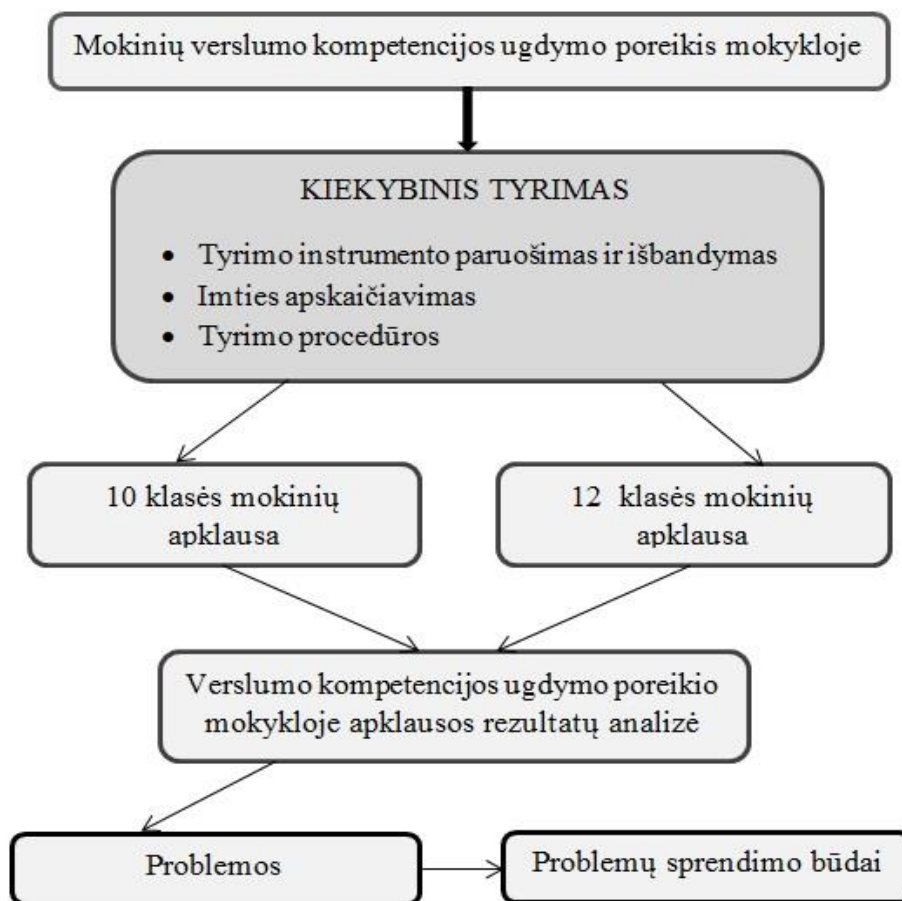
didžiausia atsakomybė. Mokykla išskiriama kaip pagrindinis vaiko nuoseklaus ugdymo institutas. Pasitelkiant aktyviuosius pažinimą ir kūrybiškumą skatinančius ugdymo metodus, įtraukiant į verslumo kompetencijos ugdymo procesą kitus vaiko socializaciją lemiančius veiksnius (šeimą, verslo įmones bei organizacijas, žiniasklaidą), mokykliniu ugdymu įmanoma pasiekti didžiausią pažangą kuriant verslią, inovatyvią visuomenę. Verslumo kompetencijos ugdymo poreikis mokykloje – neabejotinas.

3. MOKINIŲ VERSLUMO KOMPETENCIJOS UGDYMO POREIKIO MOKYKLOJE TYRIMAS

Išanalizavus sukauptos mokslinės literatūros autorių nuostatas šiame darbe nagrinėjama tema, atsižvelgus į pagrindinį darbo tikslą – atskleisti mokinių verslumo kompetencijos ugdymo poreikį mokykloje, atliktas empirinis tyrimas, kuriam išskelti šie uždaviniai:

1. Ištirti vyresniųjų klasių mokinių verslumo žinias bei požiūrį į verslumą, verslumo kompetencijos ugdymą mokykloje.
2. Nustatyti, kokią vietą mokinių vertybių hierarchijoje užima verslumo kompetencijos komponentai.
3. Palyginti skirtingo amžiaus mokinių (10 ir 12 klasių) apklausos rezultatus.

Tyrimo eiga pavaizduota 5 paveiksle:

5 pav. Tyrimo schema

Taigi, suformulavus uždavinius darbo tikslui pasiekti, parinkti tyrimo metodai, parengtos tyrimo priemonės, apskaičiuota tyrimo imtis, atlikti organizaciniai paruošiamieji darbai, įvykdyta apklausa ir t.t. Skyriaus poskyriuose plačiau apibūdinama tyrimo metodika ir organizavimas, tiriamieji, aprašomos tyrimo procedūros, analizuojami tyrimo rezultatai.

3.1. Tyrimo metodika ir organizavimas

3.1.1. Tyrimo metodai

Tyrimui atlikti pasirinktas vienas iš daugiausia privalumų turintis empirinis metodas – apklausa raštu bei lyginamosios analizės metodas. Apklausos duomenų rinkimo instrumentas – klausimynas.

Apklausos metodas pasirinktas dėl kelių priežasčių. Pirma, atliekant tyrimą šiuo metodu, galima stebėti visą tiriamą grupę ir pagal respondentų reakciją spręsti apie tiriamos problemos reikšmingumą. Antra, naudojant apklausos metodą, galima kontroliuoti visą tyrimo eigą, ir, atsiradus būtinumui, minimaliai, neįtakojant atsakymų pasirinkimo, instrukuoti apklausiamuosius. Trečia, šiuo metodu galima tirti visą žmonių grupę, kas reikalauja mažiau laiko, esant itin dideliame respondentų skaičiui. Be to, grupinė apklausa užtikrina šimtaprocentinį arba jam artimą klausimynų gražinimo lygį (Luobikienė I., 2007).

Lyginamosios analizės metodo pasirinkimą lėmė skirtingų amžiaus grupių (10 ir 12 klasių) tiriamųjų pasirinkimas, atliekant kiekybinę apklausą. Lyginamosios analizės metodas – tinkamiausias būdas, norint palyginti skirtingų grupių (šiuo atveju 10 ir 12 klasių) nuostatas, požiūrius nagrinėjama tema. Lyginamosios analizės tikslas, siekiant atskleisti mokinių verslumo kompetencijos ugdymo poreikį mokykloje, yra palyginti 10 ir 12 klasių mokinių pozicijas verslumo kompetencijos ugdymo klausimais, vertybes ir nustatyti verslumo kompetencijos ugdymo svarbą mokykloje, remiantis visų tiriamųjų atsakymais, apskaičiuojant vidurkius, atsižvelgiant į pateiktų klausimų dažniausiai pasitaikančias atsakymų reikšmes.

Apklausiai atlikti sudarytas klausimynas (žr. 1 priedą), pritaikytas skirtingo amžiaus mokinių grupėms (pagal klases). Klausimynu siekiama išsiaiškinti turimus mokinių verslumo gebėjimus bei žinias, mokinių požiūrį į verslumą, mokinių poziciją verslumo kompetencijos ugdymo mokykloje klausimais.

Klausimynas sudarytas remiantis K.Kardelio (2002) ir A.Valackienės (2005) literatūra apie mokslinių tyrimų metodologiją ir tyrimus. Aprobuojant klausimyną, siekiant išryškinti galimus trūkumus, atliktas žvalgomasis tyrimas (klausimynas du kartus pateiktas 10 klasės mokinių grupelėms (iš viso apie 20 vaikų)), aiškinantis, ar klausimai ir į klausimus pateikti atsakymai suprantami, nesudėtingi.

Klausimyno pradžioje yra kreipimasis į respondentą, trumpai prisistatoma, nurodomas tyrimo tikslas. Iš anksto dėkojama už dalyvavimą. Klausimynas yra anoniminis, nes taip tikimasi didesnio respondentų atvirumo. Klausimyno pradžioje iš biografinių duomenų tiriamųjų prašoma įrašyti tik savo amžių, lytį ir klasę, kurioje respondentas mokosi. Klausimyno sudarymui taip pat skirta dėmesio: tam, kad tiriamiesiems būtų lengviau atsakinėti, klausimas pateikiamas paryškintu

šriftu, o atsakymai – paprastu. 10 ir 12 klasių klausimynai skiriasi tik vienu klausimu: 12 klasės mokiniams skirtame klausimyne yra pateiktas papildomas klausimas apie „Ekonomika ir verslumas“ mokomojo dalyko pasirinkimą (žr. 1 priedo 16 kl.), kuris 10 klasės mokiniams nėra aktualus. 10 klasės mokiniams skirtame klausimyne pateikta 15 klausimų, 12 klasės – 16. Dauguma klausimų uždari, su pasirenkamaisiais atsakymais (prašoma rinktis vieną ar kelis atsakymų variantus). Uždarus klausimus lengviau klasifikuoti, kiekybiškai įvertinti, kas šiuo atveju ir yra siekiama. Klausimyne taip pat yra pateikta klausimų su svarbos skale nuo 0 iki 4 (respondentų prašoma įvertinti turimas savybes/gebėjimus ir t.t., kai 0 – visiškai nesvarbu, 1 – nesvarbu, 2 – nei svarbu, nei nesvarbu/ nelabai svarbu, 3 – svarbu, 4 – labai svarbu).

Klausimynas sudarytas analizuojant kiekvieno tipo klausimų pranašumus ir trūkumus bei jų derinius (turinio ir eiliškumo aspektu). Klausimų eiliškumas ir išdėstymas pasirinktas įvertinus K. Kardelio (2007) rekomendacijas.

Pirmieji trys klausimyne pateikti klausimai – biografinio pobūdžio. Jų pagrindinė paskirtis – galimybė suskirstyti tiriamuosius pagal tam tikrus demografinius rodiklius – lytį, klases, apibrėžti tiriamųjų amžiaus ribas. Taip pat daroma prielaida, kad kai kurių klausimų atsakymų pasirinkimui, nors ir nežymiai, įtakos gali turėti respondentų lytis.

Ketvirtuoju klausimu siekiama išsiaiškinti, kaip mokiniai suvokia verslumo kompetenciją. Dėmesys, visų pirma, kreipiamas į tai, ar respondentai verslumo kompetenciją priskiria prie asmeninių savybių, reikalingų kasdieniniame gyvenime, ar sieja su gebėjimais, reikalingais organizuojant verslą. Pirmuoju atveju verslumo kompetencijos ugdymo poreikis praplečiamas, kadangi yra reikalingas visiems mokiniams, gerinant jų kasdienio gyvenimo kokybę. Antruoju atveju – verslumo kompetencijos ugdymas įgyja siauresnę prasmę, kadangi ugdytinai tik tuo atveju, jei asmuo ruošiasi įgyvendinti verslo idėją.

Penktojo klausimo tikslas – atskleisti mokinių požiūrį į verslumo kompetencijos ugdymo svarbumą mokykloje, rengiant mokinius savarankiškam gyvenimui, ateičiai. Šis klausimas pateikiamas kaip neasmenišką, juo norima atskleisti respondentų nuomonę bendrame visų mokinių ugdymo kontekste.

Šeštuoju klausimu siekiama išsiaiškinti, kurios savybės ir įgūdžiai, mokinių nuomone, būdingi versliai asmenybei. Atsakymų variantai, atspindintys versliai asmenybei būdingas savybes ir gebėjimus, pateikti atsižvelgiant į Spinter tyrimo (2005) analizėje išvardintus pagrindinius verslumo komponentus (žr. 15 psl. 1 pav.).

Septintas klausimas sudarytas tam, kad galima būtų išsiaiškinti, kaip mokiniai vertina savo gebėjimus, savybes ir žinias, susijusias su verslumu. Klausimo atsakymai pateikti atsižvelgiant į šeštojo klausimo atsakymų variantus bei į vidurinio ugdymo bendrosios programos priedo „Socialinis ugdymas“ X skyrių „Ekonomika ir verslumas“ (2011). Pateikiami įvairūs verslumo

kompetencijos komponentai, kuriuos prašoma įsivertinti nuo labai ryškios savybės/gebėjimo iki nesireiškiančios savybės/gebėjimo. Šis klausimas netiesiogiai atspindi mokinių nuomonę apie tai, kaip jie vertina save kaip verslią asmenybę.

Aštuntas klausimas tartum papildo ketvirtą ir penktą klausimus. Visų pirma, prašant pažymėti vieną sritį, kuriai verslumo ugdymas mokykloje daro didžiausią įtaką, yra atskleidžiama, kuo, mokinių nuomone, verslumo kompetencijos ugdymas mokykloje yra svarbus. Antra, netiesiogiai atskleidžiamas tiriamųjų supratimas apie verslumą.

Devintuoju klausimu siekiama išsiaiškinti respondentų nuomonę apie verslumo kompetencijos pateikimo turinį skirtingose amžiaus grupėse (klasėse). Įvertinimui pateiktos klasės į grupes suskirstytos atsižvelgiant į Bendrųjų ugdymo programų bendrąsias nuostatas (2008), įtraukiant ikimokyklinį ugdymą bei profesines mokyklas/ aukštąsias mokyklas, kad analizuojant ir interpretuojant tyrimo duomenis (rezultatus) būtų galimybė pateikti išsamesnes ir tikslesnes išvadas apie verslumo kompetencijos ugdymo poreikį bendrojo lavinimo mokykloje.

Dešimtojo klausimo tikslas – nustatyti mokyklos kaip verslumo žinių šaltinio svarbą kitų verslumo žinių šaltinių kontekste. Pateikti 5 atsakymų variantai: šeima, internetas, visuomeninės informavimo priemonės, verslo įmonės ir organizacijos, mokykla, kuriuos prašoma įvertinti prioriteto tvarka nuo 1 (pats svarbiausias) iki 5 (pats nesvarbiausias). Pateiktas klausimas – modifikuotas J.Vijeikio ir kt. autorių mokslinio darbo „Verslumo ugdymo sistemos tobulinimas Lietuvos aukštosiose mokyklose“ tyrimo (2012) klausimas apie studentų verslumo žinių šaltinius.

Vienuoliktasis klausimas susijęs su devintuoju klausimu, kuriuo siekiama nustatyti verslumo kompetencijos ugdymo orientacinį turinį skirtingose amžiaus grupėse (klasėse). Vienuoliktuoju klausimu norima išsiaiškinti, kokiomis formomis/ būdais verslumas turėtų būti ugdomas mokykloje: neformaliai, kaip atskiras mokomasis dalykas, kaip laisvai pasirenkamas dalykas ir pan. Prašoma pasirinkti po vieną variantą kiekvienai amžiaus grupei (klasėms). Kaip ir devintajame klausime, yra pateikiamas variantas „verslumas neturėtų būti ugdomas“. Daroma prielaida, kad ne visi tiriamieji jaučia verslumo kompetencijos ugdymo poreikį mokykloje.

Dvyliktas klausimas atspindi mokinių požiūrį į verslumo ugdymo sąsajas su kitais mokomaisiais dalykais. Šis klausimas yra vienuoliktojo klausimo tęsinys tuo atveju, jei tiriamojo nuomone, verslumas turėtų būti ugdomas tik integruojant jį į kitus mokomuosius dalykus. Šiuo klausimu prašoma sukonkretinti: „kokių dalykų?“. Atsakymų variantuose išvardintos visos pagrindinės pamokos, kurių mokoma bendrojo lavinimo mokyklose. Mokiniai netiesiogiai raginami pažymėti daugiau nei vieną atsakymo variantą.

Tryliktuoju klausimu siekiama išsiaiškinti kiekvieno respondento individualią nuomonę apie verslumo ugdymo poreikį mokykloje. Klausimas tiesiogiai nukreiptas į respondentą, į jo asmeninį poreikį.

Į keturioliktąjį klausimą tiriamųjų prašoma atsakyti tik tuo atveju, jei prieš tai esančiame klausime respondentas pasirinko vieną iš dviejų pirmųjų atsakymų variantų, atskleidžiančių jo asmeninį verslumo kompetencijos ugdymo poreikį. Keturioliktasis klausimas atskleidžia priežastis, dėl ko verslumo kompetencijos ugdymas respondentui yra svarbus/ iš dalies svarbus. Atsakymo variantai parinkti įvertinus ketvirtojo ir aštuntojo klausimų atsakymų variantus, kadangi visi šie klausimai netiesiogiai susiję.

Penkioliktojo klausimo tikslas – išanalizuoti, kaip mokiniai vertina savo pačių verslumą, remiantis dešimties balų sistema. Klausimas pateiktas tiesiogiai, atspindi mokinių savivertę, savikritiką. Tuo pačiu klausimas patvirtina/ paneigia septintojo klausimo rezultatus, kai mokinių prašoma įsivertinti turimus gebėjimus, žinias, savybes, tiesiogiai neatskleidžiant, jog pateiktos savybės yra verslumo kompetencijos komponentai.

Šešioliktasis klausimas pateikiamas tik 12 klasės mokiniams, kadangi pagal Bendrąsias ugdymo programas (2011) tik 11– 12 klasių mokiniai gali rinktis papildomus mokomuosius dalykus. Šiuo klausimu siekiama išsiaiškinti, ar respondentai yra/ nėra pasirinkę mokomąjį dalyką „Ekonomika ir verslumas“. Klausimas atspindi mokinių verslumo kompetencijos ugdymo poreikį mokykloje: bendrojo lavinimo mokyklos 11– 12 klasių mokiniams suteikia laisvą teisę pasirinkti Švietimo ir mokslo ministerijos patvirtintus papildomus mokomuosius dalykus, taigi, papildomųjų mokomųjų dalykų pasirinkimas dažniausiai priklauso tik nuo paties mokinio asmeninių poreikių, nuostatų.

Prie klausimyno prisegtą vertybių lentelę (žr. 2 priedą) sudaro 40 vertybių, kurias prašoma įvertinti nuo 0 iki 4 (4 – labai svarbu, 3 – svarbu, 2 – nelabai svarbu, 1 – nesvarbu, 0 – visiškai nesvarbu). Vertinamaisiais dydžiais „visiškai nesvarbu“, „nesvarbu“, „nelabai svarbu“, „svarbu“, „labai svarbu“, norima išsiaiškinti, kuriomis vertybėmis respondentai savo gyvenime vadovaujasi labiausiai, o taip pat sužinoti, kokią vietą mokinių vertybių hierarchijoje užima su verslumu susijusios vertybės: iniciatyvumas, pozityvumas, kūrybiškumas, aktyvumas, atkaklumas, pasitikėjimas savimi, lyderystė, savirealizacija ir t.t. Mokiniais skirta vertybių lentelė sudaryta remiantis M.Barkauskaitės (1998) „Mokytojų, studentų ir mokinių vertybių lyginamoji charakteristika“ tyrime naudota vertybių lentelė. Sudarant vertybių lentelę atsižvelgta į respondentų amžių (stengtasi išvardinti aktualias, suvokiamas šiam amžiui vertybes) ir tyrimo tikslą.

Vertybių lentelės pradžioje, pateikiant konkretų pavyzdį, paaiškinama, kaip pildyti lentelę. Paaiškinimas pateikiamas paryškintu šriftu, kad mokiniai atkreiptų dėmesį ir tinkamai pažymėtų atsakymų variantus. Pabaigoje padėkojama.

Vertybių lentelė ir klausimynas vienas kitą papildo. Analizuojant tyrimo rezultatus, atskleidžiančius mokinių verslumo žinias, įgūdžius, vertybes, mokinių poziciją verslumo

kompetencijos ugdymo klausimais, nėra sudėtinga nustatyti mokinių verslumo kompetencijos ugdymo poreikį mokykloje.

3.1.2. Tyrimo dalyviai

Klausimynai, atsižvelgiant į klausimų prasmingumą tiriamiesiems, buvo dalinami 10 klasės (15– 17 metų) bei 12 klasės (17– 19 metų) mokiniams. *Reprezentatyvi imtis*, kuri atitinka visų Vilniaus miesto savivaldybės ir Vilniaus rajono savivaldybės vidurinių mokyklų 10 ir 12 klasių mokinių skaičių, *sudaryta paprastos atsitiktinės tikimybinės imties būdu*:

- 1) Vilniaus miesto savivaldybės Švietimo padalinio administruojamajame tinklalapyje buvo atrinktos visos Vilniaus miesto savivaldybės vidurinės mokyklos, kuriose mokoma lietuvių kalba (iš viso jų – 13) (žr. 3 priedą); Vilniaus rajono savivaldybės administruojamame tinklalapyje buvo atrinktos visos Vilniaus rajono savivaldybės vidurinės mokyklos, kuriose mokomoji kalba – lietuvių (iš viso 4) (žr. 3 priedą).
- 2) Siekiant išsiaiškinti tikslų besimokančiųjų mokinių (10 ir 12 klasių) skaičių, 13 vidurinių mokyklų buvo paskambinta. Likusiųjų mokyklų (4) mokinių skaičius rastas mokykloms priklausančiuose internetiniuose puslapiuose. Apskaičiuota generalinė tyrimo populiacija:

4 lentelė. Generalinė tyrimo visuma (mokinių skaičius)

Klasės	Mokyklos	Vilniaus miesto savivaldybė	Vilniaus rajono savivaldybė	Bendras mokinių skaičius
	10 klasė	723	89	812
	12 klasė	724	71	795

- 3) Visos tyrimo populiacijos (miesto ir rajono savivaldybių vidurinių mokyklų) reprezentatyvi imtis (10 ir 12 klasių mokinių atskirai) nustatyta taikant formulę:

$$n = \frac{1}{\Delta^2 + \frac{1}{N}}$$

Formulės reikšmės: n - imties dydis

Δ – paklaida (0,05 arba 5 proc.)

N – populiacijos dydis

Atliekant skaičiavimus pagal šią formulę, apskaičiuojamas minimalus tiriamųjų skaičius, kurių atsakymų patikimumas siekia 95 proc., kas itin svarbu, siekiant reikšmingų tyrimo išvadų (Kardelis, 2007). Šiuo atveju reikia apklausti 10 klasės 268 mokinius ($n = 268$) ir 12 klasės 266

mokinius (n = 266). Iš viso apklausoje dalyvavo 542 tiriamieji: 277 respondentai – 10 klasės mokiniai ir 265 respondentai – 12 klasės mokiniai. Tačiau, apdorojant tyrimo duomenis, 5 tiriamųjų klausimynai buvo atmesti, kaip netinkami tolimesnei analizei: neužpildytos vertybių lentelės, nenurodyti demografiniai duomenys ir kt.

10 ir 12 klasių mokinių pasirinkimą lėmė socialinis ir psichologinis motyvai. Pasirinkti tiriamieji – pagrindinės/ vidurinės mokyklos baigiamųjų klasių mokiniai, kuriems artimiausiu metu teks priimti svarbius sprendimus, pradedant naują gyvenimo tarpsnį: mokslai gimnazijoje/ vidurinėje ar profesinėje mokykloje (10 klasė), mokslai profesinėje ar aukštojoje mokykloje (12 klasė), darbas, šeimos kūrimas ir t.t. Taip pat šių klasių mokiniai priskiriami vyresniųjų mokinių kategorijai, kadangi yra sukaupę daugiausia žinių, įgūdžių, kuriuos mokykla, tėvai ar kitos socializacijos institucijos buvo pajėgūs perteikti bei, lyginant su kitais mokiniais, turi susiformavusias tvirtesnes vertybines nuostatas, poziciją įvairiais konkrečiais klausimais. Be to, 10 ir 12 klasių mokiniai yra mokęsi „Verslumas ir ekonomika“ mokomąjį dalyką pagrindinėje mokykloje, dėl atitinkamų priežasčių yra/ nėra pasirinkę mokomąjį dalyką „Ekonomika ir verslumas“ (12 klasė), todėl gali laisviau pareikšti savo nuomonę bei požiūrį į verslumą, verslumo ugdymo poreikį mokykloje.

Apklausa atlikta 4 Vilniaus miesto savivaldybės vidurinėse mokyklose ir 2 Vilniaus rajono savivaldybės mokyklose, kuriose mokoma lietuvių kalba. Vidurinės mokyklos pasirinktos dėl to, kad dauguma jų rengiamasi perorganizuoti į progimnazijas/ gimnazijas. Atskleidus besimokančiųjų mokinių poziciją verslumo kompetencijos ugdymo klausimais ir parengus tikslines rekomendacijas, kurias mokyklose įmanoma įgyvendinti praktiškai, perorganizuotos mokyklos nuo kitų bendrojo ugdymo įstaigų galėtų išsiskirti kaip šiuolaikinės ugdymo įstaigos, kuriose ypatingai daug dėmesio skiriama verslumo kompetencijos ugdymui. Mokyklos, kuriose buvo vykdoma apklausa, pasirinktos atsitiktinai, buvo atsižvelgta tik į Vilniaus miesto ir Vilniaus rajono vidurinėse mokyklose besimokančiųjų mokinių skaičių.

3.1.3. Tyrimo procedūros

Tyrimas atliktas vasario – kovo mėnesiais. Mokiniai buvo apklausiami tiesiogiai pamokų metu, prieš tai su mokyklos administracija suplanavus visą tyrimo eigą: suderinus tinkamiausią savaitės dieną, laiką, atsižvelgiant į mokomųjų dalykų reikšmingumą, mokinių užimtumą pamokų metu (kai nevyksta atsiskaitymai, pasiruošimai įskaitoms, egzaminams) bei gavus dalykų mokytojų leidimą apklausti mokinius jų pamokų metu.

Ypač noriai tyrime dalyvavo Vilniaus rajono mokyklos, kurios be ilgų svarstymų sutiko priimti, domėjosi tyrimo problema, prašė pristatyti apibendrintus tyrimo rezultatus bei ateityje bendradarbiauti, plėtojant verslumo kompetencijos ugdymo iniciatyvas.

Atliekant tyrimą, kiekviena mokykla skirdavo lydintįjį asmenį – socialinį pedagogą, ekonomikos mokytoją, pavaduotoją ugdymui, kuris palydėdavo į klases, padėdavo išdalinti klausimynus.

Apklausa buvo pradedama nuo asmeninio prisistatymo bei trumpo tyrimo apibūdinimo.

Dalyvavimas apklausoje nebuvo privalomas, tiriamieji apie tai kiekvieną kartą būdavo informuoti, tačiau nė vienas neatsisakė dalyvauti. Priešingai, buvo pastebimas susidomėjimas pateiktais klausimynais.

Kartais respondentams iškildavo klausimų, tačiau žinant, kad yra nemaža tikimybė paveikti, į pateiktus tiriamųjų klausimus atsakymai buvo pateikiami neutraliai, neskatinant pasirinkti vieną ar kitą atsakymo variantą. Be to, klausimynų pildymo metu, buvo galimybė stebėti respondentų elgesį per jų neverbalias reakcijas. Stebėjimo metu buvo matyti, kad respondentai į prašymą dalyvauti apklausoje reaguoja teigiamai, rodo susidomėjimą. Taip pat buvo pastebimas mokinių susirūpinimas turimomis žiniomis apie nuosavo verslo kūrimą, organizavimą, orientavimąsi tarptautinėse rinkose ir kt.

Apklausa buvo dirbama tik su viena klase (15– 30 moksleivių), vengiant didesnių grupių. Pildant klausimynus, mokiniai užtrukdavo 10– 15 minučių. Taip pat tiriamieji buvo skatinami atsakinėti savarankiškai, pildydami klausimynus jie nekalbėjo, įdėmiai skaitė, svarstė, buvo susikaupę ir tokiu būdu pavyko išvengti klasės draugų įtakos.

Surinkus klausimynus, kiekvieną kartą respondentų buvo paklausta, ar klausimai nėra sudėtingi, ar iš tikrųjų buvo aišku. Mokinių atsakymai buvo teigiami: jų nuomone klausimynai suprantami, klausimai nesudėtingi. Šiek tiek sunkiau mokiniams sekėsi įsivertinti verslumo žinias ir gebėjimus, užpildyti vertybių lentelę. Pasak respondentų, tai reikalavo daugiausia laiko. Mokinių diskusijos verslumo kompetencijos svarbos, verslumo kompetencijos ugdymo mokykloje klausimais ir emocijos, surinkus klausimynus, taip pat parodo, kad mokiniai susidomėjo tiriamą problema ir tai, kad ši problema reikšminga.

3.2. Tyrimo rezultatai ir jų aptarimas

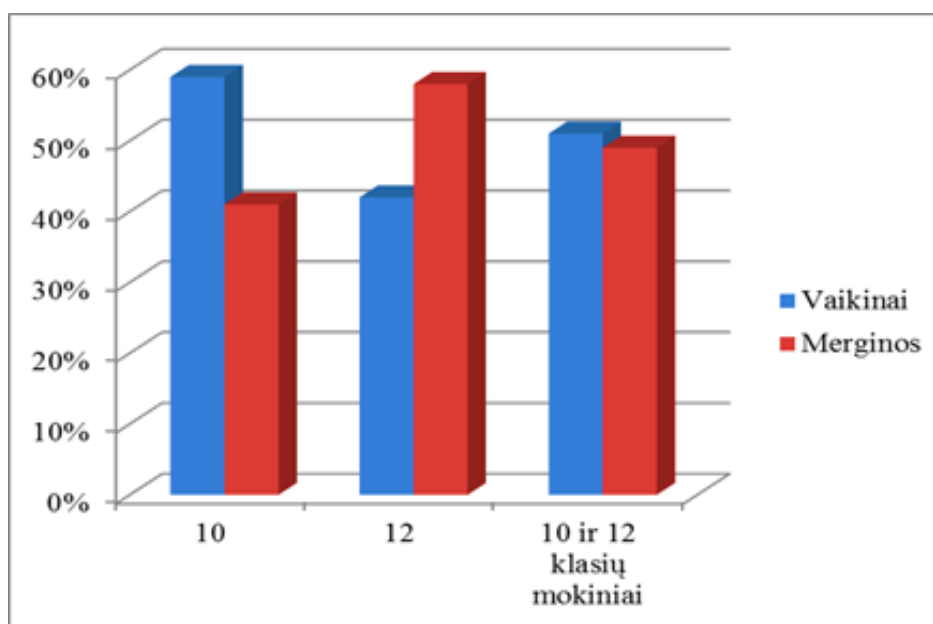
Siekiant atskleisti mokinių verslumo kompetencijos ugdymo poreikį mokykloje, šiame poskyryje analizuojami mokinių apklausos rezultatai.

Apklausa buvo surinkti duomenys apdoroti naudojant statistinį duomenų analizės paketą SPSS 17.0 (angl. Statistical Package for Social Science) ir MS Excel 2010 programą. Tiriamųjų atsakymai pirma buvo suvedami į SPSS programą, apskaičiuoti. Excel programa buvo braižomos diagramos (paveikslėliai).

3.2.1. Mokinių apklausos rezultatai

Apklausoje raštu iš viso dalyvavo 542 tiriamieji: 277 respondentai – 10 klasės mokiniai ir 265 respondentai – 12 klasės mokiniai. Tačiau, apdorojant tyrimo duomenis, 5 tiriamųjų klausimynai atmesti, kaip netinkami tolimesnei analizei. Taigi, analizuojant tyrimo duomenis, panaudoti 537 klausimynai, kuriuos tinkamai užpildė 274 respondentai – 10 klasės mokiniai ir 263 respondentai – 12 klasės mokiniai.

Tyrimo dalyvavusių 10 klasėje besimokančių mokinių amžiaus ribos yra 15– 18 metų, 12 klasės – 17– 19 metų. Kaip matyti, skirtingų klasių mokinių amžiaus skirtumas nėra itin reikšmingas. Iš viso apklausoje dalyvavo 265 merginos (113 respondenčių – 10 klasėje besimokančios mokinės ir 152 respondentės – 12 klasės mokinės) bei 272 vaikinai (161 respondentas – 10 klasėje besimokantis mokinys ir 111 respondentų – 12 klasės mokiniai). Nors respondentų skaičiaus skirtumas pagal lytį (vaikinas – mergina) klasėse akivaizdus: 10 klasėje siekia 17,5 proc., 12 klasėje – 15,5 proc., tačiau bendrame mokinių kontekste išsilygina iki 1 proc. Iš paveikslėlio matyti (žr. 6 pav.), kad tyrime dalyvavo daugiau 10 klasėje besimokančių vaikinių nei merginų (vaikinai sudaro 59 proc.) ir 12 klasėje besimokančių merginų nei vaikinių (58 proc.).

6 pav. Respondentų pasiskirstymas pagal lytį (proc.)

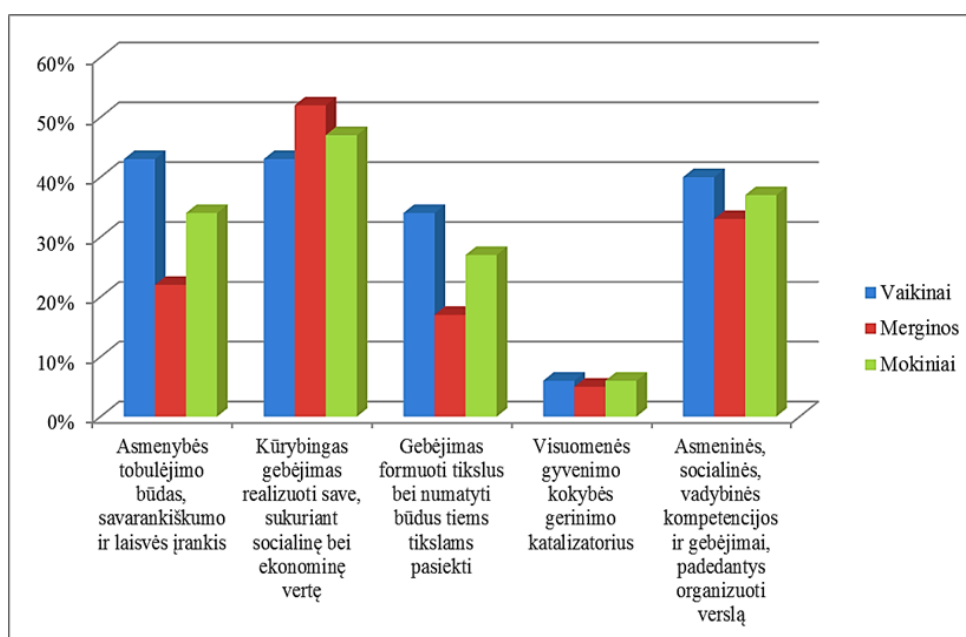
Charakterizavus respondentų demografinius rodiklius (amžių, lytį), tolesne tyrimo duomenų analize bus siekiama atskleisti respondentų nuostatas verslumo kompetencijos ugdymo mokykloje klausimais bei kitus tyrimo tikslui pasiekti reikšmingus rezultatus (mokinių verslumo žinias, vertybines nuostatas ir t.t.).

Skirtingų klasių mokinių tyrimo rezultatai analizuojami atskirai, nelabai reikšminga vaizdinė tyrimo medžiaga pateikiama prieduose. Prieduose taip pat pateikiami didelės apimties paveikslėliai, papildantys tyrimo rezultatų analizę.

10 klasės mokinių apklausos rezultatų analizė

Verslumo kompetencijos suvokimas

Apibūdindami verslumo kompetenciją, respondentai labiausiai ją sieja su savybėmis, kurių dominavimas orientuotas į jų pačių asmeninę (socialinę, ekonominę) gerovę (žr. 7 pav.). Beveik pusė apklausoje dalyvavusių respondentų (47 proc.) prie verslumo kompetencijos priskiria kūrybiškumą, savęs realizavimą ir kitus gebėjimus, reikalingus gerinant asmeninio gyvenimo kokybę. Šiek tiek daugiau nei trečdalis apklaustųjų (37 proc.) mano, kad verslumas – kompetencija, reikalinga organizuojant nuosavą verslą. Nepaisant respondentų skaičiaus, pasirenkant vieną ar kitą atsakymo variantą, iš paveikslėlio matyti, kad verslumui respondentai priskyrė visus atsakymų variantus. Taigi, verslumo kompetencija – plati sąvoka, apimanti dauguma asmens gebėjimų ir savybių, reikalingų tiek organizuojant nuosavą verslą, tiek kasdieniame gyvenime. Verslumas – ne tik asmenybės tobulėjimo būdas, bet ir visos visuomenės gyvenimo gerinimo galimybė.

7 pav. Verslumo kompetencijos samprata (proc.)

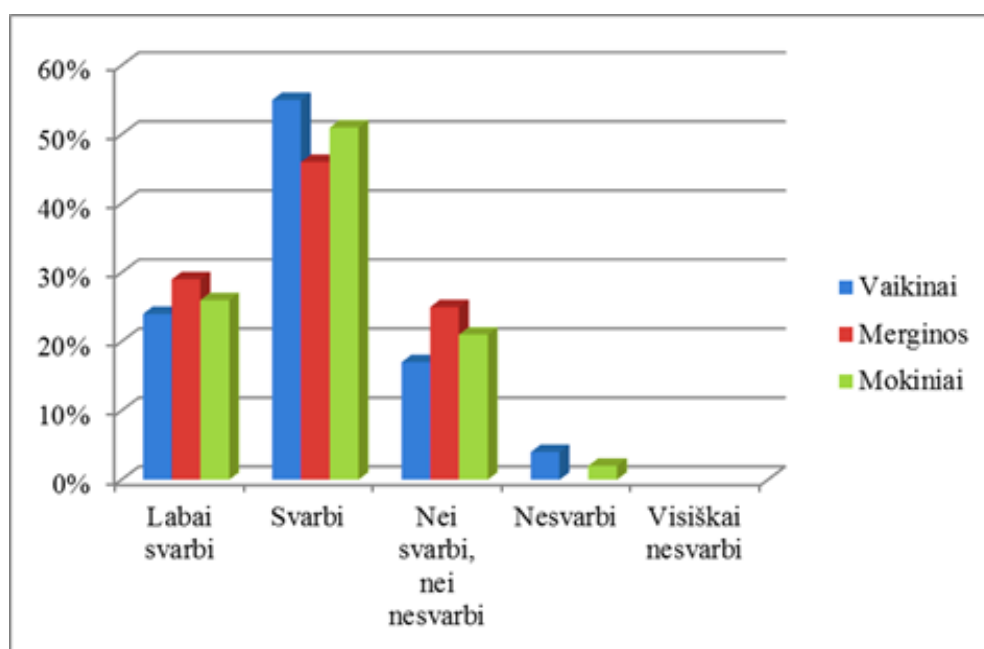
Išreikšdami nuomonę apie savybes, būdingas versliam žmogui (žr. 4 priedo 1 pav.), daugiausia respondentų pasirinko šias: pasitikėjimą savimi (75 proc.), bendravimo įgūdžius ir kūrybiškumą (po 57proc.), atsakingumą (53 proc.), gebėjimą nustatyti tikslus, gebėjimą analizuoti ir planuoti savo darbą (52 proc.). Visus kitus siūlytus variantus (informacijos ir komunikacijos technologijų naudojimo įgūdžiai, gebėjimas įvertinti riziką, kalbėjimo viešai, pristatymo įgūdžiai ir

t.t.) pasirinko mažiau nei pusė apklausoje dalyvavusių mokinių. Pastebimas skirtumas tarp vaikinių ir merginų renkantis kai kuriuos gebėjimus ir savybes. Pavyzdžiui, daugiau vaikinių nei merginų mano, kad verslus žmogus pasižymi problemų sprendimo įgūdžiais (skirtumas 13 proc.), kritišku mąstymu (skirtumas 10 proc.), informacijos ir komunikacijos panaudojimo įgūdžiais (skirtumas 13 proc.); daugiau merginų nei vaikinių versliai asmenybei priskiria kalbėjimo įgūdžius (skirtumas 20 proc.).

Apibendrinant galima teigti, kad dauguma mokinių verslumą sieja su pasitikėjimu savimi, kūrybiškumu, gebėjimu nustatyti tikslus, gebėjimu planuoti, atsakingumu, kas vienodai svarbu tiek realizuojant save, siekiant socialinės bei ekonominės gerovės, tiek kuriant nuosavą verslą.

Požiūris į verslumo kompetencijos ugdymą mokykloje

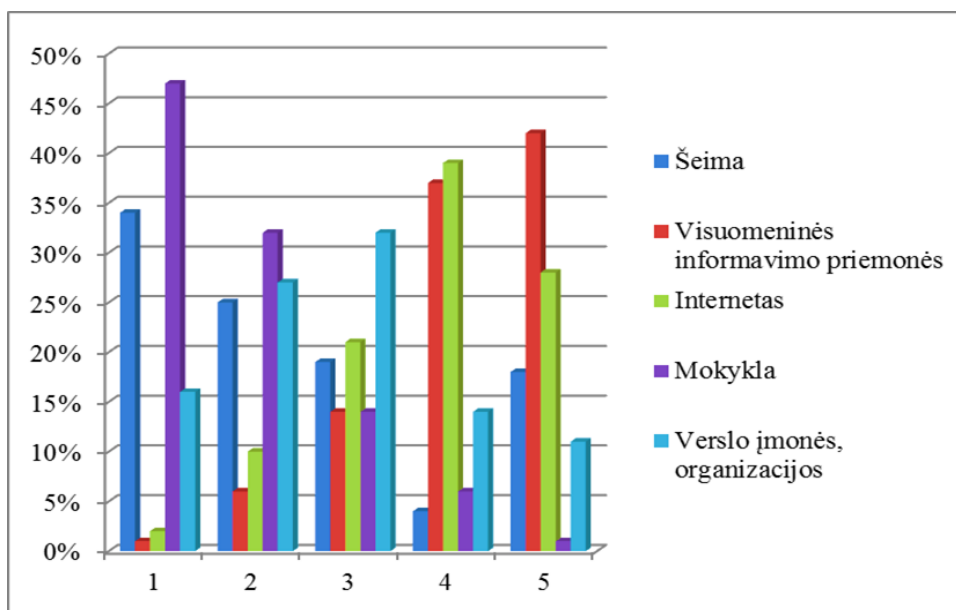
Respondentų nuomone, verslumo kompetencija yra svarbi sudėtinė mokinių ugdymo ir pasirengimo savarankiškam gyvenimui dalis (žr. 8 pav.). Šį atsakymo variantą pasirinko pusė apklausoje dalyvavusių tiriamųjų (51 proc.). Atsakymas „visiškai nesvarbi“ lygus 0 proc., atsakymą „nesvarbi“ pasirinko tik 4 proc., vaikinių, kurie sudaro 2 proc., visų apklausoje dalyvavusių 10 klasės mokinių. Taigi, atsakymai „svarbi“, „labai svarbi“, sudarantys 77 proc., įrodo, kad verslumo ugdymas yra svarbi mokinių rengimo savarankiškam gyvenimui dalis.

E 8 pav. Verslumo kompetencijos ugdymo mokykloje svarba (proc.)

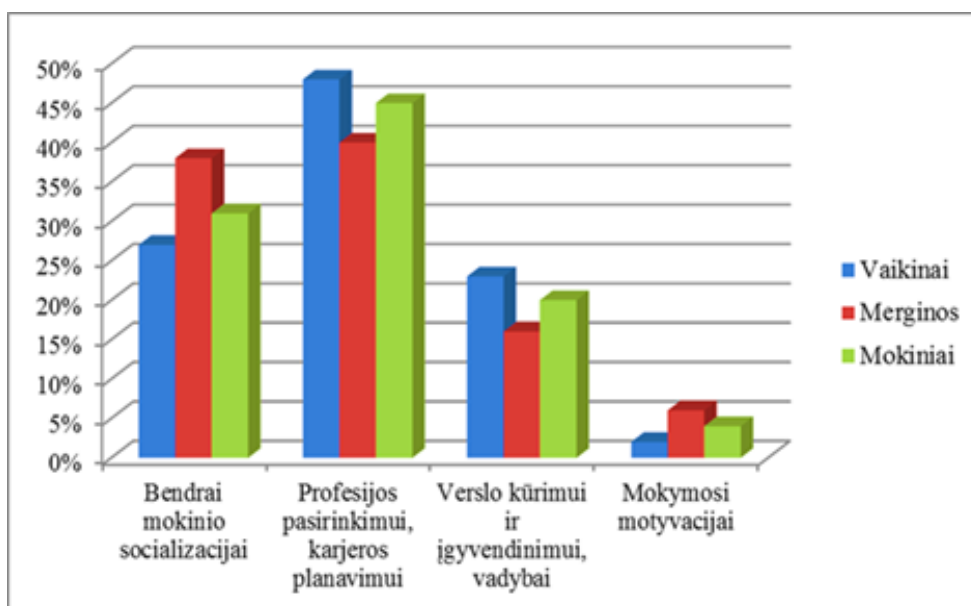
Nurodydami, kurie verslumo žinių šaltiniai mokiniams yra svarbiausi, respondentai prioritetą teikė mokyklai (žr. 9 pav.). Pagal svarbumą mokyklai atiteko pirmoji ir antroji prioritetų vietos. Šiuos atsakymų variantus pasirinko 79 proc., tiriamųjų. Trečioje vietoje atsidūrė šeima (šeimos svarbumas nuo 1–3 sudaro 78 proc., dalyvavusiųjų apklausoje), ketvirtoje vietoje – verslo įmonės ir organizacijos (jų svarbumas 1–3 prioritetų vietose sudaro 72 proc.). Mažiau svarbūs

verslumo žinių šaltiniai – internetas, visuomeninės informavimo priemonės (televizija, radijas, spauda). Šiems žinių šaltiniams dauguma respondentų skyrė 4 ar 5 vietas.

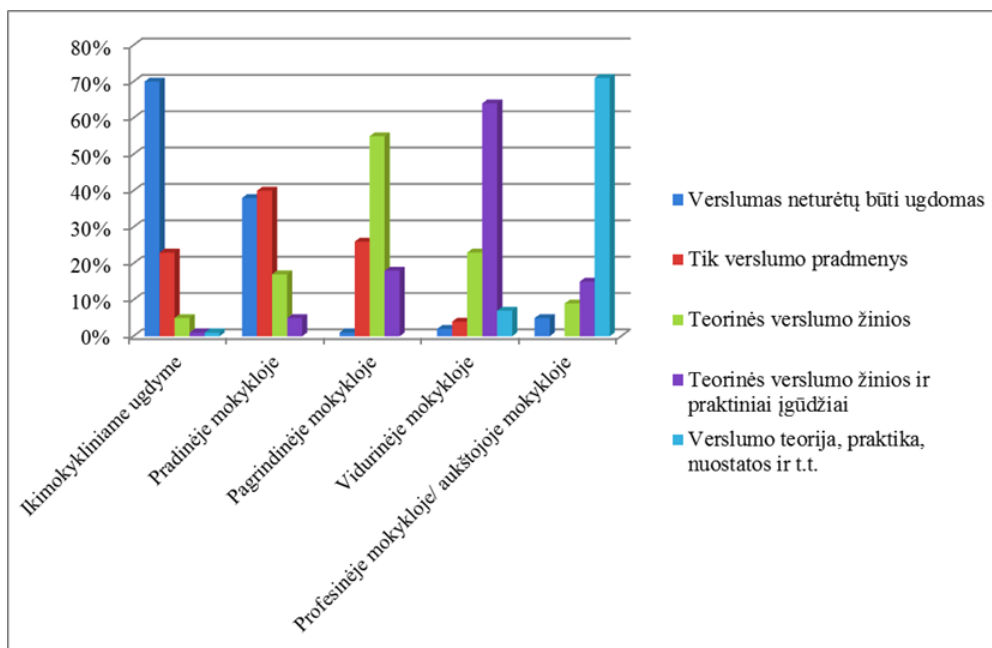
9 pav. Verslumo žinių šaltiniai (proc.)

Mokinių nuomone, verslumo ugdymas mokykloje didžiausią įtaką turi profesijos pasirinkimui ir karjeros planavimui (ši atsakymo variantą pasirinko 45 proc., respondentų) bei bendrai mokinio socializacijai – bendrųjų įgūdžių, reikalingų kasdieniniame gyvenime įgijimui ir tobulinimui (31 proc.) (žr. 10 pav.). Penktadalis dalyvavusiųjų mano, kad verslumo ugdymas turi įtakos verslo kūrimui ir įgyvendinimui. Pasak respondentų, mažiausiai verslumas įtakoja mokinių mokymosi motyvaciją.

10 pav. Verslumo kompetencijos ugdymo įtaka mokinių savybių ir gebėjimų plėtrai (proc.)

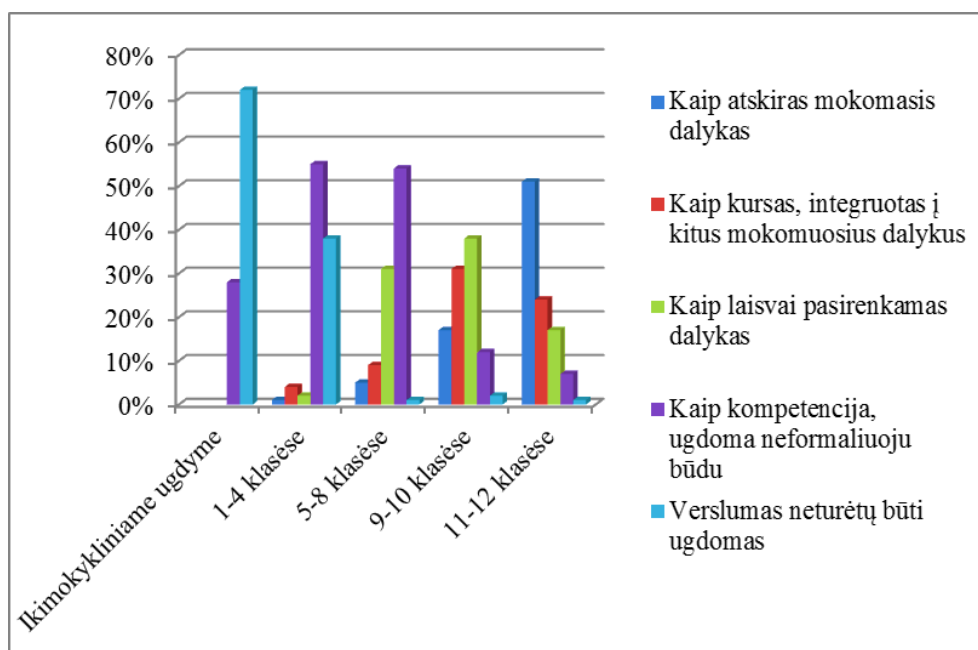
11 paveikslėlis atskleidžia respondentų nuomonę apie verslumo kompetencijos ugdymo turinio pateikimą skirtingose ugdymo pakopose. Kaip matyti, tiriamieji susiformavę labai ryškią poziciją šiuo klausimu. Jų nuomone, kuo vyresni ugdytiniai, tuo daugiau verslumo žinių ir įgūdžių jiems turėtų būti perteikiama. Pavyzdžiui, pradinėse klasėse turėtų būti mokoma verslumo pradmenų (ši atsakymo variantą pasirinko 40 proc., respondentų), daugiau nei pusė mokinių (64 proc.) nurodo, kad vidurinių klasių mokiniams turėtų būti suteikiamos teorinės verslumo žinios ir praktiniai įgūdžiai, o profesinėje mokykloje/aukštojoje mokykloje ne tik teorinės žinios ir praktiniai įgūdžiai, bet ir formuojamos su verslumu susijusios vertybinės nuostatos. Šį atsakymo variantą pasirinko dauguma tiriamųjų – net 76 proc.

11 pav. Orientacinis verslumo kompetencijos ugdymo turinys pagal ugdymo pakopas (proc.)

Kitas paveikslėlis (žr. 12 pav.) atspindi mokinių požiūrį į tai, kokiais būdais ar formomis verslumas turėtų būti ugdomas skirtingose ugdymo pakopose. Analizuojant tyrimo duomenis, akivaizdžiai matyti dominuojantys atsakymų variantai. Respondentų nuomone, 1– 8 klasėse verslumas turėtų būti ugdomas neformaliojo būdu. Šį atsakymo variantą pasirinko daugiau nei pusė tiriamųjų. Taip pat šiek tiek daugiau nei pusė apklausoje dalyvavusių mokinių mano, kad vidurinėje mokykloje verslumas turėtų būti ugdomas kaip atskiras mokomasis dalykas (51 proc.). Mokinių nuomonė išsiskyrė tik dėl verslumo kompetencijos ugdymo formos/ būdo 9– 10 klasėse. Daroma prielaida, jog respondentams buvo sudėtingiausia įvertinti šią pakopą, kadangi patys jai priklauso. Vertinant save, artimą aplinką, žmogų dažniausiai nesąmoningai paveikia įvairūs gynybos mechanizmai, kuriais siekiama apsaugoti savo „Aš“ nuo bet kokių nenumatytų veiksmų. Taigi, daugiau nei trečdalis respondentų mano, kad 9– 10 klasėse verslumas turėtų būti ugdomas kaip kursas integruotas į kitus mokmuosius dalykus (37 proc.), arba kaip laisvai pasirenkamas

dalykas (34 proc.). Nors didžioji dalis mokinių nurodė, kad verslumas neturėtų būti ugdomas ikimokykliniame ugdyme (75 proc.), ne vienas nepažymėjo, kad verslumas neturėtų būti ugdomas 5–12 klasėse. Tai dar kartą pabrėžia verslumo kompetencijos ugdymo mokykloje svarbą.

12 pav. Verslumo kompetencijos ugdymo formos ir būdai pagal ugdymo pakopas (proc.)

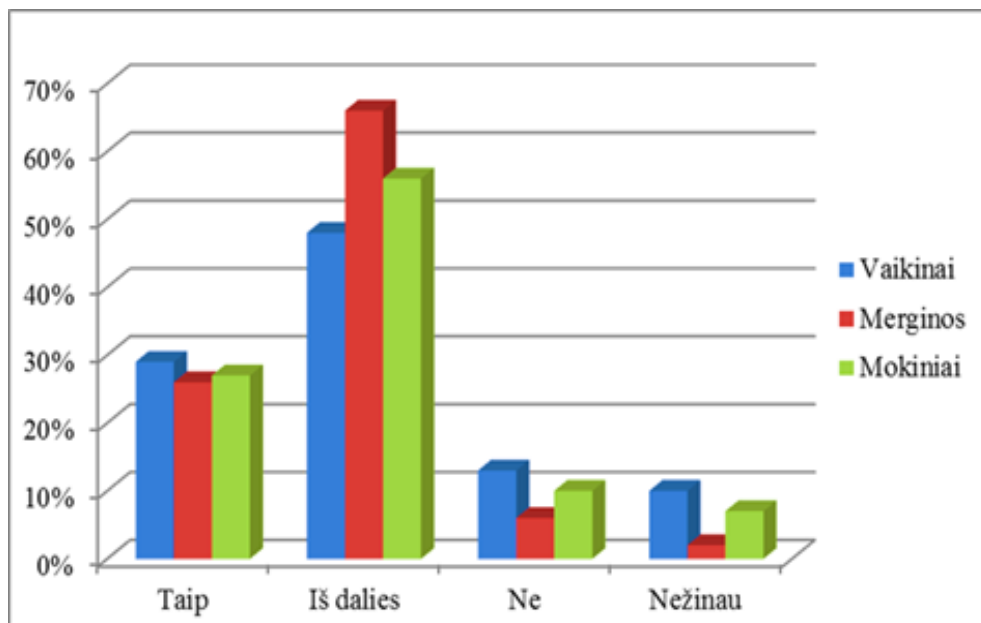
Nedidelė dalis respondentų (37 proc.) mano, kad verslumo ugdymas turėtų būti integruotas ne tik 9–10 klasėse, bet ir kitose ugdymo pakopose (išskyrus ikimokyklinį). Daugiausia tiriamųjų mano, kad verslumo ugdymas turėtų būti integruotas į ekonomiką (66 proc.), informacines technologijas (53 proc.), socialinius mokslus (istoriją, geografiją, pilietiškumo ugdymą ir pan.) (48 proc.) (žr. 4 priedo 2 pav.). Mažiausiai – gamtos mokslus (7 proc.), technologijas (13 proc.), meninį ugdymą (šokius, muziką, daile) ir dorinį ugdymą (po 14 proc.). Daroma prielaida, kad pasirinkti atsakymo variantai iš dalies atspindi tuos mokomuosius dalykus, kuriuose mokiniai iš tikrųjų yra ugdomi daugiausia/mažiausia verslumo žinių ir gebėjimų.

Taigi, apibendrinant šios dalies tyrimo rezultatus, galima teigti, jog verslumo kompetencijos ugdymas yra svarbi mokinių paruošimo savarankiškam gyvenimui dalis: verslumo kompetencijos ugdymas turi įtakos ne būtinai nuosavo verslo organizavimui ir planavimui, bet ir mokinių profesijos pasirinkimui, karjeros planavimui. Mokykla yra svarbiausias verslumo žinių šaltinis, po mokyklos seka – šeima, verslo įmonės, organizacijos. Verslumo ugdymas turėtų apimti visas ugdymo pakopas, o vidurinės mokyklos klasėse – dėstomas kaip atskiras mokomasis dalykas.

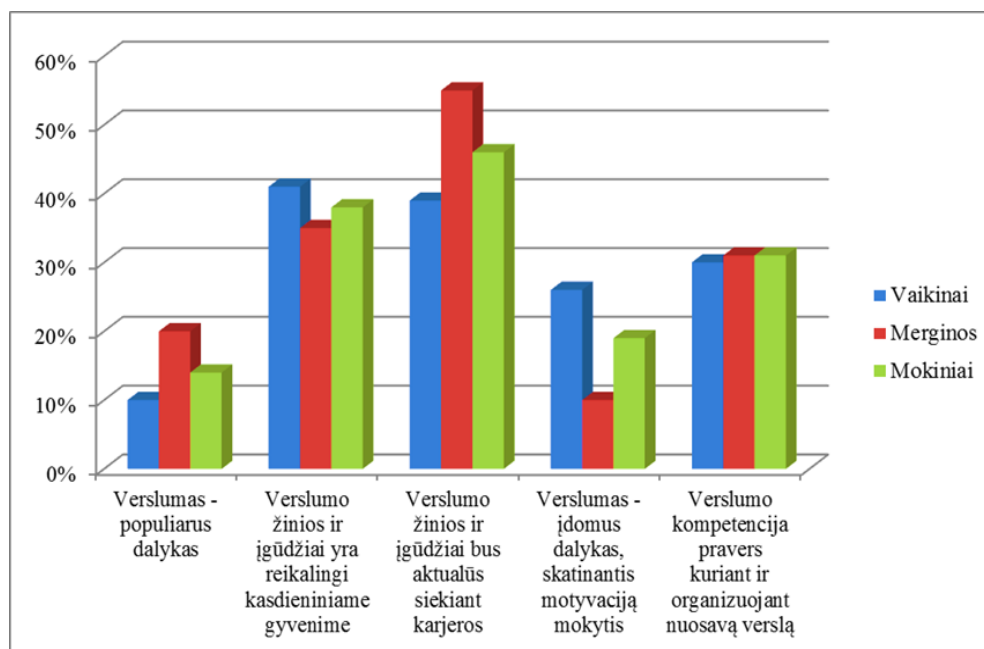
Asmeninė mokinių pozicija verslumo ugdymo mokykloje klausimais

Tyrimo analizės rezultatai atskleidžia kiekvieno mokinio asmeninę poziciją verslumo kompetencijos ugdymo klausimais. Didžioji dalis respondentų (83 proc.) nurodė, kad verslumo

kompetencijos ugdymo poreikį jaučia/ iš dalies jaučia (žr. 13 pav.). Nors nežymiu skirtumu, tačiau merginos labiau nei vaikinai norėtų, kad mokykloje joms būtų suteiktos verslumo žinios ir gebėjimai, vertybinės nuostatos: daugiau merginų nei vaikinių pasirinko atsakymą „iš dalies“ (skirtumas 18 proc.); mažiau merginų nei vaikinių pasirinko atsakymą „ne“ (skirtumas 7 proc.). Tik nedidelė dalis pasirinkusių atsakymą „ne“ (10 proc.), parodo, kad beveik visi mokiniai jaučia asmeninį verslumo kompetencijos ugdymo poreikį.

13 pav. Verslumo kompetencijos ugdymo poreikis (proc.)

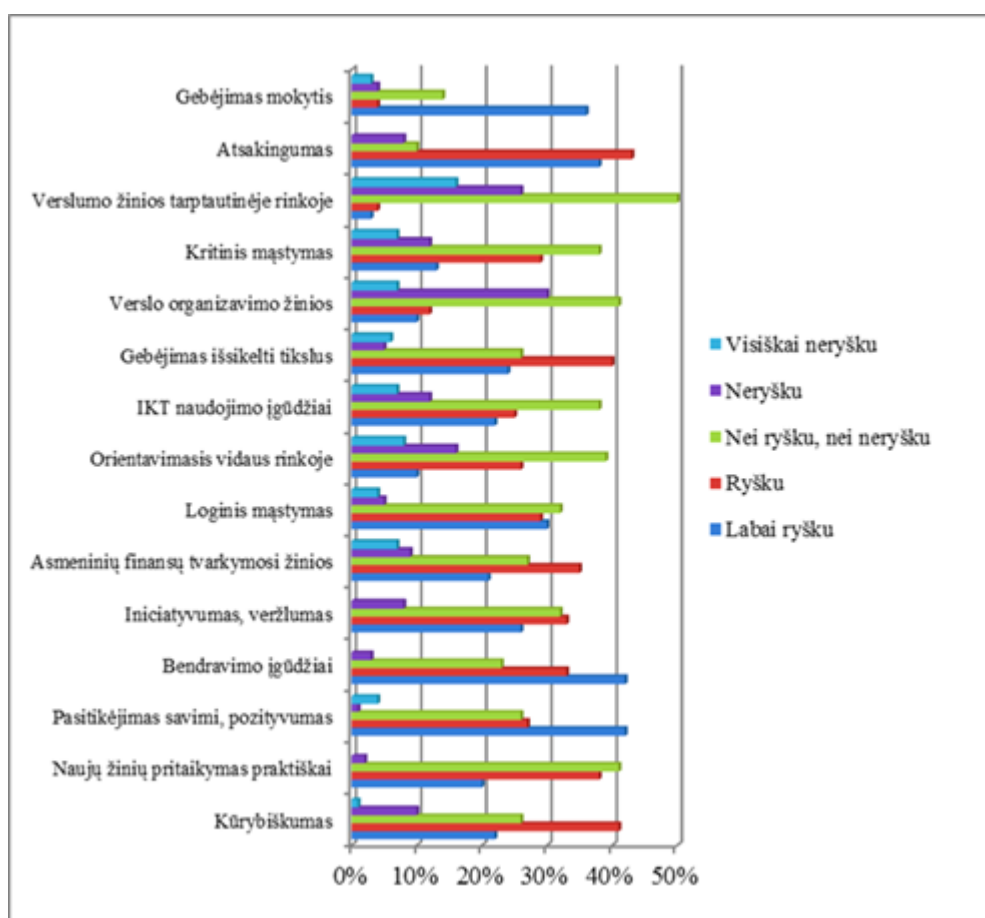
14 pav. Verslumo kompetencijos ugdymo poreikio priežastys (proc.)

Pasak respondentų, išsiugdyta verslumo kompetencija jiems pravers ateityje, renkantis profesiją, siekiant karjeros (žr. 14 pav.). Šį atsakymo variantą pasirinko beveik pusė apklausoje dalyvavusių mokinių – 46 proc. Taip pat tiriamieji mano, kad verslumo žinios ir įgūdžiai jiems yra reikalingi kasdieniniame gyvenime (38 proc.). Beveik trečdalis apklausoje dalyvavusių mokinių (31 proc.) pažymėjo, jog verslumo žinios ir įgūdžiai pravers ateityje, kuriant ir organizuojant nuosavą verslą. Galima prielaida, jog ši dalis mokinių turi tikslą ateityje įgyvendinti nuosavo verslo idėją.

Apibendrinant šios dalies tyrimo rezultatus, galima teigti, jog apklausoje dalyvavę mokiniai asmeniškai jaučia verslumo kompetencijos ugdymo poreikį mokykloje ir jiems verslumo kompetencijos ugdymas mokykloje yra svarbus. Įvardintos priežastys, dėl ko verslumo kompetencijos ugdymas mokykloje respondentams yra svarbus, atskleidžia tvirtą mokinių poziciją, aiškinant verslumo kompetencijos sampratą: verslumas – tai bendrieji įgūdžiai ir žinios, reikalingi kasdieniniame gyvenime; verslumas – tai žinios ir įgūdžiai, svarbūs renkantis profesiją, siekiant karjeros; verslumas – tai kompetencija, reikalinga verslo organizavimui ir plėtrai.

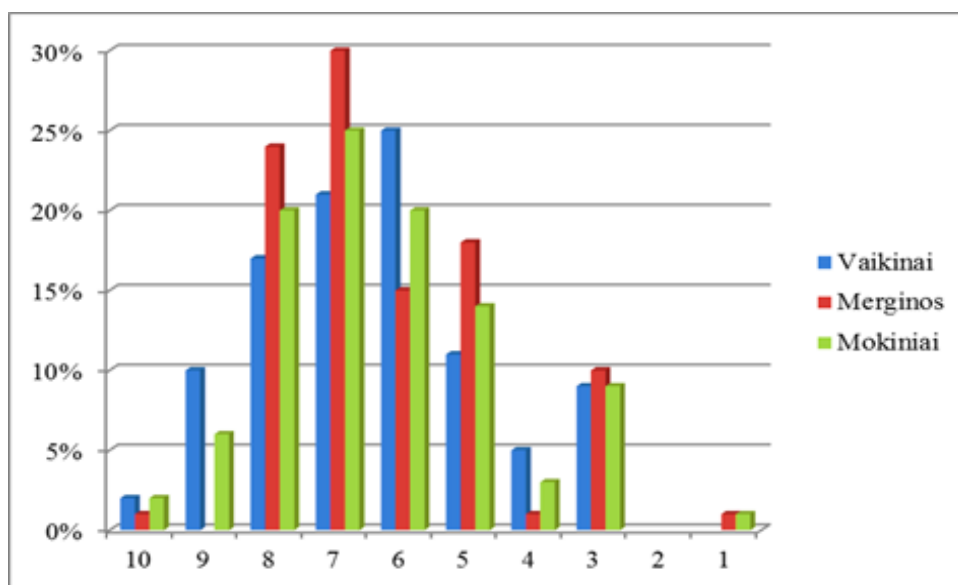
Mokinių turimų verslumo gebėjimų ir žinių įsivertinimas

Respondentai įvertindami turimas verslumo savybės, žinias ir gebėjimus, atskleidė, kokių verslumo žinių ir gebėjimų jiems pakanka, o kokių – trūksta.

15 pav. Mokinių turimų savybių, gebėjimų ir žinių įsivertinimas (proc.)

15 paveikslėlyje ryškiai matyti dominuojantys vertinimai atitinkamoms savybėms, gebėjimams, žinioms. Analizuojant ryškiausiai besireiškiančias savybes ir gebėjimus, galima išskirti šias: pasitikėjimas savimi (42 proc.), bendravimo įgūdžiai (42 proc), gebėjimas mokytis (gebėjimas nustatyti savo mokymosi stilių, mokymosi galias) (36 proc.). Kaip turimas ryškias savybes, dauguma mokinių išskyrė atsakingumą (43 proc.), kūrybiškumą (41 proc.), gebėjimą išsikelti tikslus ir gebėjimą jų siekti (40 proc.), asmeninių finansų tvarkymosi žinias (35 proc.), iniciatyvumą (33 proc.). Vertinime „nei ryški nei neryški“ dominuoja verslumo žinios tarptautinėje rinkoje (50 proc.), naujausių žinių pritaikymas praktiškai, verslo organizavimo žinios (po 41 proc.), orientavimosi vidaus rinkoje žinios (39 proc.), kritinis mąstymas (38 proc.). Nors dauguma mokinių su verslumu susijusias žinias priskyrė variantui „nei ryški nei neryški“, nemaža dalis tiriamųjų šias žinias įvertino kaip „neryški“ „visiškai neryški“: verslumo žinios tarptautinėje rinkoje (42 proc.), verslo organizavimo žinios (37 proc.), orientavimosi vidaus rinkoje žinios (24 proc.). Žinių, savybių, gebėjimų vertinimas kaip „nei ryški nei neryški“, „neryški“, „visiškai neryški“, atskleidžia, kad mokiniams trūksta verslumo žinių ir gebėjimų, ypač susijusių su verslo organizavimu, verslo vadybos srityje.

16 pav. Verslumo įsivertinimas (proc.)

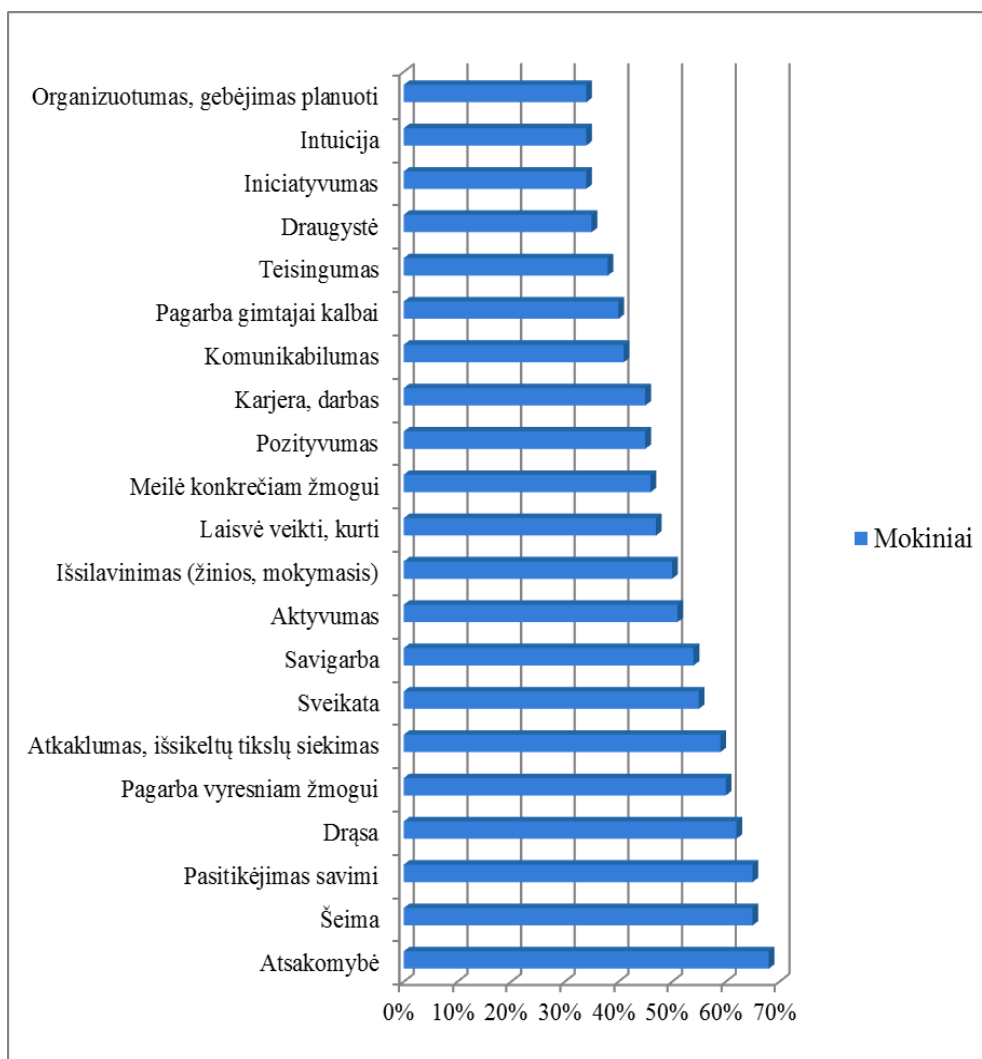
Dauguma respondentų, konkrečiais balais įvertindami save kaip verslią asmenybę, pasirinko – 6, 7, 8 (65 proc.) (žr. 16 pav.). Kai kurie mokiniai mano, jog yra visiškai neverslūs: jų verslumas atitinka 1, 3, 4 balus (13 proc.). 11 proc. mokinių vertina save kaip labai verslią asmenybę (9 ar 10 balų). Šie konkretūs savęs kaip verslios asmenybės įsivertinimai iš dalies atitinka prieš tai analizuotus rezultatus, kurie atspindi mokinių turimus verslumo komponentų įsivertinimus.

Apibendrinant rezultatus, galima teigti, jog mokiniams labiausiai trūksta tų verslumo žinių ir gebėjimų, kuriuos ugdymo institucijos yra pajėgios perteikti. Tai orientavimosi vidaus ir

tarptautinėje rinkoje žinios, verslo organizavimo žinios, asmeninių finansų tvarkymosi žinios, informacijos ir komunikacijos technologijų naudojimo įgūdžiai.

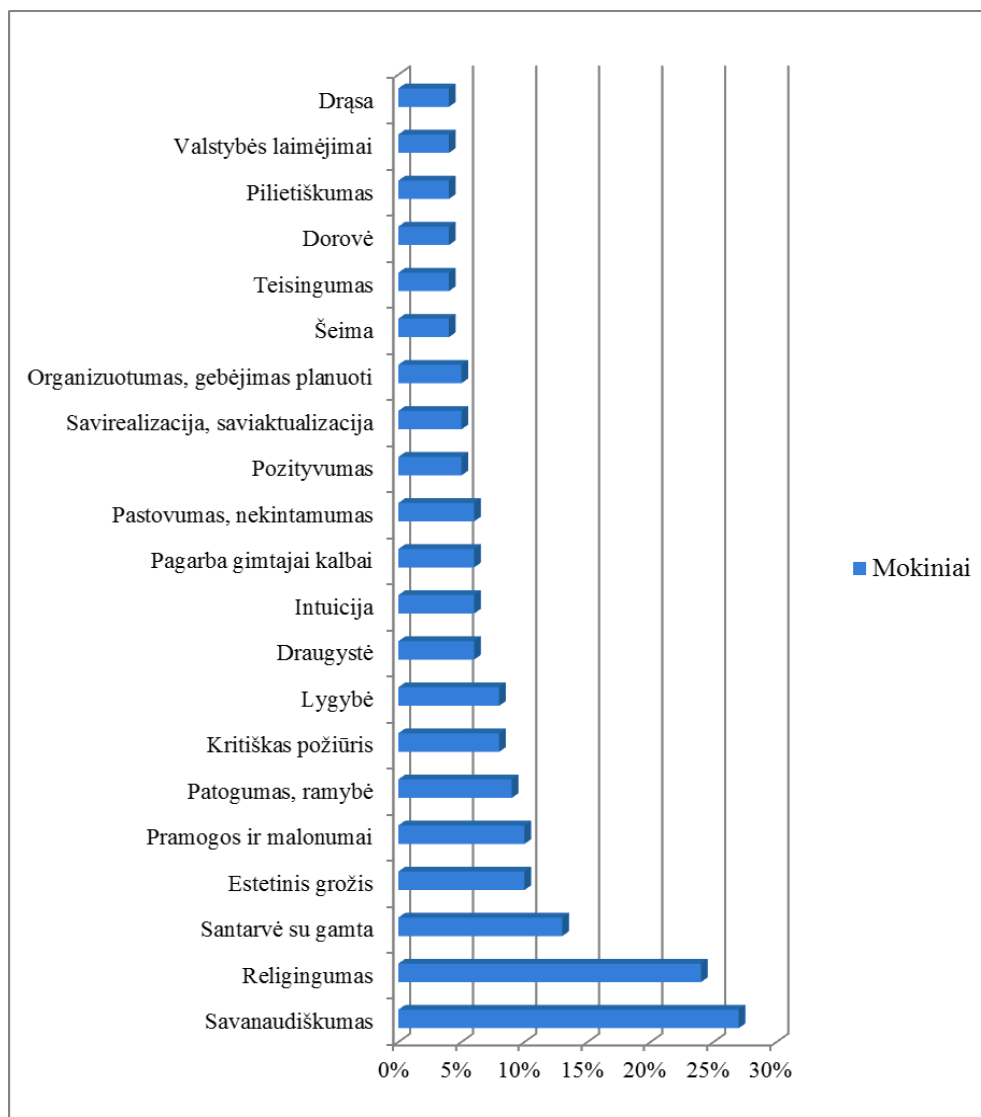
Mokinių vertybinės nuostatos, susijusios su verslumu

17, 18 paveikslėliai atspindi kokią vietą mokinių vertybių hierarchijoje užima verslumo komponentai. Vaikinių ir merginų vertybių vertinimo rezultatai apskaičiuoti bendrai, nes, lyginant vaikinių ir merginų rezultatus, ryškių skirtumų nepastebėta. Iš visų mokiniams pateiktų įvertinti vertybių, atrinkta po 20 vertybių, kurias pasirinko daugiausia mokinių, suteikdami joms reikšmę „labai svarbu“ arba „visiškai nesvarbu“. Lyginant vertybių svarbą, vadovautasi būtent šiais vertinamaisiais dydžiais, kadangi pastebėta, kad tos vertybės, kurios daugiau mokinių buvo įvertintos kaip labai svarbios vertybės, atitinkamai mažesniu respondentų kiekiu įvertintos kaip visiškai nesvarbios vertybės. Ir atvirkščiai, tos vertybės, kurios daugumos respondentų buvo įvertintos kaip visiškai nesvarbios vertybės, atitinkamai mažesniu respondentų kiekiu įvertintos kaip labai svarbios vertybės.

17 pav. Mokiniais labai svarbios vertybės (proc.)

Kaip matyti (žr. 17 pav.), mokinių labai svarbių vertybių vertinimuose dominuoja verslumo kompetencijai priskiriamos vertybės: atsakomybė, pasitikėjimas savimi, atkaklumas, išsikeltų tikslų siekimas, aktyvumas, komunikabilumas, iniciatyvumas ir kt. Didžiajai daliai (68 proc.) mokinių pati svarbiausia vertybė – atsakomybė. Taip pat dauguma tiriamųjų kaip labai svarbias vertybes išskyrė pasitikėjimą savimi (65 proc.), drąsą (62 proc.), atkaklumą, išsikeltų tikslų siekimą (59 proc.). Šios vertybės mokiniams atrodo svarbesnės nei sveikata, kurią kaip labai svarbią nurodė 55 proc., respondentų. Taip pat mokiniams labai svarbu pozityvumas (šį atsakymo variantą kaip labai svarbų pasirinko 45 proc., apklaustųjų), iniciatyvumas (34 proc.) ir kt.

18 pav. Mokiniais visiškai nesvarbios vertybės (proc.)

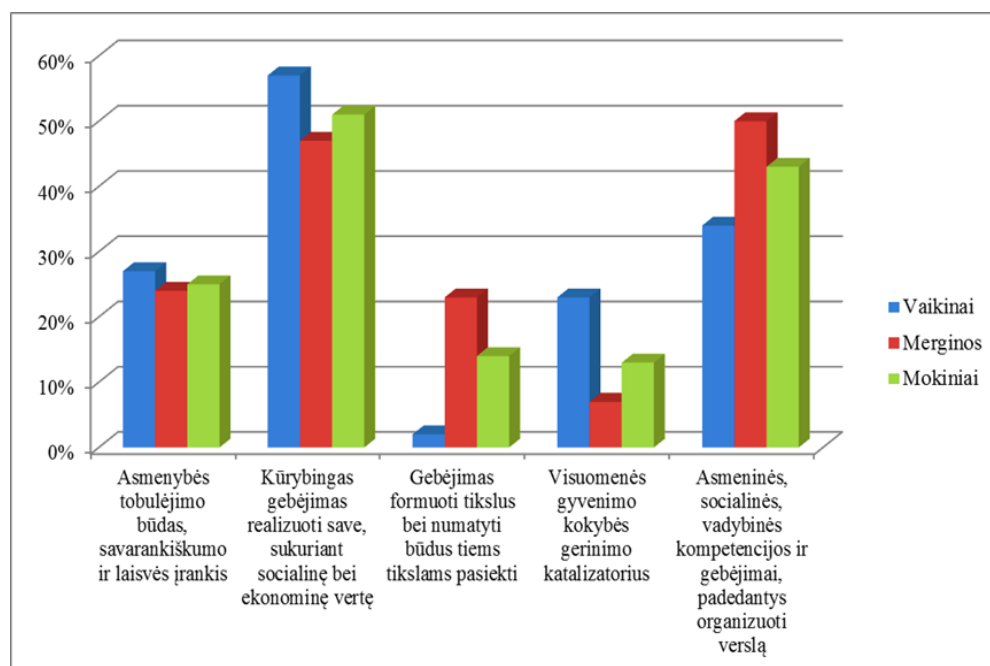
Nagrinėjant 18 paveikslėlį matyti, kad tarp 20 mokiniams visiškai nesvarbių vertybių verslumo kompetencijai priskiriamų vertybių nėra daug. Visiškai nesvarbioms vertybėms mokiniai priskyre verslumui priešingas vertybes, pavyzdžiui, patogumą, ramybę, pastovumą, nekintamumą, savanaudiškumą. Nesvarbių vertybių vertinimuose dominuoja labiau bendražmogiškosios vertybės – religingumas, santarvė su gamta, estetinis grožis, draugystė ir pan.

Iš gautų rezultatų matyti, kad didžioji dalis respondentų vertina tas vertybes, kurios priskiriamos verslumo kompetencijos komponentams. Taigi, mokinių vertybinės nuostatos verslumo kompetencijos atžvilgiu – teigiamos.

12 klasės mokinių apklausos rezultatų analizė

Verslumo kompetencijos suvokimas

12 klasės mokinių supratimu, verslumo kompetencija, visų pirma, yra kūrybingas gebėjimas realizuoti save, sukuriant socialinę bei ekonominę vertę (žr. 19 pav.). Šį atsakymo variantą pasirinko šiek tiek daugiau nei pusė apklausoje dalyvavusių respondentų (51 proc.). Šiek tiek mažiau nei pusė tiriamųjų (43 proc.) verslumo kompetenciją sieja su gebėjimais, reikalingais organizuojant nuosavą verslą. Ketvirtadalis apklaustųjų (25 proc.) mano, jog verslumo kompetencijos gebėjimai padeda tobulėti, užtikrina asmenybės savarankiškumą ir nepriklausomybę. Daugiau merginų nei vaikinių verslumą apibūdina kaip gebėjimą formuoti tikslus, numatant būdus tiems tikslams pasiekti (skirtumas 21 proc.), tačiau daugiau vaikinių nei merginų verslumo kompetenciją sieja su visos visuomenės gyvenimo kokybės gerinimu (skirtumas 16 proc.).

19 pav. Verslumo kompetencijos samprata (proc.)

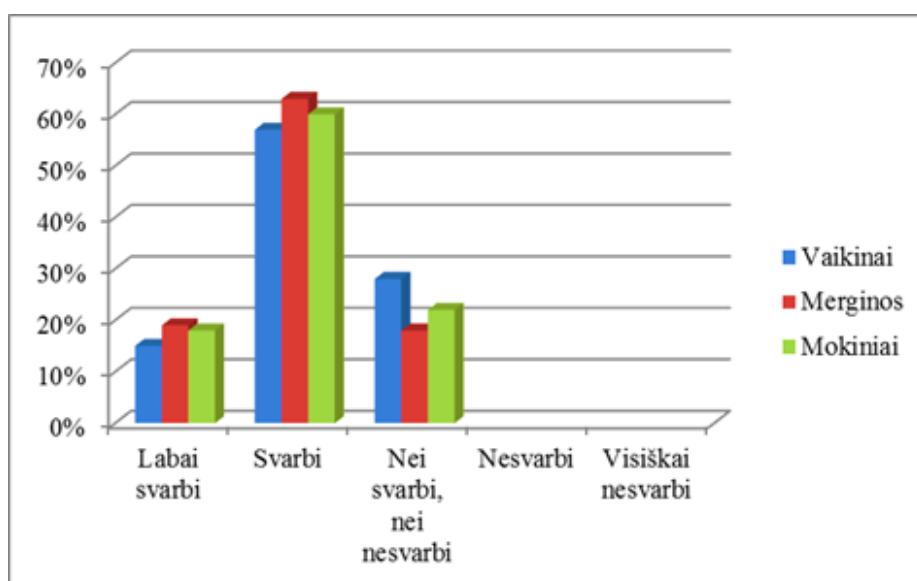
Apibūdindami verslią asmenybę (žr. 4 priedo 3 pav.), respondentai pirmenybę teikia šioms savybėms: pasitikėjimui savimi (šį atsakymo variantą pasirinko didžioji dalis apklaustųjų – 69 proc.), atsakingumui, gebėjimui nustatyti tikslus, analizuoti ir planuoti savo darbą (po 60 proc.). Pasak mokinių, verslus žmogus turi sugebėti bendrauti (58 proc.), įvertinti riziką (53 proc.). Pusė apklaustųjų versliam žmogui priskiria kūrybiškumą, problemų sprendimo įgūdžius (po 50 proc.). Mokiniai mano, kad versliai asmenybei mažiau svarbūs gebėjimai – kritinis mąstymas, informacijos

ir komunikacijos technologijų panaudojimo įgūdžiai, atkaklumas, komunikaciniai darbo įgūdžiai. Vaikinai, skirtingai nei merginos, versliai asmenybei priskiria daugiau gebėjimų. Didžiausi skirtumai šiose atsakymo variantuose: kūrybiškumas (37 proc.), bendravimo įgūdžiai (23 proc.), atsakingumo ir kalbėjimo įgūdžiai (po 21 proc.), atkaklumas (14 proc.).

Apibendrinant šios dalies analizės rezultatus, galima teigti, jog verslumą respondentai suvokia plačiai. Verslumo sugebėjimai ir savybės reikalingi visose asmenybės gyvenimo srityse. Verslumo kompetencijos gebėjimų panaudojimas gerina asmenybės individualaus gyvenimo kokybę, o tuo pačiu – visos visuomenės. Verslaus žmogaus savybių ir gebėjimų rinkinys – platus, tačiau vieni gebėjimai yra labiau svarbūs (pasitikėjimas savimi, atsakingumas, gebėjimas nustatyti tikslus, analizuoti ir planuoti savo darbą), kiti (komunikaciniai darbo įgūdžiai, atkaklumas, kritinis mąstymas ir pan.) – mažiau.

Požiūris į verslumo kompetencijos ugdymą mokykloje

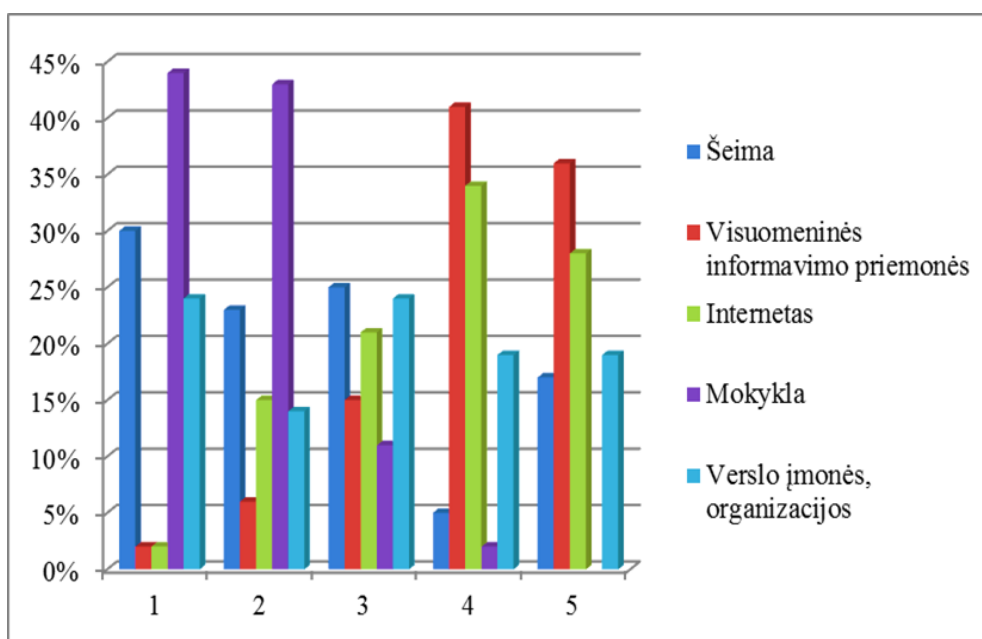
Pasak respondentų, verslumo kompetencijos ugdymas mokykloje yra būtina sudėtinė mokinių pasiruošimo savarankiškam gyvenimui dalis (žr. 20 pav.). Atsakymo variantus „labai svarbi“, „svarbi“, pasirinko dauguma mokinių – 78 proc. Atsakymo variantai „nesvarbi“, „visiškai nesvarbi“ lygūs 0 proc. – jų nesirinko nė vienas tiriamasis.

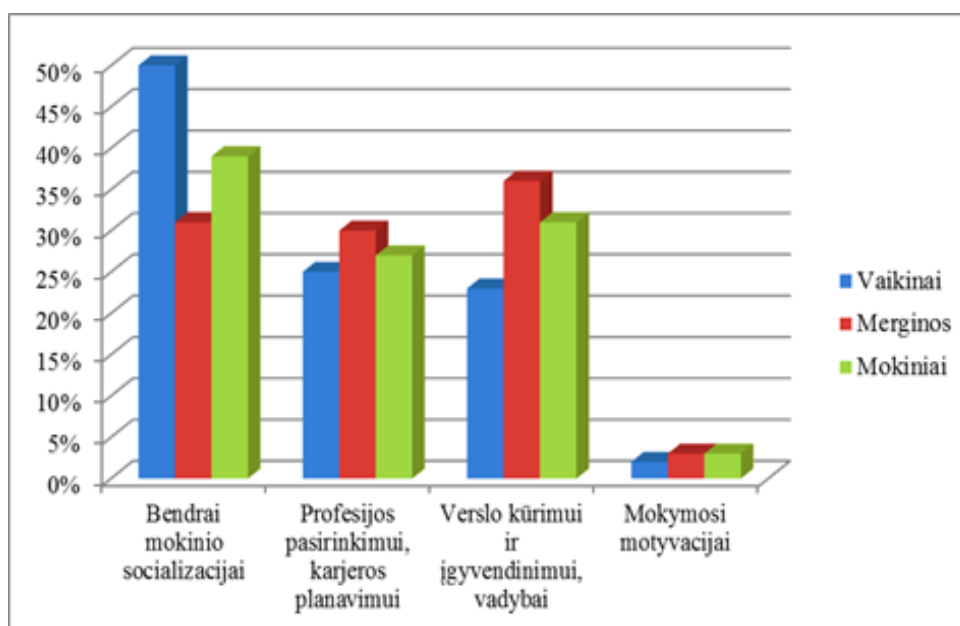
20 pav. Verslumo kompetencijos ugdymo mokykloje svarba (proc.)

Vertindami verslumo žinių šaltinius svarbumo skalėje „pats svarbiausias“ – „pats nesvarbiausias“, respondentai pirmenybę teikia mokyklai (žr. 21 pav.). Mokykla tiriamųjų vertinimuose pagal prioritetą užima aukščiausią poziciją – dvi pirmąsias vietas. Šiuos atsakymo variantus pasirinko dauguma respondentų – 87 proc. Po mokyklos, mokinių nuomone, svarbus verslumo žinių šaltinis – šeima (1–3 svarbos vietas šeimai skiria 78 proc. respondentų). Ketvirtoje vietoje atsidūrė verslo įmonės (jų svarbumas 1–3 prioritetų vietose sudaro 62 proc.). Mažiau

svarbūs verslumo žinių šaltiniai – internetas ir visuomeninės informavimo priemonės (televizija, radijas, spauda). Šie variantai dominuoja 4 – 5 vietų vertinimuose.

21 pav. Verslumo žinių šaltiniai (proc.)

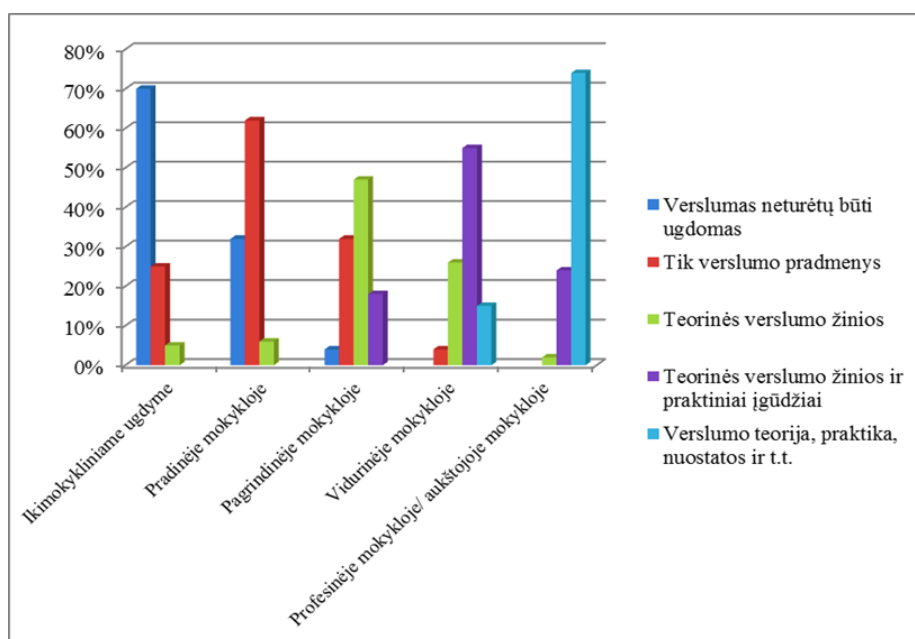

22 pav. Verslumo kompetencijos ugdymo įtaka mokinių savybių ir gebėjimų plėtrai (proc.)

Tiriamųjų nuomone, verslumo kompetencijos ugdymas daugiausia įtakos turi trims sritims (žr. 22 pav.): bendrųjų įgūdžių, reikalingų kasdieniniame gyvenime įgijimui, tobulinimui (39 proc.), verslo kūrimui ir įgyvendinimui, vadybai (31 proc.), renkantis profesiją, planuojant karjerą (27 proc.). Kaip matyti, šiuos atsakymų variantus pasirinko beveik po trečdalį visų apklaustųjų. Atsakymo pasirinkime „bendrai mokinio socializacijai“, dominuoja vaikinai (skirtumas tarp vaikinių ir merginų – 19 proc.). Mokinių nuomone, verslumo kompetencijos ugdymas mokykloje mažiausiai

įtakoja mokinių mokymosi motyvaciją. Galima prielaida, jog respondentai mažiausiai rinkosi šį atsakymo variantą remdamiesi patirtimi: šių dienų mokykloje ugdymo turinys vis dar dažnai pateikiamas elementariais, ugdytinius nesudominančiais metodais.

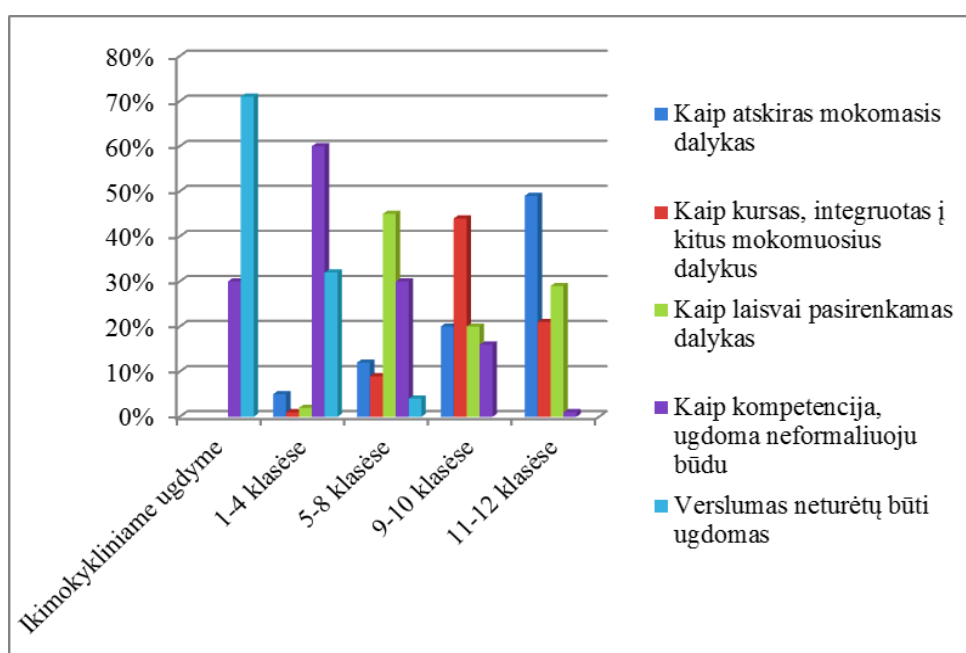
Respondentų atsakymų variantuose, nurodant verslumo kompetencijos ugdymo turinį skirtingoms ugdymo pakopoms, akivaizdžiai matyti dominuojantis tiriamųjų požiūris (žr. 23 pav.). Respondentai mano, kad verslumas neturėtų būti ugdomas ikimokykliniame amžiuje. Šį atsakymo variantą pasirinko net 70 proc., mokinių. Pasak apklaustųjų, visose kitose ugdymo pakopose verslumas turėtų būti ugdomas. Dauguma respondentų nurodė, kad pradinėje mokykloje mokiniai turėtų būti mokomi verslumo pradmenų (62 proc.), pagrindinėje mokykloje mokiniams turėtų būti suteiktos teorinės verslumo žinios (47 proc.), vidurinėje mokykloje – teorinės žinios ir praktiniai įgūdžiai (55 proc.), o pabaigus vidurinę mokoma ne tik verslumo teorijos ir praktikos, bet ir turėtų būti perteikiamos su verslumu susijusios nuostatos (74 proc.). Ryškiausias nuomonių skirtumas tarp vaikinių ir merginų dėl pagrindinės ugdymo pakopos turinio (žr. 4 priedo 4 ir 5 pav.): didesnė dalis vaikinių nei merginų mano, kad pagrindinėje mokykloje turėtų būti suteiktos teorinės verslumo žinios (skirtumas net 32 proc.).

23 pav. Orientacinis verslumo kompetencijos ugdymo turinys pagal ugdymo pakopas (proc.)

24 paveikslėlis atskleidžia mokinių požiūrį į verslumo ugdymo formas ir būdus skirtingose ugdymo pakopose. Analizuojant tyrimo duomenis matyti tvirta mokinių pozicija: dauguma respondentų (71 proc.) mano, kad ikimokykliniame ugdyme verslumas neturėtų būti ugdomas, patvirtindami prieš tai nagrinėtų rezultatų patikimumą ikimokyklinio ugdymo klausimais. Didžioji dalis apklaustųjų (60 proc.) mano, kad pradinėse klasėse verslumas turėtų būti ugdomas neformalioju būdu. 5–8 klasėse verslumo ugdymas turėtų būti laisvai pasirenkamas arba, kaip ir

pradinėje ugdymo pakopoje, ugdomas neformalioju būdu. Penktadalis respondentų (20 proc.) mano, kad pagrindinės mokyklos vyresnėse klasėse verslumas turėtų būti dėstomas kaip atskiras mokomasis dalykas. Tiek pat tiriamųjų mano, kad verslumo ugdymas turėtų būti laisvai pasirenkamas dalykas, tačiau didesniosios dalies mokinių nuomone, 9–10 klasėse verslumo ugdymą reikėtų integruoti į kitus mokomuosius dalykus. Vidurinėse mokyklose verslumą reikėtų dėstyti kaip atskirą mokomąjį dalyką. Šį atsakymo variantą pasirinko beveik pusė apklaustųjų (49 proc.). Apie trečdalis respondentų mano, kad vidurinėje mokykloje verslumo ugdymas turėtų būti laisvai pasirenkamas. Galima prielaida, jog šio atsakymo pasirinkimą galėjo įtakoti mokiniams suteikta galimybė vidurinėje mokykloje rinktis mokomąjį dalyką „Ekonomika ir verslumas“, kurio ugdymas glaudžiai siejasi su verslumu.

24 pav. Verslumo ugdymo formos ir būdai pagal ugdymo pakopas (proc.).

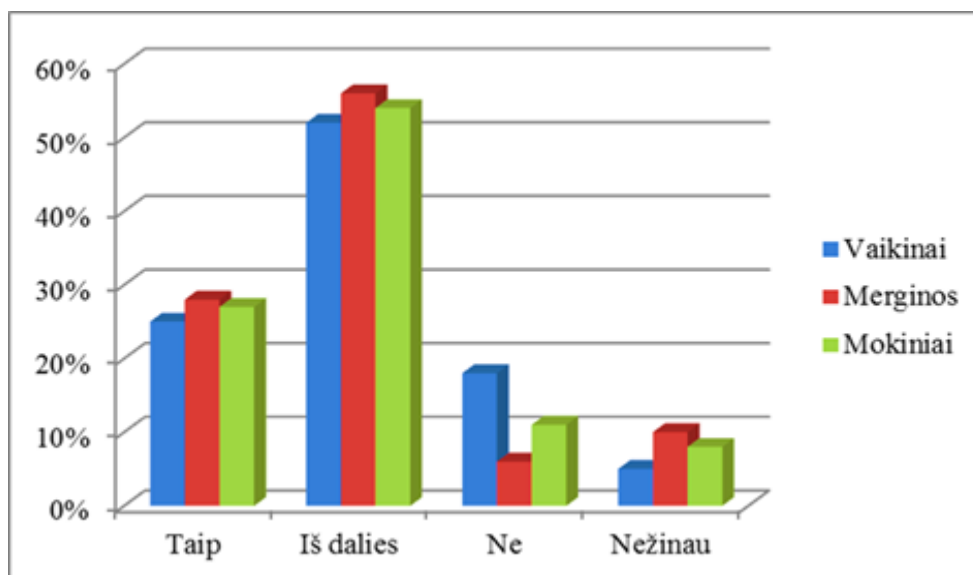
Pasak daugumos respondentų, verslumo ugdymą reikėtų integruoti į ekonomiką (62 proc.) (žr. 4 priedo 6 pav.). Socialinius mokslus (istoriją, geografiją, pilietiškumo ugdymą) ir informacines technologijas nurodė beveik pusė apklaustųjų. Apie trečdalis respondentų mano, kad verslumas turėtų būti integruotas į matematiką (39 proc.), gimtąją ir užsienio kalbas (30 proc.). Mažiausiai reikšmės apklaustieji teikia verslumo kompetencijos ugdymo integravimui į gamtos mokslus, meninį, dorinį ugdymą, technologijas. Galima pažymėti, kad nė vieno mokomojo dalyko pasirinkimas nėra lygus 0 proc. Tai reiškia, kad verslumo kompetencijos ugdymas daugiau ar mažiau turėtų būti integruotas į visus mokomuosius dalykus.

Taigi, apibendrinant šios dalies tyrimo rezultatus, galima teigti, jog verslumo kompetencijos ugdymas mokykloje yra svarbi sudėtinė mokinių pasiruošimo savarankiškam gyvenimui dalis. Verslumo kompetencijos ugdymas turi įtakos bendrai ugdytinio socializacijai,

profesijos pasirinkimui, karjeros planavimui, verslo idėjų įgyvendinimui. Mokykla yra svarbiausias mokinių verslumo žinių šaltinis. Verslumo ugdymas mokykloje turėtų apimti visas ugdymo pakopas, ugdymo turinį (žinių, įgūdžių ir vertybių aspektais) organizuojant šiuo principu: kuo vyresnio amžiaus mokinys, tuo daugiau verslumo žinių ir įgūdžių jam turėtų būti perteikta. Ikimokyklinio amžiaus vaikų verslumą reikėtų ugdyti nebent neformalioju būdu, vidurinėse klasėse verslumas galėtų būti dėstomas kaip atskiras mokomasis dalykas.

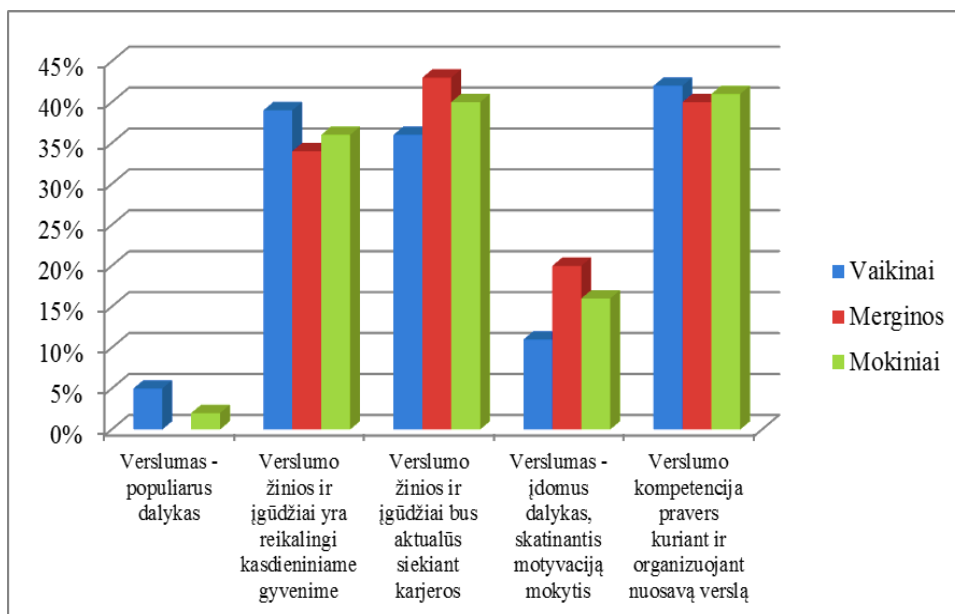
Asmeninė mokinių pozicija verslumo ugdymo mokykloje klausimais

Dauguma apklausoje dalyvusių mokinių teigia, kad asmeniškai jaučia/ iš dalies jaučia verslumo kompetencijos ugdymo poreikį mokykloje (žr. 25 pav.). Šių atsakymų pasirinkimas lygus 81 proc. Nors ir nežymiu skirtumu, tačiau merginos labiau nei vaikinai norėtų, kad joms būtų suteiktos verslumo kompetencijos žinios ir gebėjimai. Taip pat mažiau merginų nei vaikinių pasirinko atsakymą „ne“ (skirtumas 18 proc.). Atsakymus „ne“, „nežinau“ iš viso nurodė tik penktadalis respondentų (19 proc.).

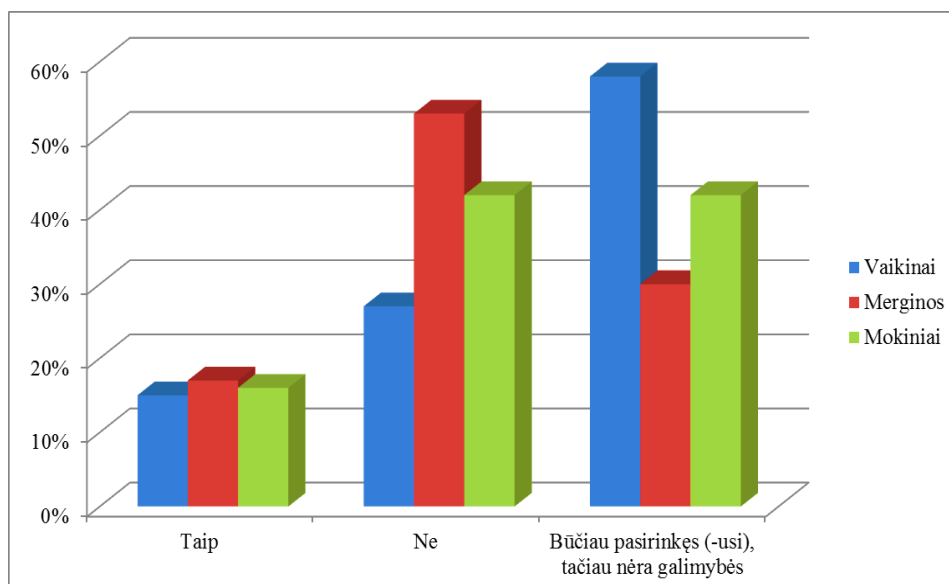
25 pav. Verslumo kompetencijos ugdymo poreikis mokykloje (proc.)

Pasak daugumos respondentų, išsiugdytos verslumo žinios, gebėjimai ir vertybinės nuostatos jiems pravers ateityje, kuriant ir organizuojant nuosavą verslą (41 proc.) (žr. 26 pav.). Kadangi klausimas pateiktas tiesiogiai apeliuojat į respondentą, jo lūkesčius, galima prielaida, jog ši dalis tiriamųjų turi minčių ateityje įkurti nuosavą verslą. Taip pat nemažai apklaustųjų mano, kad mokykloje įgytos verslumo žinios ir įgūdžiai jiems pravers ateityje renkantis profesiją, siekiant karjeros (40 proc.) (žr. 26 pav.). 38 proc., mokinių mano, kad verslumo žinios ir gebėjimai jiems yra reikalingi kasdieniniame gyvenime. Paveikslėlyje matyti, kad kitus atsakymo variantus nurodė mažiau nei penktadalis tiriamųjų, todėl jie nėra itin reikšmingi.

26 pav. Verslumo kompetencijos ugdymo poreikio mokykloje priežastys (proc.)

Respondentų verslumo kompetencijos ugdymo poreikį mokykloje iš dalies atspindi atsakymų rezultatai dėl mokomojo dalyko „Ekonomika ir verslumas“ pasirinkimo, kuris glaudžiai siejasi su verslumui priskiriamų komponentų ugdymu. Iš paveikslėlio matyti (žr. 27 pav.), kad šio dalyko mokosi 16 proc., apklaustųjų. Nors net 42 proc., tiriamųjų nurodė, kad pasirinkamojo dalyko „Ekonomika ir verslumas“ nesimoko, lygiai tiek pat respondentų (42 proc.) pažymėjo jį mokytį, jeigu būtų suteikta galimybė.

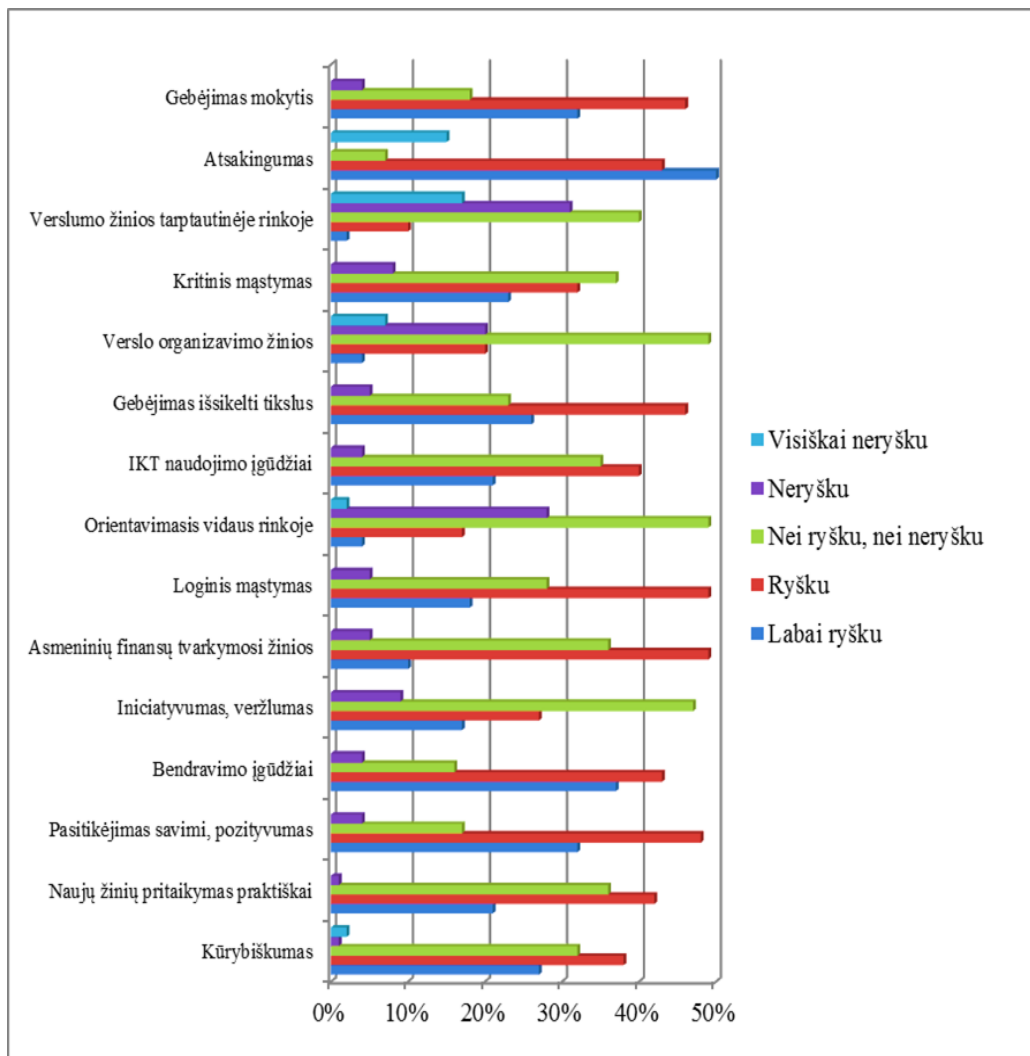
27 pav. Mokomojo dalyko „Ekonomika ir verslumas“ pasirinkimas (proc.)

Taigi, apibendrinant analizuotus tyrimo rezultatus, galima teigti, jog dauguma respondentų jaučia asmeninį verslumo kompetencijos ugdymo poreikį mokykloje, kadangi mano, jog įgyti verslumo gebėjimai ir žinios jiems pravers ateityje, organizuojant nuosavą verslą, renkantis profesiją, siekiant karjeros, kasdieniniame gyvenime. Beveik penktadalis respondentų yra pasirinkę

dalyką „Ekonomika ir verslumas“, beveik pusė apklausoje dalyvavusių mokinių pasirinktų, jei būtų suteikta galimybė.

Mokinių turimų verslumo gebėjimų ir žinių įsivertinimas

Mokinių turimų savybių, gebėjimų ir žinių įsivertinimas pavaizduotas 28 paveikslėlyje.

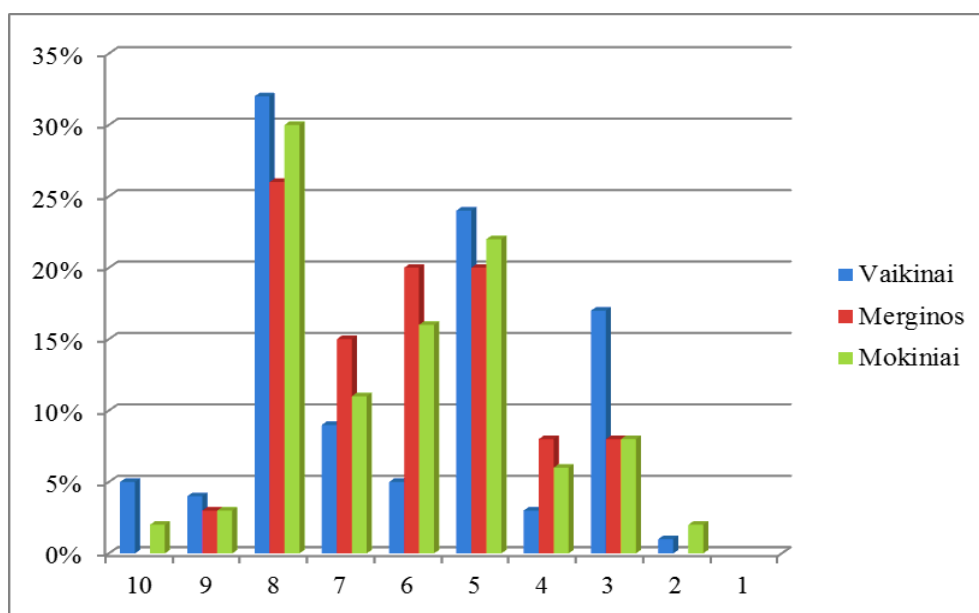

28 pav. Mokinių turimų savybių, gebėjimų ir žinių įsivertinimas (proc.)

Vertindami turimas savybės, gebėjimus ir žinias, respondentai mano, jog labiausiai jie yra atsakingi. Šią savybę kaip „labai ryšku“ įvertino pusė apklausoje dalyvavusių mokinių. Vertinimai „labai ryšku“, „ryšku“ dominuoja šiose įvertintose tiriamųjų savybėse ir gebėjimuose: komunikabilumas ir bendravimo įgūdžiai, pasitikėjimas savimi ir pozityvumas (po 80 proc.), gebėjimas mokytis, nustatant savo mokymosi stilių, mokymosi galias ir galimybes (78 proc.), gebėjimas išsikelti tikslus ir gebėjimas jų siekti (72 proc.), loginis mąstymas (66 proc.), gebėjimas naujausias žinias pritaikyti praktiškai (66 proc.). Vertinimuose „nei ryšku nei neryšku“ dominuoja orientavimosi vidaus rinkoje ir verslo organizavimo žinios (po 49 proc.), iniciatyvumas (47 proc.), verslumo žinios tarptautinių rinkų srityje (40 proc.), kritinis mąstymas (37 proc.). Nors su verslumu

susijusias žinias dauguma įvertino „nei neryšku nei ryšku“, kai kurie tiriamieji jas priskyrė vertinimams „neryšku“, „visiškai neryšku“: verslo organizavimo žinios (27 proc.), orientavimosi vidaus rinkoje žinios (30 proc.), verslumo žinios tarptautinių rinkų srityje (48 proc.).

Beveik trečdalis mokinių, įvertindami save kaip verslią asmenybę konkrečiu balu, nurodė 8 balus (30 proc.) (žr. 29 pav.). Šiek tiek daugiau nei penktadalis mano, kad jų verslumas prilygsta 5 balams (22 proc.). Nė vienas apklaustasis nemano, kad yra visiškai neverslus. 2–4 balų intervale save kaip verslią asmenybę įvertino 16 proc., respondentų. 5 proc. vyrų priskyrė sau aukščiausią balą – 10. Merginų vertinimuose, lyginant su vaikinių, dominuoja 7 (skirtumas 6 proc.), 6 (skirtumas 15 proc.), 4 (skirtumas 5 proc.), tuo tarpu vaikinių – 8 (skirtumas 6 proc.), 5 (skirtumas 4 proc.), 3 skirtumas (9 proc.).

29 pav. Verslumo įsivertinimas (proc.)

Apibendrinant mokinių savęs vertinimo rezultatus, galima teigti, kad mokiniams labiausiai trūksta verslumo žinių. Geriausiai mokiniai įvertina tas savybes, kurios dažnai priskiriamos prie įgimtų, priklauso nuo asmenybės tipo (intravertas, ekstravertas), charakterio, nežymiai nulemtos aplinkos. Tai bendravimo įgūdžiai, komunikabilumas, loginis mąstymas, pozityvumas, pasitikėjimas savimi. 1–7 vertinimų intervale save įsivertino 65 proc., respondentų. Tai vidutiniškas vertinimas, kuris atspindi, kad mokiniams trūksta verslios asmenybės žinių, gebėjimų.

Mokinių vertybinės nuostatos, susijusios su verslumu

30 ir 31 paveikslėliai skirti atskleisti kokią vietą mokinių vertybių hierarchijoje užima verslumo kompetencijai priskiriami komponentai. Atrinkta po 20 vertybių, kurias daugiausia respondentų įvertino kaip „labai svarbu“ arba kaip „nesvarbu“. Lyginant vertybių svarbą,

vadovautasi būtent šiais vertinamaisiais dydžiais, kadangi lyginant tarpinių vertinimų rezultatus, ryškių skirtumų nepastebėta.

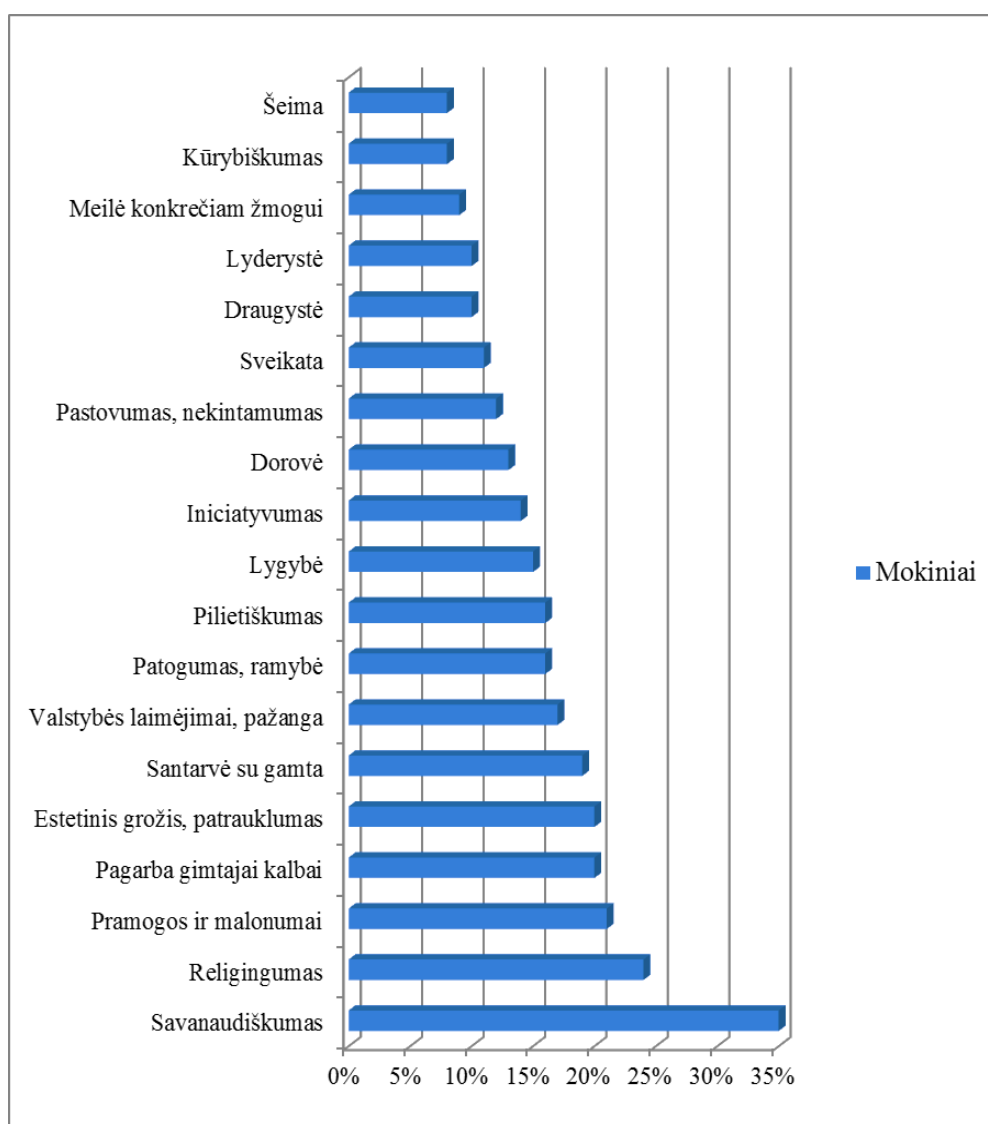

30 pav. Mokiniam labai svarbios vertybės (proc.)

30 paveikslėlis atskleidžia vertybes, kurias mokiniai laiko labai svarbiomis. Analizuojant rezultatus matyti, kad daugiausia mokinių yra vertinamas išsilavinimas (žinios, mokymasis). Aukščiausią vertinimą šiai vertybei priskyre 76 proc., respondentų. Ši vertybė, nors ir nežymiai, daugumai mokinių yra svarbiau nei šeima, sveikata. Daugiau nei pusė respondentų kaip labai svarbias vertybes nurodė pasitikėjimą savimi (56 proc.), drąsą, atsakomybę (po 53 proc.). Mažiau nei pusė apklaustųjų, tačiau taip pat kaip labai svarbias vertybes, nurodė komunikabilumą, aktyvumą, laisvę kurti, veikti, organizuotumą, gebėjimą planuoti ir pan. Galima pabrėžti, kad tarp 20 daugiausia mokinių įvertintų vertybių kaip „labai svarbu“, dominuoja verslumo kompetencijai priskiriamos vertybės.

31 paveikslėlyje pateiktos 20 vertybių, kurias daugiausia mokinių įvertino kaip nesvarbias. Kaip matyti, daugiausia mokinių nevertinamas yra savanaudiškumas. Taip pat dauguma

respondentų kaip nesvarbias vertybes nurodo religingumą (24 proc.), kuris mokinių (32 proc.) įvertintas ir kaip visiškai nesvarbi vertybė (žr. 4 priedo 2 lentelę), pramogas ir malonumus (21 proc.), patogumą ir ramybę (16 proc.) ir pan. Galima pabrėžti, kad su verslumo kompetencija susijusios vertybės mokiniams nesvarbių vertybių vertinimuose nedominuoja. Nesvarbių vertybių vertinimuose daugiau respondentų nurodo bendrąsias vertybes, tokias kaip santarvė su gamta, dorovė, estetiškas grožis ir t.t. Taip pat matyti, kad respondentai labiau vertina tas vertybes, kurios labiau asmeniškios, orientuotos į patį mokinį, į artimiausią jo aplinką, o ne visuomeninės (pilietiškumas, valstybės laimėjimai, pažanga).

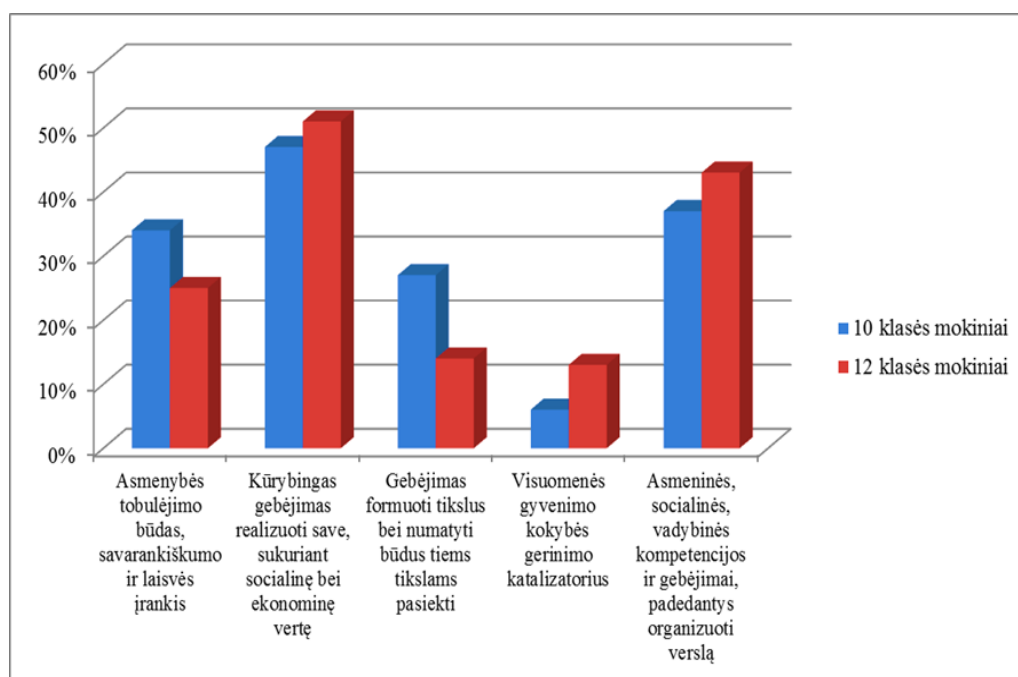

31 pav. Mokiniam nesvarbios vertybės (proc.)

Taigi, kaip rodo tyrimo analizės rezultatai, verslumo kompetencijos komponentai mokinių vertybių hierarchijoje yra labai vertinami. Tuo pačiu, teigiami vertinimai įrodo, kad verslumas – svarbi kompetencija.

3.2.2. Mokinių apklausos rezultatų lyginamoji analizė

Lyginamosios analizės dalyje siekiama palyginti 10 ir 12 klasės apklausos rezultatus. Analizuojami tie tyrimo rezultatai, kuriuose pastebėti ryškiausi skirtumai. Kiti, šiame skyrelyje nenagrinėjami apklausos rezultatai, traktuojami kaip bendra 10 ir 12 klasių mokinių pozicija verslumo kompetencijos ugdymo klausimais.

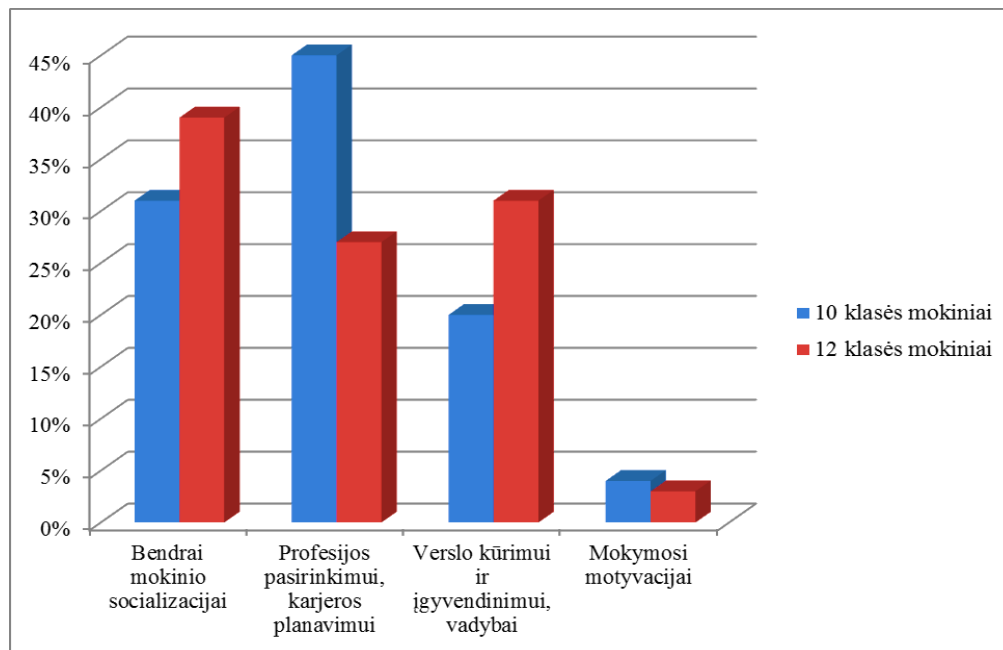

32 pav. Verslumo kompetencijos samprata (proc.)

32 paveikslėlyje pavaizduoti 10 ir 12 klasių mokinių požiūrių skirtumai apibūdinant verslumo kompetenciją. Kaip matyti, 10 klasės mokiniams verslumo kompetencija labiau siejasi su asmenybės tobulėjimo būdu, savarankiškumo, laisvės galimybėmis, tikslų formavimo ir siekimo gebėjimais, tuo tarpu 12 klasės mokiniai labiau linkę verslumą apibūdinti kaip kūrybingą savęs realizavimą kuriant ekonominę ir socialinę vertę, kaip visuomeninės gerovės gerinimo galimybę, kaip kompetencijas, reikalingas organizuojant nuosavą verslą. 10 klasės mokinių verslumo supratimas labiau orientuotas į asmeniškumą, 12 klasės mokinių – aprėpiantis ne tik asmenį, bet ir visuomenę, kurioje mokiniai gyvena.

Lyginant tiriamųjų pozicijas verslumo kompetencijos ugdymo įtakos mokinių savybių ir gebėjimų plėtrai klausimu, matyti akivaizdus skirtumas atsakymų variantuose „bendrai mokinio socializacijai“, „profesijos pasirinkimui ir karjeros planavimui“, „verslo kūrimui, įgyvendinimui ir vadybai“ (žr. 33 pav.). Didesnioji dalis 10 klasės mokinių kitaip nei 12 klasės mokiniai mano, kad verslumas didžiausią įtaką turi profesijos pasirinkimui ir karjeros planavimui, tuo tarpu 12 klasės mokiniai teigia, kad verslumo kompetencijos ugdymas didžiausią įtaką daro verslo kūrimui ir įgyvendinimui, vadybai bei bendrai mokinio socializacijai. Galima prielaida, kad šių atsakymų pasirinkimą galėjo lemti respondentų amžius: dauguma 12 klasės mokinių jau numato ateities

profesiją, todėl atsakymo variantas „profesijos pasirinkimui, karjeros planavimui“, jiems nėra itin reikšmingas; tuo tarpu didžioji dalis 10 klasės mokinių dėl profesijos dar nėra apsiprendę, todėl jiems šis atsakymo variantas – reikšmingas. 12 klasės mokiniai labiau nei 10 klasės mokiniai išvelgia verslumo kompetencijos svarbą bendrai mokinio socializacijai bei verslo kūrimui ir įgyvendinimui, kas atsiskleidžia ir glaudžiai siejasi su jų supratimu apie verslumą (žr. 32 pav.).

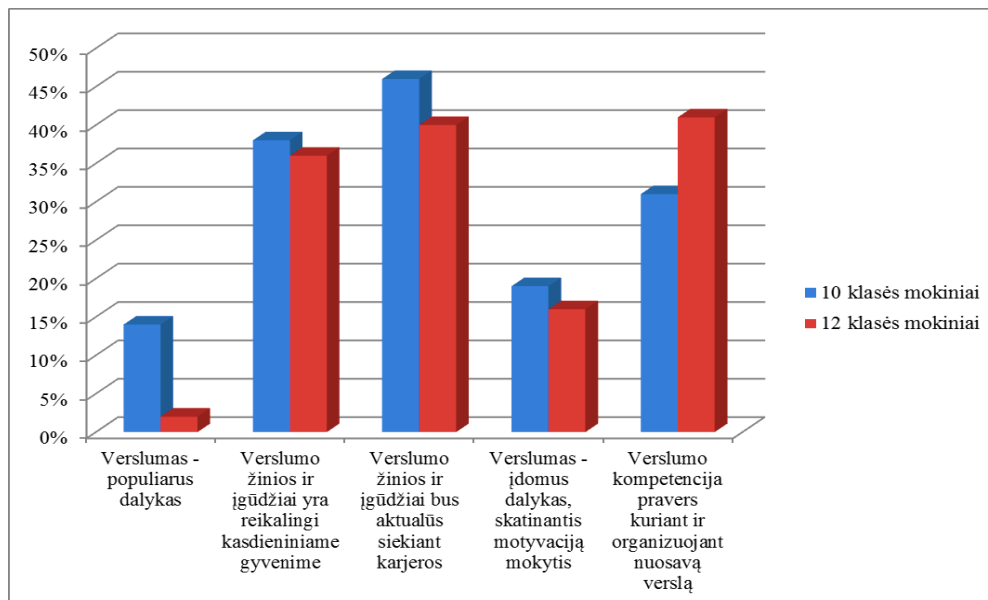

33 pav. Verslumo kompetencijos ugdymo įtaka mokinių savybių ir gebėjimų plėtrai (proc.)

Analizuojant tiriamųjų nuomonę dėl verslumo kompetencijos ugdymo integravimo į kitus mokomuosius dalykus, ypač ryškus skirtumas dėl mokomojo dalyko „Ekonomika“ (žr. 4 priedo 7 pav.). Žymiai daugiau 10 klasės mokinių nei 12 klasės mokinių mano, kad verslumo kompetencijos ugdymas turėtų būti integruotas būtent į šį mokomąjį dalyką. Nuomonių skirtumas siekia 36 proc. Daroma prielaida, kad 10 klasės mokinių mokomojo dalyko „Ekonomika“ pasirinkimą lėmė instinktyvumas: daugumai 10 klasės mokinių yra dėstomas mokomasis dalykas „Ekonomika ir verslumas“.

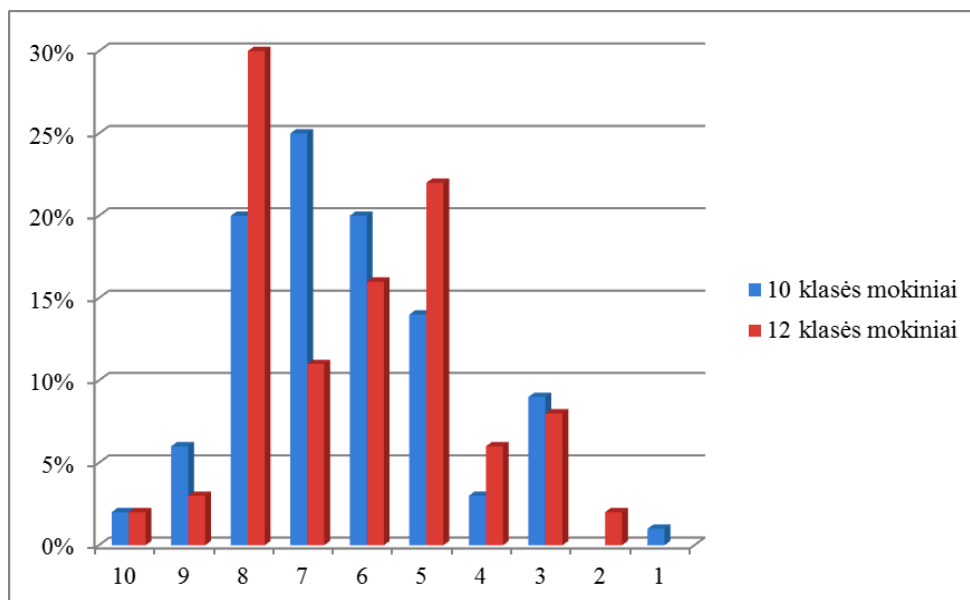
Taip pat respondentų nuomonė išsiskiria nurodant priežastis dėl ko jiems asmeniškai verslumo kompetencijos ugdymas yra svarbus/ iš dalies svarbus (žr. 33 pav.). Pasak 10 klasės mokinių, verslumas yra populiarus dalykas. Tai rodo, kad 10 klasės mokiniai kitaip nei 12 klasės mokiniai vadovaujasi populiarumo/ mados principu. Taip pat daugiau 10 klasės mokinių nei 12 klasės mokinių mano, kad verslumo žinios ir įgūdžiai naudingi siekiant karjeros. Šis atsakymo variantas atspindi 10 klasės mokinių nuomonę dėl verslumo kompetencijos įtakos ugdytinio socializacijai. Galima teigti, kad 10 klasės mokinių pozicija verslumo kompetencijos ugdymo klausimais tvirta. 12 klasės mokiniai, skirtingai nei 10 klasės mokiniai, mano, kad verslumo ugdymas jiems pravers kuriant ir organizuojant nuosavą verslą, kas taip pat atspindi 12 klasės mokinių nuomonės kryptingumą verslumo ugdymo klausimais, o tuo pačiu - atsakymų patikimumą.

Taigi matyti, kad verslumo ugdymas skirtingų klasių mokiniams yra svarbus dėl skirtingų priežasčių. Priežasčių prioritetą lemia mokinių brandumo lygmuo.. Taip pat būtina pabrėžti, kad, nepaisant priežasčių skirtingumo, tiek 10, tiek 12 klasių mokiniams verslumo kompetencijos ugdymas yra svarbus: mokiniai jaučia asmeninį verslumo kompetencijos ugdymo poreikį mokykloje.

34 pav. Verslumo kompetencijos ugdymo poreikio mokykloje priežastys (proc.)

35 paveikslėlyje pavaizduoti 10 ir 12 klasių mokinių savęs kaip verslios asmenybės įsivertinimo rezultatai.

35 pav. Verslumo įsivertinimas (proc.)

Kaip matyti 35 paveikslėlyje, respondentų savęs įsivertinimo skirtumai ryškūs, ypač 8–5 balų intervale. Tačiau paskaičiavus vidurkius paaiškėjo šie rezultatai: 10 klasės mokinių savęs kaip verslios asmenybės įsivertinimas lygus 6,4 balo, 12 klasės – 6,8 balo. Tai nėra itin ryškūs skirtumai,

lyginant su skirtingų klasių mokinių atskirų balų pasirinkimais. Bendras mokinių savęs kaip verslios asmenybės įsivertinimas 5– 7 balai. Taigi, verslios asmenybės įsivertinimas nėra aukštesnis nei vidutiniškas.

Lyginant respondentų (10 ir 12 klasės mokinių) vertybių vertinimus kaip „labai svarbu“, galima pabrėžti, kad tarp 20 pačių svarbiausių vertybių, 12 klasės mokiniai nurodė daugiau vertybių nei 10 klasės mokiniai, kurios priskiriamos verslumo kompetencijai (žr. 17 ir 30 pav.). 12 klasės mokinių prioritetų pirmosiose vietose išskirti – „išsilavinimas“, „šeima“, „karjera, darbas“ rodo, kad 12 klasės mokiniai rengiasi mokyklos užbaigimui, brandžiai galvoja apie suaugusiojo gyvenimą. Tuo tarpu 10 klasės mokiniai vertina draugystę, meilę konkrečiam žmogui, ko 12 klasės vertinimuose kaip „labai svarbu“ nėra išskirta. Nemažai vertybių, susietų su verslumo kompetencija, patenka į 20 pačių svarbiausių vertybių skirtingo amžiaus respondentų (10 ir 12 klasių) vertinimus: drąsa, pasitikėjimas savimi, atsakomybė, aktyvumas, pozityvumas, organizuotumas, gebėjimas planuoti, intuicija ir t.t.

Taigi, apibendrinant šios dalies analizės rezultatus, galima teigti, kad mokinių pozicija verslumo kompetencijos ugdymo klausimais panaši: verslumo kompetencijos sampratos aiškinimai, nuomonė verslumo kompetencijos ugdymo klausimais skiriasi nedaug. Nuomonių skirtumai labiau nulemti skirtingo mokinių amžiaus, mokinių ugdymo aplinkai aktualių faktorių.

Apibendrinant mokinių verslumo kompetencijos ugdymo poreikio mokykloje tyrimo rezultatus, galima teigti, jog mokiniai verslumo kompetencijai priskiria visas savybes ir gebėjimus, reikalingus šiuolaikiškai asmenybei, siekiant realizuoti save, siekiant socialinės ir ekonominės gerovės, kuriant ir organizuojant nuosavą verslą. Tai – atsakingumas, pasitikėjimas savimi, kūrybiškumas, gebėjimas nustatyti tikslus, gebėjimas planuoti, kritinis mąstymas ir t.t. Pasak respondentų, verslumas yra svarbi sudėtinė mokinių ugdymo ir pasiruošimo savarankiškam gyvenimui dalis, turintis įtakos ne tik bendrai mokinio socializacijai, bet ir mokinio profesijos pasirinkimui, karjeros planavimui, verslo organizavimui. Apklaustieji mano, kad bendrojo lavinimo mokykloje verslumas turėtų būti mokomas nuo 1 iki 12 klasės, taikant atitinkamą ugdymo turinį laikantis principo – kuo vyresni mokiniai, tuo daugiau verslumo žinių ir įgūdžių jiems turėtų būti suteikta. Mokiniai nurodė, kad mokykla yra pagrindinis jų verslumo žinių šaltinis. Po mokyklos seka šeima, verslo įmonės ir organizacijos. Tuo pačiu, analizuojant rezultatus matyti, kad mokiniai silpniausiai įsivertino žinias, susijusias su verslo kūrimu ir organizavimu, su verslumu tarptautinėse rinkose, orientavimosi vidaus rinkoje žinias, kas mokyklose, lyginant su verslumo įgūdžiais, perteikti yra paprasčiausia. Tyrime dalyvavę mokiniai asmeniškai jaučia verslumo kompetencijos ugdymo poreikį mokykloje ir mano, kad verslumo žinios jiems pravers ateityje, siekiant karjeros, įgyvendinant verslo idėjas. Vertybių testo rezultatai papildo klausimyno rezultatus ir patvirtina, kad

verslumo kompetencija mokiniams yra svarbi: verslumo komponentai mokinių vertybių hierarchijoje priskiriami prie svarbiausių vertybių. Beveik pusė 12 klasės mokinių yra pasirinkę mokomąjį dalyką „Ekonomika ir verslumas“, tiek pat mokinių būtų pasirinkę, jei būtų turėję galimybę, taip pat atskleidžia verslumo kompetencijos ugdymo svarbą.

Tyrimo analizės rezultatai atskleidžia, kad mokinių verslumo kompetencijos ugdymo poreikis mokykloje akivaizdžiai egzistuoja, ir tuo pačiu įpareigoja numatyti tikslinius būdus bei priemones mokinių verslumo kompetencijos ugdymo mokykloje poreikiui pateisinti.

IŠVADOS

1. Verslumas – tai asmens mąstymo būdas, gebėjimas idėjas paversti veiksmais. Verslumas – tai asmeninės, vadybinės ir socialinės kompetencijos, reikalingos ne tik organizuojant nuosavą verslą, bet ir kasdieniniame žmogaus gyvenime. Pasiekus naują kokybinį lygį – globalią bei verslią visuomenę, kur nuolatos atsinaujinančios žinios tampa itin svarbia individo ir visuomenės sąlyga efektyviai veikti tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu mastu, ypač išauga verslumo kompetencijos ugdymo vaidmuo kaip asmens ir visos visuomenės tobulėjimo priemonė. Verslumo ugdymo svarba pabrėžiama tarptautiniuose, užsienio šalių ir nacionaliniuose dokumentuose. Nuo 2000 metų, kai buvo sukurta ir patvirtinta Lisabonos strategija, Europos valstybės vis daugiau dėmesio skiria verslumo kompetencijos ugdymo įgyvendinimui bei plėtrai įvairiose veiklos sferose.
2. Mokinių verslumo kompetencijos ugdymo procese aktyviai turėtų dalyvauti šeima, švietimo institucijos, verslo organizacijos, žiniasklaida ir kiti vaikų socializacijos veiksniai. Tačiau tik nuosekliu mokykliniu ugdymu įmanoma užtikrinti kryptingą ir efektyvų verslumo kompetencijos ugdymą. Mokinių verslumo kompetencijos ugdymo mokykloje įgyvendinimo galimybės: aktyviųjų ugdymo metodų taikymas (projektai, mokymasis imituojant, diskusijos, debatai, patyrimo metodas, atvejo analizė ir kt.), verslumo ugdymo integravimas į kitus mokomuosius dalykus (socialinius mokslus, kalbas, tiksluosius mokslus, menus ir kt.), neformalusis verslumo kompetencijos ugdymas (verslumo tematika konkursų, mugių, parodų rengimas, ekskursijų organizavimas), tėvų, verslo ir žiniasklaidos atstovų įtraukimas į neformalųjį mokinių verslumo kompetencijos ugdymą.
3. Mokinių apklausos rezultatų analizė atskleidžia, jog verslumas yra svarbi sudėtinė mokinių ugdymo ir pasiruošimo savarankiškam gyvenimui dalis, turintis įtakos ne tik bendrai mokinio socializacijai, bet ir mokinio profesijos pasirinkimui, karjeros planavimui, verslo organizavimui. Apklaustieji mano, kad bendrojo lavinimo mokykloje verslumas turėtų būti mokomas nuo 1 iki 12 klasės, taikant atitinkamą ugdymo turinį laikantis principo – kuo vyresni mokiniai, tuo daugiau verslumo žinių ir įgūdžių jiems turėtų būti suteikta. Mokiniai nurodo, kad mokykla yra pagrindinis jų verslumo žinių šaltinis. Tuo pačiu, analizuojant rezultatus, matyti, kad mokiniai silpniausiai įsivertino žinias, susijusias su verslo kūrimu ir organizavimu, orientavimosi tarptautinėje ir vidaus rinkose žinias.. Tyrime dalyvavę mokiniai asmeniškai jaučia verslumo kompetencijos ugdymo poreikį mokykloje ir mano, kad verslumo žinios jiems pravers ateityje, siekiant karjeros, įgyvendinant verslo idėjas.
4. Rezultatai rodo, kad su verslumu susijusios vertybės (atsakomybė, pasitikėjimas savimi, atkaklumas, išsikeltų tikslų siekimas, drąsa, komunikabilumas, aktyvumas, organizuotumas,

gebėjimas planuoti, pozityvumas ir kt.), mokinių vertybių hierarchijoje priskiriamos prie svarbiausių ir labiausiai vertinamų vertybių. Kai kurios verslumo kompetencijai priskiriamos vertybės reikšmingesnės už sveikatą.

5. Palyginus 10 ir 12 klasės mokinių rezultatus, paaiškėjo, kad verslumo kompetencijos ugdymo poreikį mokykloje skirtingo amžiaus mokiniai vertina vienodai teigiamai. Skiriasi tik verslumo kompetencijos ugdymo poreikio mokykloje priežastys: 10 klasės mokiniams verslumo kompetencija svarbi profesijos pasirinkimui, karjeros planavimui, jie rinkęsi verslumo ugdymą, kadangi tai populiarus dalykas, 12 klasės mokiniai orientuojasi į verslumą, kaip į kompetenciją, būtiną kuriant ir organizuojant nuosavą verslą. 10 klasės mokiniams verslumas labiau svarbus tik jų pačių asmeninei gerovei, tuo tarpu 12 klasės mokiniai išvelgia platesnę verslumo kompetencijos prasmę: verslumas – visos visuomenės socialinės bei ekonominės padėties gerinimo būdas.

Hipotezės:

- 1) mokinių verslumo kompetencija nėra pakankama;
- 2) verslumo kompetencijos komponentai (kūrybiškumas, lyderystė, atkaklumas, išsikeltų tikslų siekimas, atsakomybė ir t.t.) mokinių vertybių ir poreikių hierarchijoje priskiriami prie svarbiausių vertybių, verslumas – prie svarbių ugdytinų kompetencijų, ***pasitvirtino***.

PASIŪLYMAI

Švietimo ir mokslo ministerijai:

- Būtina paruošti konkrečią verslumo kompetencijos ugdymo medžiagą bei priemones, kas įpareigotų įvairių mokomųjų dalykų mokytojus užtikrinti efektyvų ir kryptingą verslumo žinių, įgūdžių bei nuostatų perdavimą mokiniams. Taip pat būtina organizuoti seminarus mokytojams, kuriuose būtų pristatomi naujausi metodai ir būdai, kuriais galėtų būti siekiami verslumo kompetencijos ugdymo tikslai.
- Reikėtų parengti verslumo kaip atskiro mokomojo dalyko 11– 12 klasėse ugdymo projektą ir siekti jį įteisinti kaip privalomąjį verslumo kompetencijos ugdymo kursą vyresnėse klasėse.
- Valstybė turėtų labiau remti ir finansuoti įvairius projektus, susietus su verslumo kompetencijos ugdymo tikslais: organizuoti įvairius renginius, akcijas, konkursus, kuriuose vaikai tiesiogiai susipažintų su šalies vidaus rinka ir formuotų atsakingų, sąžiningų piliečių verslumo nuostatas.

Mokykloms:

- Reikėtų skirti daugiau dėmesio verslumo ugdymo tematikai, sudarant mokyklos metų ugdymo planą.
- Reikėtų organizuoti verslumo kompetencijos ugdymo neformaliuosius užsiemimus įvairaus amžiaus mokiniams ir jų tėvams.
- Būtina stiprinti mokyklų, mokinių tėvų ir verslo įmonių bendradarbiavimą, siekiant verslumo kompetencijos ugdymo įgyvendinimo tikslų.

Mokytojams:

- Įvairių mokomųjų dalykų mokytojai savo užsiemimuose turėtų stengtis skirti daugiau dėmesio verslumo žinioms ir įgūdžiams perteikti.
- „Ekonomika ir verslumas“ mokomojo dalyko pamokose, reikėtų skirti didesnę dėmesį praktiniams uždaviniams, susijusiems su verslo planų rašymu, mini įmonių kūrimu, situacijų modeliavimu ir t.t
- Mokytojai galėtų organizuoti mokinių ir sėkmingų verslininkų susitikimus, mokinių išvykas į įvairias įmones. Mokytojai turėtų siekti, kad kuo daugiau mokinių įsitrauktų į projektų, konkursų, seminarų dalyvavimą, kuriuose skatinamas verslumas.
- Mokytojai turėtų bendradarbiauti su profesinėmis mokyklomis, kolegijomis, universitetais, kurie pasidalintų savo gerąja patirtimi verslumo ugdymo srityje.

LITERATŪRA

1. Adamonienė R., Šilingienė V. Lietuvos kaimo gyventojų verslumo ypatumai// Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai: mokslo žurnalas. Kaunas, 2008, Nr. 1(12), p. 6 – 12.
2. Aramavičienė V. Ugdymo samprata: mokomoji priemonė. Vilnius: VU I-kla, 1998.
3. Bagdonas E., Bagdonienė L. Administravimo principai. Kaunas: Technologija, 2000.
4. Balkytė A., Tvaronavičienė M. Pasirengimas būsimai Europos Sąjungos strategijai „ES 2020“: Lietuvos patirtis// Socialinių mokslų studijos, 2010, Nr. 2(6), p. 23–51.
5. Barkauskaitė M. Mokytojų, studentų ir mokinių vertybių tyrimo lyginamoji charakteristika: V tarptautinė mokslinė konferencija „Lietuvos valstybingumas ir mokykla“. Mokslo darbai. 1998, psl. 9– 14. <<http://www.biblioteka.vpu.lt/elvpu/10490.pdf>> [žiūrėta 2013-02-23].
6. Bauman Z. Globalizacija: pasekmės žmogui. Vilnius: Strofa, 2002, p. 7–15.
7. Benesch H. Psichologijos atlasas: 2 tomas. Iš vokiečių kalbos vertė Markevičius G., Bendorienė A. Vilnius: Alma littera, 2002, p. 469.
8. Beresnevičienė D. Humanistinė psichologija – Lietuvos švietimo reformos metodologija// VI tarptautinė mokslinė konferencija: Humanizmas, demokratija ir pilietiškumas mokykloje. Mokslo darbai. Vilnius: VPU leidykla, 1997, p. 23–28.
9. Donielienė S., Každailytė V., Širiakovienė A. Vyresniųjų klasių mokinių verslumo ugdymo galimybės mokomosiose mokinių bendrovėse// Jaunųjų mokslininkų darbai. Socialiniai mokslai: edukologija. Šiauliai: VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla, 2012, Nr. 4(37), p. 20–24.
10. Drucker P.F. Drukerio mokymo pagrindai: tai, kas geriausia iš Piterio Drukerio svarbiausių veikalų apie vadybą. Iš anglų kalbos vertė R. Grupė. Kaunas, 2009.
11. Dumčienė A., Bajoriūnas Z. Ugdymo pagrindai: vadovėlis. Kaunas: Lietuvos KKA, 2006.
12. Fürst M. Psichologija. Vilnius: Lumen, 1998.
13. Gegieckienė L., Graikšienė A. Verslumas. Vilnius: Ciklonas, 2009.
14. Giddens A. Sociologija. Kaunas :Politografija ir informatika, 2005, p. 65–85.
15. Hargreaves A. Mokymasis žinių visuomenėje. Švietimas nesaugumo amžiuje. Vilnius: Homo Liber, 2008.
16. Jackūnas Ž. Lietuvos švietimo kaitos linkmės: (1988-2005). Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno institutas, 2006.
17. Jakavičius V. Žmogaus ugdymas: įvadas į edukologijos studijas. Klaipėda: KU, 1998.
18. Jasinavičius R. Verslumas – šalies ekonomikos augimo rodiklis// Business & exhibition, 2006, Nr. 11.

19. Jelagaitė A., Lukoševičius V. Mokinių verslumo ugdymas bendrojo ugdymo mokykloje: mokytojų požiūris// *Pedagogika*. 2011, Nr. 104, p. 86–93.
20. Jelagaite A., Vijeikis J. Verslumo ugdymo sistemos tobulinimas bendrojo lavinimo mokyklų vyresnėse klasėse// *Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai*: mokslo žurnalas. 2012, Nr. 5, p. 54–63.
21. Jewell B.R. *Integruotos verslo studijos*. Vilnius: The Baltic Press, 2002.
22. Jovaiša L. *Enciklopedinis edukologijos žodynas*. Vilnius: *Gimtasis žodis*, 2007.
23. Jovaiša L. *Auklėjimo mokslas: hedogetika. 2-asis papildytas leidinys*. Vilnius: *Agora*, 2003.
24. Jovaiša L. *Edukologijos pradmenys*. Šiauliai: ŠU, 2001.
25. Jovaiša L. *Edukologijos pradmenys*. Kaunas: *Technologija*, 1997.
26. Jovaiša L., Vaitkevičius L. *Pedagogikos pagrindai: didaktika*. Kaunas: Šviesa, 1989.
27. Juodkaitytė A. *Socializacija ir ugdymas vaikystėje*. Vilnius: *Petro Ofsetas*, 2002.
28. Kardelis K. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai: vadovėlis. 2-asis leid., patais. ir papild.* Kaunas: *Judex*, 2002.
29. Leonavičienė T. *SPSS programų paketo taikymas statistiniuose tyrimuose*. Vilnius: *VPU*, 2006.
30. Luobikienė I. *Sociologinių tyrimų metodika*. Kaunas: *Technologija*, 2007.
31. Maceina A. *Tautinis auklėjimas*. Kaunas: Šviesa, 1991.
32. Maslow A. *Motivation and Personality*. New York: *Harper & Row*, 1970.
33. Pečiuliauskienė P. *Studento pedagoginės praktikos vadovas pamokoje: metodinė priemonė*. Vilnius: *VPU*, 2008.
34. Pukelienė V. *Ekonominė integracija: teorija, ES politika ir procesai: vadovėlis*. Kaunas: *VDU*, 2008.
35. Rajeckas V. *Pedagogikos pagrindai: studijų knyga*. Vilnius: *VPU*, 2004.
36. Rajeckas V. *Mokymo organizavimas*. Vilnius: Šviesa, 1999.
37. Skujienė G., Steponavičienė A. *Šeimos etika*. Vilnius: *Rosma*, 2004.
38. Strazdienė G., Garalis A. *Imitacinės verslo įmonės modelis: teoriniai ir praktiniai aspektai// Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*. Kaunas: *VDU*, 2008, Nr. 46, p. 133–147.
39. Strazdienė G., Garalis A. *Verslumo ugdymo filosofinės kryptys: klasifikacija ir raiška// Jaunųjų mokslininkų darbai. Socialiniai mokslai: vadyba ir administravimas*. Šiauliai: *VŠĮ Šiaulių universiteto leidykla*, 2006, Nr. 1(8), p. 123–133.
40. Strazdienė G., Garalis A. *Verslumas: ugdymo programos ir jų efektyvumo raiška// Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai*. 2006, Nr. 38, p. 153–165.
41. Stulpinas T. *Bendrojo ir specialiojo ugdymo principai: Pedagogika*. Šiauliai: ŠU I-kl., 2004.
42. Šalkauskis St. *Pedagoginiai raštai*. Kaunas: Šviesa, 1991.

43. Šiaučiukienė L., Stankevičienė N. Bendrosios didaktikos pagrindai: vadovėlis. Kaunas: technologija, 2005.
44. Tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius, 2001.
45. Tarptautinis žodžių žodynas. Vilnius: Vyriausioji enciklopedijų redakcija, 1985.
46. Uznieienė R. Audiovizualinė žiniasklaida (televizija) ir vaikas// asmenybės raida: nepilnamečių apsauga ir žmogaus orumas. Vilnius: VU, 2004.
47. Valackienė A. Sociologinis tyrimas: vadovėlis. Kaunas: Kauno technologijos universiteto I-kla, 2005.
48. Zakarevičius P., Župerka A. Studentų verslumo ugdymas aukštosiose mokyklose// Organizacijų vadyba: sisteminiai tyrimai. 2011, Nr. 60, p. 141–153.
49. Zaleskienė I., Žadeikaitė L. Mokytojų požiūris į verslumo ugdymo prielaidas// Pedagogika. 2008, Nr. 89, p. 99-106.
50. Žilinskas V.J., Mineikienė S. The variety of schoolchildren entrepreneurship education// Socialiniai tyrimai. 2008, Nr. 4 (14), p. 171– 177.
51. Župerka A. Studentų verslumo ugdymo plėtra Lietuvoje: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, vadyba ir administravimas (03 S)..Kaunas: VDU, 2010. 185 p.
<http://vddb.laba.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2010~D_20101230_091557-86520/DS.005.0.01.ETD.> [žiūrėta 2012-12-10].
52. Vijeikis J., Jelagaite A., Lukoševičius V. Verslumo ugdymo sistemos tobulinimas Lietuvos aukštosiose mokyklose// Vadybos mokslas ir studijos – kaimo verslų ir jų infrastruktūros plėtrai: mokslo žurnalas. 2012, Nr. 4. ISSN 1822-6760, p. 80–89.
53. Žemaitaitytė I. Neformalusis suaugusiųjų švietimas: plėtros tendencijos dabartinėje Europoje: monografija. Vilnius: MRU leidybos centras, 2007.

ŠALTINIAI

54. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and Committee of the Regions: A Small Business Act for Europe. Think Small First. Brussels: Commission of the European Communities, 2008. COM 394 final.
<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2008:0394:FIN:EN:PDF>>
[žiūrėta 2013-02-11].
55. Communication from the Commission to the Council, the European Parliament, the European Economic and Social Committee and Committee of the Regions: Entrepreneurship 2020 Action

- Plan. Reigniting the entrepreneurial spirit in Europe. Brussels: European Commission, 2013. COM (2012) 795 final.
<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2012:0795:FIN:EN:PDF>>
[žiūrėta 2013-03-15].
56. Green Paper: Entrepreneurship in Europe. Commission of the European Communities, 2003.
<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/site/en/com/2003/com2003_0027en01.pdf>
[žiūrėta 2012-10-12].
57. Ekonominio raštingumo ir verslumo ugdymo strategija, patvirtinta LR švietimo ir mokslo ministro 2004 m. birželio 2 d., įsakymu Nr. ISAK-835.
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.dok_priedas_pdf?p_id=6570> [žiūrėta 2013-01-15].
58. Entrepreneurship Education at School in Europe: National Strategies, Curricula and Learning Outcomes. Eurydice, 2012.
<http://eacea.ec.europa.eu/education/eurydice/documents/thematic_reports/135EN.pdf>
[žiūrėta 2013-01-20].
59. European Commission. Entrepreneurship Education: Enabling Teachers as a Critical Success Factor. Bruxelles, 2011. Final Report.
<http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/files/education/teacher_education_for_entrepreneurship_final_report_en.pdf>
[žiūrėta 2012-12-18].
60. Europos Komisija. Bendrieji visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimai. Europos orientaciniai metmenys. Liuksemburgas: Europos Bendrijų oficialiųjų leidinių biuras, 2007.
61. Europos mažųjų įmonių chartija, Valstybių narių patvirtinta Feira Vadovų Tarybos susitikime 2000 metų birželio 19-20 d.
<http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/charter/docs/charter_lt.pdf>
[žiūrėta 2013-02-11].
62. Europos Parlamento ir Tarybos 2006 metų gruodžio 18 d., rekomendacija dėl bendrųjų visą gyvenimą trunkančio mokymosi gebėjimų (962/EB). Europos Sąjungos oficialusis leidinys, 2006-12-30, L 394/10-18.
<<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:394:0010:0018:lt:PDF>>
[žiūrėta 2013-02-07].
63. Integruojamųjų (papildomųjų) programų gairės. Pedagogika, 2005.
<<http://www.pedagogika.lt/puslapis/Integruojamuju%20programu%20gaires%202005.pdf>>
[žiūrėta 2012-11-26].
64. Lietuvos inovacijų 2010-2020 metų strategija, pritarta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. vasario 17 d., nutarimu Nr. 163.

- < http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=365849&p_query=&p_tr2=>
[žiūrėta 2012-12-10].
65. Lietuvos nacionalinės reformų ir konvergencijos 2012 metų programų vertinimas ir rekomendacijos. Europos Komisijos tarnybų darbinis dokumentas. Briuselis, SWD (2012) 319 final.
<http://ec.europa.eu/europe2020/pdf/nd/swd2012_lithuania_lt.pdf> [žiūrėta 2013-01-07].
66. Lietuvos pažangos strategija „Lietuva 2030“, patvirtinta Lietuvos Respublikos Seimo 2012 m. gegužės 15 d., nutarimu Nr. XI-2015.
<<http://www.lrv.lt/bylos/veikla/2030.pdf>> [žiūrėta 2013-01-20].
67. Lietuvos Respublikos finansų ministerijos galutinė ataskaita: Jaunimo verslumą skatinančių priemonių vertinimas. Vilnius, 2012 m. spalio 8 d.
<http://www.esparama.lt/es_parama_pletra/failai/fm/failai/Vertinimas_ESSP_Neringos/Ataskaitos_2011MVP/Jaunimo_verslumas_ataskaita.pdf> [žiūrėta 2013-02-16].
68. Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos Švietimo aprūpinimo centras. Švietimo plėtros analizė: Valstybinė švietimo strategija 2013-2022 m.: Tikslai, problemos, tobulinimo kryptys. Vilnius, 2012, spalio, Nr. 17 (81).
69. Lietuvos Respublikos 2011 m. kovo 17 d. švietimo įstatymas Nr. XI-1281.
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=395105&p_query=&p_tr2=>
[žiūrėta 2013-01-15].
70. Nacionalinė darbdavių ugdymo programa. Parengė prof.dr. Jasinavičius R. su darbo grupe. Vilnius, 2007.
<www.ukmin.lt/.../Darbdavio%20ugdymas/...> [žiūrėta: 2012-12-10].
71. Nacionalinė jaunimo politikos 2011-2019 metų plėtros programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2010 m. gruodžio 1 d., nutarimu Nr. 1715.
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=387971> [žiūrėta: 2013-01-10].
72. Nacionalinė jaunimo verslumo ugdymo ir skatinimo 2008-2012 metų programa, patvirtinta Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2008 m. balandžio 2 d., nutarimu Nr. 339.
<http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=318306&p_query=&p_tr2=>
[žiūrėta 2012-12-10].
73. OECD. SME and Entrepreneurship Outlook. France: OECD Publishing, 2005.
74. Pranešimas iš plenarinio posėdžio: Seimas patvirtino valstybės pažangos strategiją „Lietuva 2030“. Parengė Rudaitis R., 2012 m. gegužės 15 d.
<http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4445&p_k=1&p_d=124828> [žiūrėta: 2013-01-20].
75. „Spinter“ tyrimai: Nuostatų dėl pilietiškumo, verslumo ugdymo ir skatinimo bei organizacijų stiprinimo įvertinimo kokybinis tyrimas, 2005.

- <www.jrd.lt/uploads/dokumentai/jrd/tyrimai/2005.ppt> [žiūrėta 2012-09-10].
76. UAB „Verslo sukūrys“ taikomasis mokslinio tyrimo darbas: atskirų tikslinių grupių (jaunimo, moterų) verslumo ugdymo būdų analizė. Kaunas, 2005.
<www.ukmin.lt/uploads/documents/.../verslumas_galutinis_priedai.doc>
[žiūrėta 2013-02-07].
77. Valstybės žinios. Lietuvos Respublikos visuomenės informavimo įstatymas, 2004. Nr. 120-4436.
78. Valstybinė 2013-2022 metų švietimo strategija. Projektas, 2012 m. spalio 30 d.
<<http://www.smm.lt/strategija/docs/VSS%202013%20metmenys%202012-05-16.pdf>>
[žiūrėta 2012-01-27].
79. Vidurinio ugdymo bendrosios programos, patvirtintos 2011 metų vasario 21 d., įsak. Nr. V-269.
<<http://www.upc.smm.lt/veikime/turinys/>> [žiūrėta 2012-01-14].
80. Verslumo gebėjimų ugdymas 9–10 klasėse: metodinės rekomendacijos, parengtos pagal projektą „Mokymosi galimybių pasirinkimo didinimas 14–19 metų mokiniams, II etapas“. Ugdymo plėtotės centras, 2012.
<<http://galimybės.pedagogika.lt/uploads/file/2012.11.23/Verslumo-gebejimu-ugdymas9-10klasese-metodines-rekomendacijos.pdf>> [žiūrėta 2013-02-24].

Strujeva E. Mokinių verslumo kompetencijos ugdymo poreikis mokykloje/ Verslumo edukologijos magistro baigiamasis darbas. Vadovė dr. J. Dudaitė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, 2013. – 96 p.

ANOTACIJA

Baigiamajame darbe nagrinėjama verslumo kompetencijos samprata ir verslumo kompetencijos svarba šiuolaikinėje globalioje visuomenėje, analizuojama mokinių pozicija verslumo kompetencijos ugdymo poreikio mokykloje klausimais. Siekiant pagrindinio darbo tikslo, atskleista dabartinė mokinių verslumo kompetencijos ugdymo mokykloje situacija: mokinių žinios apie verslumą, gebėjimai bei nuostatos verslumo ugdymo klausimais. Parengtos tikslinės rekomendacijos, sprendžiant mokinių verslumo kompetencijos ugdymo mokykloje problemas.

Pirmoje teorinėje darbo dalyje nagrinėjama verslumo kompetencijos ugdymo samprata ir verslumo kompetencijos ugdymo svarba globalizacijos sąlygomis, verslumo ugdymą reglamentuojantys dokumentai. Antroje teorinėje darbo dalyje aptariamos verslumo kompetencijos ugdymo galimybės (verslumo ugdymo keliai), nagrinėjami verslumo ugdymo metodai ir formos, verslumo ugdymo integravimas kituose mokomuosiuose dalykuose. 3 darbo dalyje aprašomas atliktas tyrimas (tyrimo instrumentai, procedūros, tiriamieji), pristatomi 10 ir 12 klasių mokinių apklausos rezultatai bei jų palyginimas.

Pagrindiniai žodžiai: verslumas, kompetencija, mokykla, mokinys, ugdymas, globalizacija, konkurencija.

E. Strujeva The Demand to Develop Students' Competence of Entrepreneurship at School/The Final Thesis of Entrepreneurship Education Master's Degree. Tutor PhD J. Dudaitė. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Social Policy, 2013. – 96 p.

ANNOTATION

The conception of entrepreneurship competence and entrepreneurship competence importance to a modern global society as well as students' attitude towards development of entrepreneurship competence at school is analyzed in the Final Thesis. While aiming to the main object of the Thesis, the current situation of students' entrepreneurship competence development has been revealed: students' knowledge of entrepreneurship, skills and attitude towards entrepreneurship competence development. Target recommendations on solving the issues of entrepreneurship competence development at school have been made.

In the first theoretical part of the Thesis the conception of entrepreneurship competence development and the entrepreneurship competence development importance in the globalization conditions as well as entrepreneurship development regulating documents are analyzed. In the second theoretical part of the Thesis the possibilities of entrepreneurship competence development (entrepreneurship development paths) are discussed, methods and forms of entrepreneurship development, entrepreneurship development integration into other subjects is analyzed. In the 3 part of the Thesis, the conducted research is described (instruments of the research, procedures, and subjects), the results and comparison of the surveys of 10th and 12th grades students are presented.

Key words: entrepreneurship, competence, school, student, development, globalization, competition.

Strujeva E. Mokinių verslumo kompetencijos ugdymo poreikis mokykloje/ Verslumo edukologijos magistro baigiamasis darbas. Vadovė doc. dr. J. Dudaitė. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, 2013. – 96 p.

SANTRAUKA

Atsižvelgiant į esminį šiuolaikinės civilizacijos bruožą – spartėjančią žmonijos globalizaciją, kuri pasireiškia gyvenimo būdo ir sąlygų modernizacija, aukštesniu gamybos ir paslaugų procesų lygiu, globalia ekonomine veikla, vis labiau ir dažniau prieinamų informacinių technologijų vartojimo sklaida, regionų, valstybių, o tuo tarpu ir pavienių žmonių santykių suartėjimu bei konkurencija visose gyvenimo srityse (švietime, kultūroje, politikoje, ekonomikoje ir kt.), baigiamajame darbe nagrinėjama verslumo kompetencijos ugdymo poreikio mokykloje problema.

Pagrindinis baigiamojo darbo tikslas – atskleisti mokinių verslumo kompetencijos ugdymo poreikį mokykloje.

Atskleidžiant problemą derinami teoriniai (dokumentų analizė) ir empiriniai (kiekybinė apklausa) metodai. Remiantis moksline literatūra, analizuojama verslumo kompetencijos samprata ir verslumo kompetencijos svarba šiuolaikinėje globalioje visuomenėje, verslumo kompetencijos ugdymo patirtis užsienio valstybėse, pristatomi užsienio šalių ir Lietuvos valstybės verslumo ugdymą reglamentuojantys dokumentai. Empiriniu metodu tiriama mokinių verslumo kompetencija (žinių ir įgūdžių aspektais), analizuojama, kokią vietą jų vertybių hierarchijoje užima verslumo kompetencijai priskiriamos vertybės, nagrinėjama mokinių pozicija verslumo kompetencijos ugdymo mokykloje klausimais.

Pristatomi ir aptariami atlikto tyrimo rezultatai, kurie liudija, kad verslumo kompetencijos ugdymo poreikis mokykloje akivaizdžiai egzistuoja. Pasak respondentų, verslumas yra svarbi sudėtinė mokinių ugdymo ir pasiruošimo savarankiškam gyvenimui dalis, turintis įtakos ne tik bendrai asmens socializacijai, bet ir mokinio profesijos pasirinkimui, karjeros planavimui, verslo organizavimui. Apklaustieji mano, kad bendrojo lavinimo mokykloje verslumas turėtų būti mokomas nuo 1 iki 12 klasės, taikant atitinkamą ugdymo turinį laikantis principo – kuo vyresni mokiniai, tuo daugiau verslumo žinių ir įgūdžių jiems turėtų būti suteikta. Mokiniai nurodė, kad mokykla yra pagrindinis jų verslumo žinių šaltinis. Tyrime dalyvavę mokiniai asmeniškai jaučia verslumo kompetencijos ugdymo poreikį mokykloje ir mano, kad verslumo žinios jiems pravers ateityje, siekiant karjeros, įgyvendinant verslo idėjas. Vertybių testo rezultatai papildė klausimyno rezultatus ir patvirtina, kad verslumo kompetencija mokiniams yra svarbi: verslumo komponentai mokinių vertybių hierarchijoje priskiriami prie svarbiausių vertybių.

Baigiamąjį darbą sudaro 3 skyriai. Pirmasis ir antrasis – teorinio pobūdžio. Pirmajame skyriuje nagrinėjama verslumo kompetencijos ugdymo samprata ir verslumo kompetencijos ugdymo svarba globalizacijos sąlygomis, verslumo ugdymą reglamentuojantys dokumentai. Antrajame darbo skyriuje aptariamos verslumo kompetencijos ugdymo galimybės (verslumo ugdymo keliai), nagrinėjami verslumo ugdymo metodai ir formos, verslumo ugdymo integravimas kituose mokomuosiuose dalykuose. 3 skyriuje aprašomas atliktas tyrimas (tyrimo instrumentai, procedūros, tiriamieji), pristatomi tyrimo rezultatai. Kiekvienas darbo skyrius suskirstytas į poskyrius.

Rašant baigiamąjį darbą, remtasi pragmatizmo filosofine kryptimi, kuri pabrėžia plataus masto nespecializuotą ugdymą, ir humanistine psichologija, kuri išryškina asmenybės unikalumą, atsakingumą, gebėjimą laisvai rinktis ir atsakyti už savo veiksmus.

Pagrindiniai žodžiai: verslumas, kompetencija, mokykla, mokinys, ugdymas, globalizacija, konkurencija.

E. Strujeva The Demand to Develop Students' Competence of Entrepreneurship at School/The Final Thesis of Entrepreneurship Education Master's Degree. Tutor PhD J. Dudaitė. – Vilnius: Mykolas Romeris University, Faculty of Social Policy, 2013. – 96 p.

SUMMARY

The Final Thesis deals with the issue of entrepreneurship competence development at school due to the main feature of modern civilization – increasing globalization, that manifests in life style and conditions modernization, higher level of processes of production and services, global economic activity, spread of more easily accessible usage of IT technologies, closeness of regions, countries, as well as separate people and competition in various fields of life (in education, culture, policy, economics and other).

The main aim of the Final Thesis is to reveal the demand of entrepreneurship competence development at school.

Aiming to reveal the issue, theoretical (analysis of documents) and empirical (quantitative survey) methods are combined. Based on the scientific literature the conception of entrepreneurship competence and the importance of entrepreneurship competence in the modern global society, experience of entrepreneurship competence in foreign countries are analyzed, documents regulating the development of entrepreneurship in the Republic of Lithuania and in foreign countries are presented. Students' entrepreneurship competence (in the aspect of knowledge and skills) is examined by empirical method, the position of entrepreneurship competence development values in students' values hierarchy is analyzed, students' attitude towards entrepreneurship competence development at school is examined.

As the presented and discussed results of the performed research suggests, demand for entrepreneurship competence development at school obviously exists. According to the respondents, entrepreneurship is a very important integral part of students' development and preparation for independent life, that influences general socialization of a person as well as student's profession selection, career planning and business organization. The interviewed believe that entrepreneurship should be taught from 1st until 12th grade of secondary school using appropriate educational content while following the rule – the older the students, the more entrepreneurship knowledge and skills should be provided. The students specified that school is the main source of entrepreneurship knowledge. The students that participated in the research feel the demand for entrepreneurship competence development at school personally. Also, they believe that entrepreneurship knowledge will help them in the future while aiming for a career and fulfilling business ideas. The results of the Value Test supplement the results of the questionnaire and

confirm that entrepreneurship competence is important for the students – entrepreneurship components in the value hierarchy of the students is assigned to the most important values.

The Final Thesis consists of 3 chapters. The first one and second parts are of theoretical nature. In the first chapter the conception of entrepreneurship competence development and the entrepreneurship competence development importance in the globalization conditions as well as entrepreneurship development regulating documents are analyzed. In the second chapter of the Thesis the possibilities of entrepreneurship competence development (entrepreneurship development paths) are discussed, methods and forms of entrepreneurship development, entrepreneurship development integration into other subjects is analyzed. In the chapter 3 the conducted research is described (instruments of the research, procedures, and subjects), the results of the research are presented. Each chapter of the Thesis is divided into subsections.

The Final Thesis was concluded based on philosophical direction of pragmatism, that emphasizes wide unspecialized development and humanistic psychology that reveals the uniqueness, responsibility of a personality, ability to choose freely and to be responsible of one's actions.

Key words: entrepreneurship, competence, school, student, development, globalization, competition.

PRIEDAI

KLAUSIMYNAS

Gerbiamas respondente,

šia apklausa siekiama atskleisti Jūsų požiūrį į verslumą, verslumo kompetencijos ugdymą mokykloje. Tyrimą atlieka Mykolo Romerio universiteto Socialinės politikos fakulteto studentė. Apklausa yra anoniminė, todėl prašau atsakyti nuoširdžiai. Jūsų atsakymai labai svarbūs. Tyrimo duomenys bus panaudoti nagrinėjant verslumo kompetencijos ugdymo poreikį mokykloje.

Pasirinktą atsakymo variantą žymėkite X. Pavyzdžiui:

Ar verslumo skatinimui Lietuvoje skiriama pakankamai dėmesio?

- Taip
 Iš dalies
 Ne
 Nežinau

Iš anksto dėkoju!

1. Kelintoje klasėje Jūs mokotės?

- 10
 12

2. Nurodykite savo amžių _____

3. Nurodykite savo lytį:

- mot.
 vyr.

4. Kuris iš pateiktų variantų, Jūsų manymu, geriausiai apibūdina verslumo kompetencijos sampratą? (Galimi keli atsakymų variantai).

- Verslumas – tai asmenybės tobulėjimo būdas, savarankiškumo ir laisvės įrankis
 Verslumas – tai kūrybingas gebėjimas realizuoti save, sukuriant socialinę bei ekonominę vertę
 Verslumas – tai gebėjimas formuoti tikslus bei numatyti būdus tiems tikslams pasiekti
 Verslumas – tai visuomenės gyvenimo kokybės gerinimo katalizatorius
 Verslumas – tai asmeninės, socialinės, vadybinės kompetencijos ir gebėjimai, padedantys organizuoti savo verslą

5. Kaip manote, ar verslumo kompetencija mokykloje yra svarbi sudėtinė mokinių ugdymo ir rengimo savarankiškam gyvenimui dalis?

Labai svarbi	Svarbi	Nei svarbi, nei nesvarbi	Nesvarbi	Visiškai nesvarbi

6. Kokios savybės ir įgūdžiai, Jūsų nuomone, būdingi versliai asmenybei? (Galimi keli atsakymų variantai).

- Kūrybiškumas
- Pasitikėjimas savimi
- Iniciatyvumas
- Atsakingumas
- Gebėjimas nustatyti tikslus, analizuoti ir planuoti savo darbą
- Problemų sprendimo įgūdžiai
- Gebėjimas įvertinti riziką
- Kritinis mąstymas
- Bendravimo įgūdžiai
- Atkaklumas
- Komunikaciniai darbo įgūdžiai
- Kalbėjimo viešai ir pristatymo įgūdžiai
- Informacijos ir komunikacijos technologijų naudojimo įgūdžiai

7. Įvertinkite Jums tinkančias savybes, gebėjimus, žinias (4 – labai ryški savybė/ gebėjimas, 3 – ryški, 2 – nei ryški, nei neryški, 1 – neryški, 0 – visiškai neryški ir pan.).

		4	3	2	1	0
1.	Kūrybiškumas					
2.	Gebėjimas naujausias žinias pritaikyti praktiškai					
3.	Pasitikėjimas savimi, pozityvumas					
4.	Komunikabilumas, bendravimo įgūdžiai					
5.	Iniciatyvumas, veržlumas					
6.	Asmeninių finansų tvarkymosi žinios					
7.	Loginis mąstymas					
8.	Orientavimosi vidaus rinkoje žinios					
9.	Informacijos ir komunikacijos technologijų naudojimo įgūdžiai					
10.	Gebėjimas išsikelti tikslus ir gebėjimas jų siekti					
11.	Verslo organizavimo žinios					
12.	Kritinis mąstymas					
13.	Verslumo žinios tarptautinių rinkų srityje					
14.	Atsakingumas					
15.	Gebėjimas mokytis (gebėjimas nustatyti savo mokymosi stilių, mokymosi galias ir galimybes, tobulinimosi sritis)					

8. Verslumo kompetencijos ugdymas didžiausią įtaką daro (pasirinkite vieną, Jūsų nuomone, labiausiai tinkantį variantą):

- Bendrai mokinio socializacijai (bendrujų įgūdžių, reikalingų kasdieniniam gyvenimui, įgijimas, tobulinimas)
- Profesijos pasirinkimui, karjeros planavimui
- Verslo kūrimui ir įgyvendinimui, vadybai
- Mokymosi motyvacijai

9. Kaip plačiai, Jūsų nuomone, turėtų būti ugdomas verslumas? (Kiekvienai ugdymo pakopai pažymėkite po vieną labiausiai tinkantį variantą).

	Verslumas neturėtų būti ugdomas	Tik verslumo pradmenys	Teorinės verslumo žinios	Teorinės verslumo žinios ir praktiniai įgūdžiai	Verslumo teorija, nuostatos, praktiniai įgūdžiai, steigiant imitacines verslo įmones it t.t.
Ikimokykliniame ugdyme					
Pradinėje mokykloje					
Pagrindinėje mokykloje					
Vidurinėje mokykloje					
Profesinėje mokykloje, pabaigus 12 klasių/ aukštojoje mokykloje					

10. Kurie iš pateiktų verslumo žinių šaltinių, Jūsų nuomone, mokiniams yra svarbiausi? (Susikirstykite pagal prioritetus nuo 1 (pats svarbiausias) iki 5 (pats nesvarbiausias)).

- Šeima _____
- Visuomeninės informavimo priemonės (televizija, radijas, spauda) _____
- Internetas _____
- Mokykla _____
- Verslo įmonės, organizacijos _____

11. Mokykloje verslumas turėtų būti ugdomas kaip (susikirstytoms klasėms parinkite po vieną, Jūsų nuomone, labiausiai tinkantį variantą):

	Verslumas neturėtų būti ugdomas	kompetencija, ugdoma neformalioju būdu	laisvai pasirenkamas dalykas	kursas, integruotas į kitus mokomuosius dalykus	atskiras mokomasis dalykas
Ikimokykliniame ugdyme					
1– 4 klasėse					
5– 8 klasėse					
9– 10 klasėse					
11– 12 klasėse					

12. Jei pažymėjote, kad verslumo ugdymas turėtų būti integruotas į kitus mokomuosius dalykus (nepriklausomai nuo ugdymo pakopos), nurodykite į kuriuos (galimi keli atsakymų variantai):

- Kūno kultūrą
- Dorinį ugdymą (etiką, tikybą)
- Ekonomiką
- Kalbą (gimtąją, užsienio)
- Gamtos mokslus
- Matematiką
- Socialinius mokslus (istoriją, geografiją, pilietiškumo ugdymą ir pan.)
- Meninį ugdymą (dailę, muziką, šokį ir pan.)
- Informacines technologijas
- Technologijas

13. Ar Jūs asmeniškai jaučiate verslumo kompetencijos ugdymo poreikį mokykloje?

- Taip
- Iš dalies
- Ne
- Nežinau

14. Jei atsakėte, kad verslumo kompetencijos ugdymas mokykloje Jums yra svarbus/ iš dalies svarbus, nurodykite dėl ko (galimi keli atsakymų variantai):

- Verslumas – populiarus dalykas
- Verslumo žinios ir įgūdžiai yra reikalingi kasdieniniame gyvenime
- Verslumo žinios ir įgūdžiai bus aktualūs ateityje, renkantis profesiją, siekiant karjeros
- Verslumas – įdomus dalykas, skatinantis motyvaciją mokytis
- Verslumo kompetencija pravers ateityje, kuriant bei organizuojant nuosavą verslą

15. Remdamiesi dešimties balų sistema, įvertinkite, kiek, Jūsų nuomone, esate verslus:

16. Ar esate pasirinkę „Ekonomika ir verslumas“ mokomąjį dalyką?

- Taip
- Ne
- Būčiau pasirinkęs(-usi), tačiau nėra galimybės

Vertybės, kuriomis vadovaujatės

Žemiau esančioje lentelėje įvertinkite išvardintas vertybes. 4 – labai svarbu, 3 – svarbu, 2 – nelabai svarbu, 1 – nesvarbu, 0 – visiškai nesvarbu.

Pasirinktą atsakymo variantą žymėkite X. Pavyzdžiui:

	0	1	2	3	4
1. Laisvė		X			
2. Geri santykiai su aplinkiniais					X
3. Pagarba			X		

Vertybių lentelėje nėra nei teisingų, nei neteisingų atsakymų. Jums tik reikia pažymėti tokį atsakymą, kuris tiksliausiai atspindi Jūsų nuomonę.

	0	1	2	3	4
1. Šeima					
2. Religingumas					
3. Išsilavinimas (žinios, mokymasis)					
4. Patogumas, ramybė					
5. Teisingumas					
6. Turtas, materialinės gėrybės, pinigai					
7. Atkaklumas, išsikeltų tikslų siekimas					
8. Pasitikėjimas savimi					
9. Karjera, darbas					
10. Pripažinimas					
11. Dorovė					
12. Draugystė					
13. Pagarba gimtajai kalbai ir kultūrai					
14. Savigarba					
15. Pilietiškumas					
16. Lyderystė					
17. Atsakomybė					
18. Pozityvumas					
19. Pramogos ir malonumai					
20. Kūrybiškumas					
21. Santarvė su gamta					
22. Valstybės laimėjimai, pažanga					
23. Iniciatyvumas					
24. Sveikata					
25. Kritiškas požiūris/ mąstymas					
26. Pastovumas, nekintamumas					
27. Ekonominis saugumas					
28. Savirealizacija, savimotyvacija					
29. Lygybė					
30. Organizuotumas, gebėjimas planuoti					
31. Savanaudiškumas					
32. Aktyvumas					

33.	Komunikabilumas					
34.	Meilė konkrečiam žmogui					
35.	Estetinis grožis, patrauklumas					
36.	Imlumas naujovėms					
37.	Drąsa					
38.	Intuicija					
39.	Laisvė kurti, veikti					
40.	Pagarba vyresniam žmogui					

Dėkoju už sugaištą laiką!

Vilniaus miesto savivaldybės vidurinės mokyklos, kuriose mokoma lietuvių kalba

1. Vilniaus „Ryto“ vidurinė mokykla
2. Vilniaus „Sietuvos“ vidurinė mokykla
3. Vilniaus Abraomo Kulviečio vidurinė mokykla
4. Vilniaus Fabijoniškių vidurinė mokykla
5. Vilniaus Gerosios Vilties vidurinė mokykla
6. Vilniaus karaliaus Mindaugo vidurinė mokykla
7. Vilniaus „Mikalojaus Daukšos“ vidurinė mokykla
8. Vilniaus Naujininkų vidurinė mokykla
9. Vilniaus Simono Stanevičiaus vidurinė mokykla
10. Vilniaus Šeškinės vidurinė mokykla
11. Vilniaus Trakų Vokės vidurinė mokykla
12. Vilniaus Tuskulėnų vidurinė mokykla
13. Vilniaus Viršuliškių vidurinė mokykla

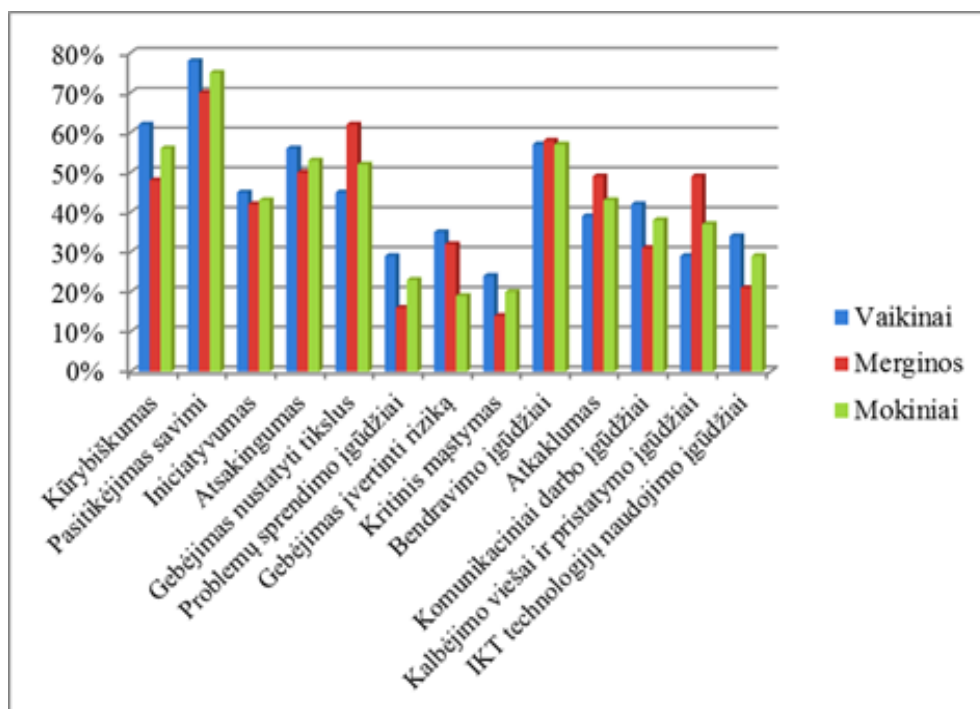
Šaltinis: Vilniaus miesto savivaldybės Švietimo padalinys (žiūrėta 2013-01-29)
<www.mokyklos.tk/>

Vilniaus rajono savivaldybės vidurinės mokyklos, kuriose mokoma lietuvių kalba

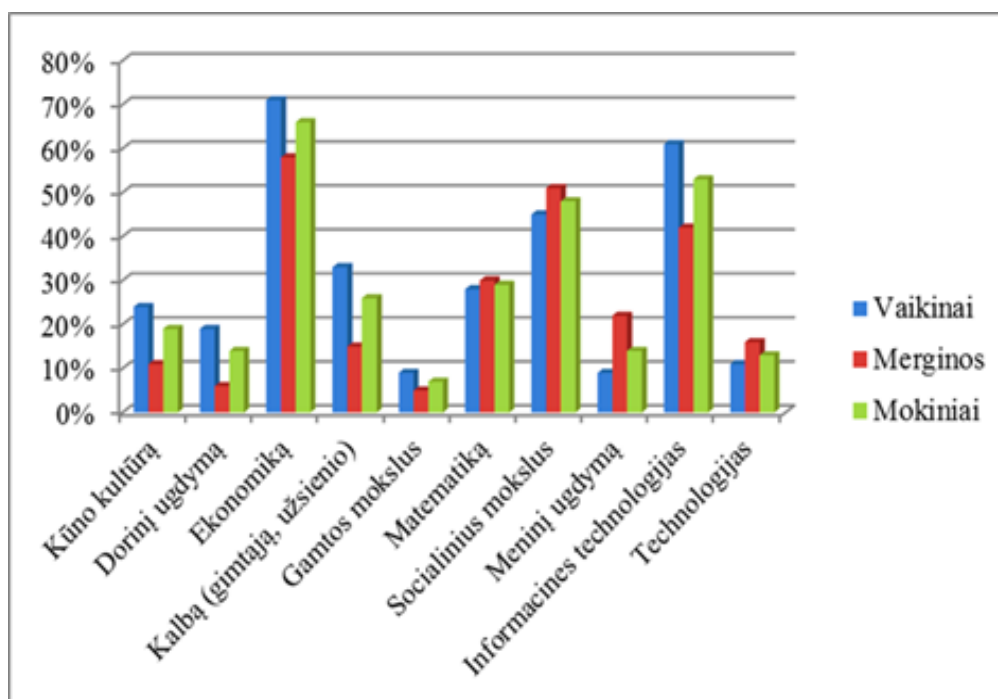
1. Vilniaus rajono „Kalvelių 2–oji“ vidurinė mokykla
2. Vilniaus rajono Maišiagalos „Lietuvos Didžiojo Kunigaikščio Algirdo“ vidurinė mokykla
3. Vilniaus rajono Marijampolio vidurinė mokykla
4. Vilniaus rajono Paberžės „Verdenės“ vidurinė mokykla

Šaltinis: Vilniaus rajono savivaldybės administracija (žiūrėta 2013-01-29)
<www.vilniaus-r.lt/index.php?id=1081>

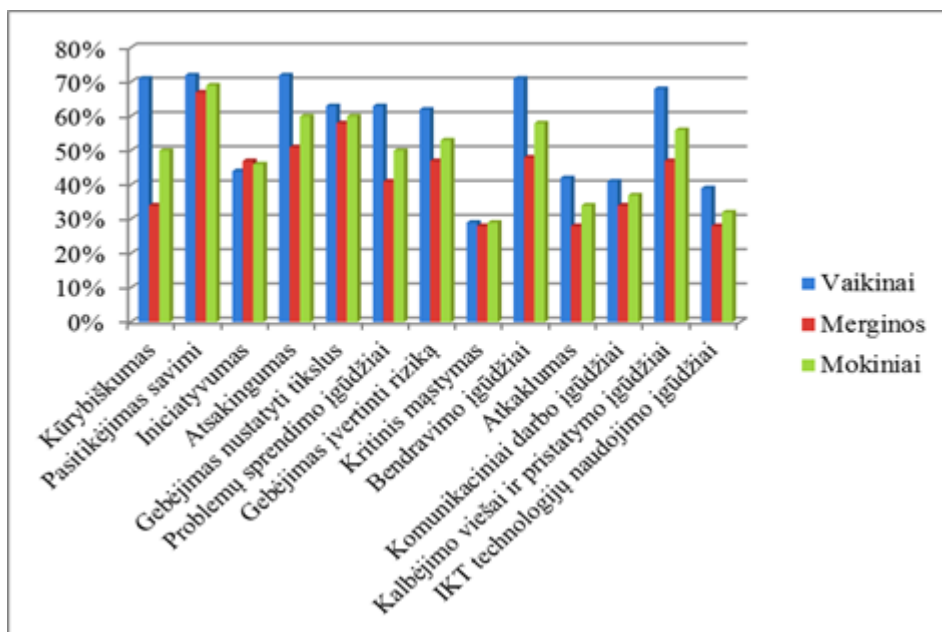
MOKINIŲ VERSLUMO KOMPETENCIJOS UGDYMO POREIKIO MOKYKLOJE TYRIMO
ANALIZĖS REZULTATAI

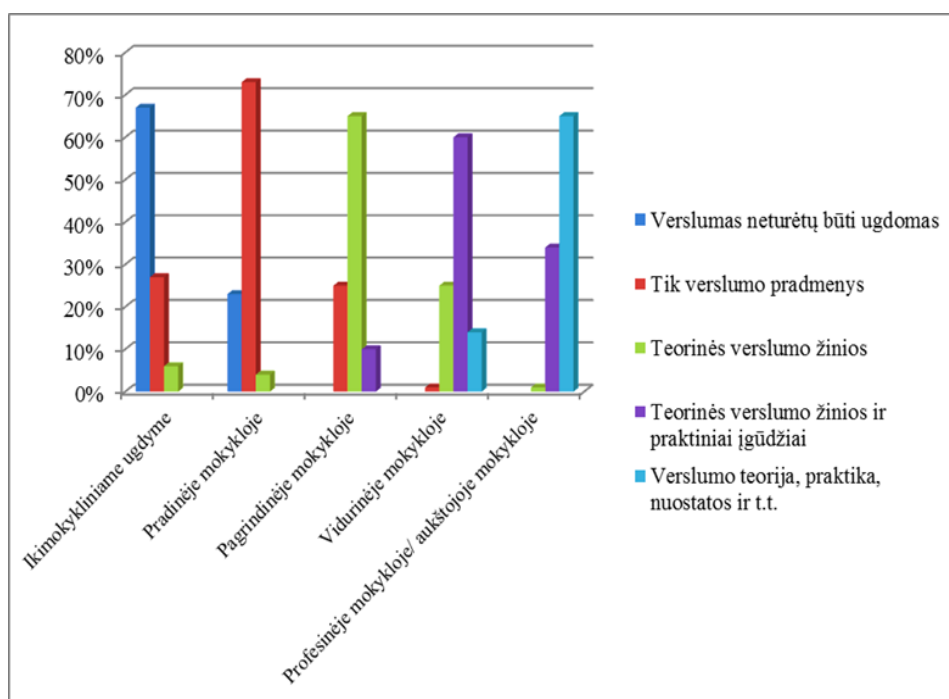
1 pav. Savybės ir įgūdžiai, būdingi versliai asmenybei (10 klasės mokinių požiūris) (proc.)

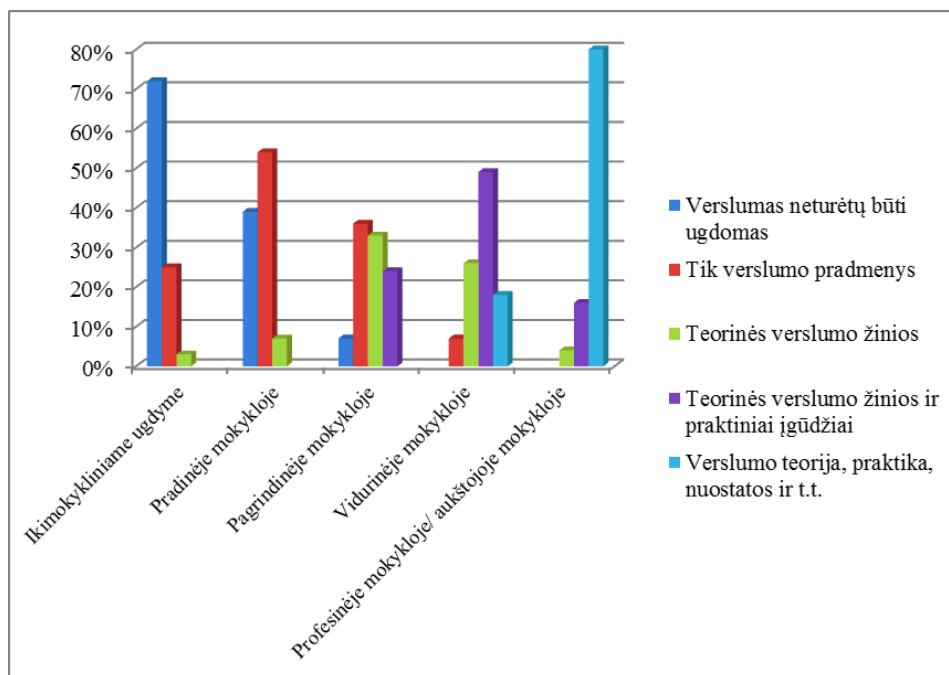
2 pav. Verslumo ugdymo integravimas į mokomuosius dalykus (10 klasės mokinių požiūris) (proc.)

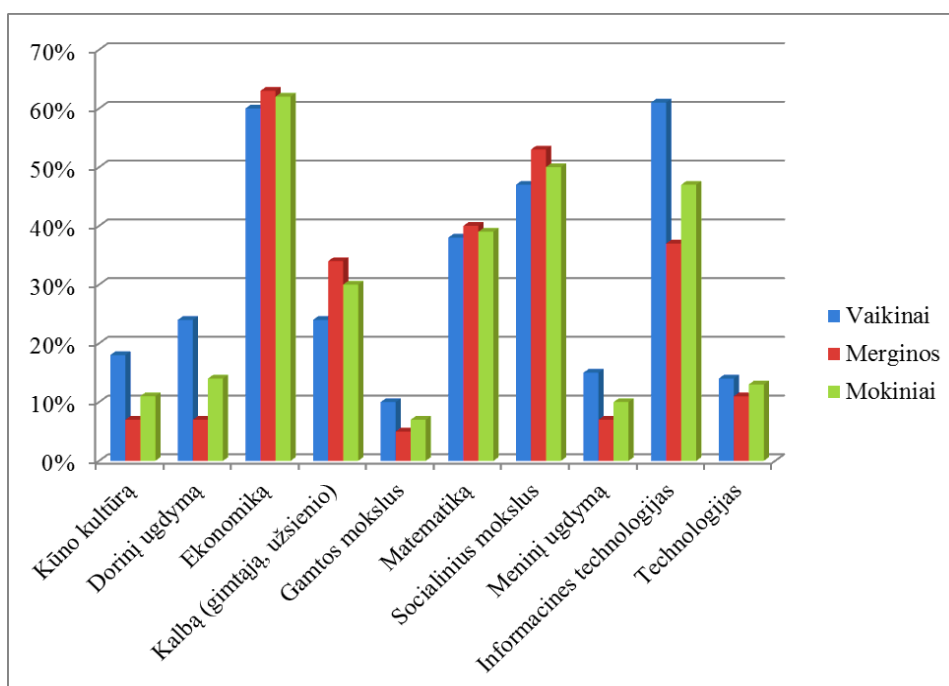
3 pav. Savybės ir įgūdžiai, būdingi versliai asmenybei (12 klasės mokinių požiūris) (proc.)

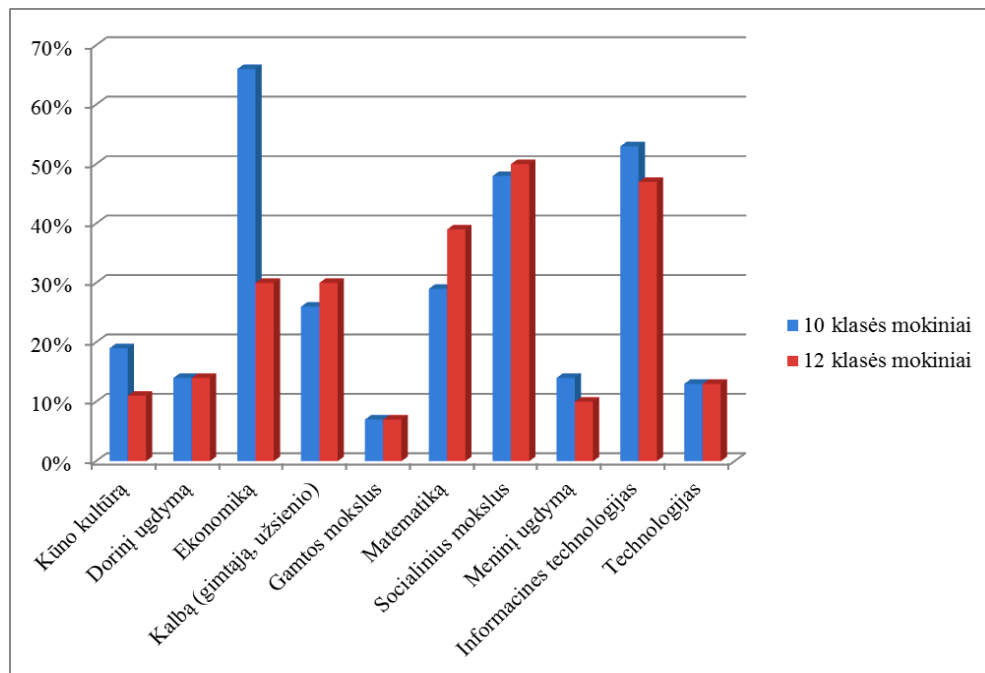
4 pav. Orientacinis verslumo kompetencijos ugdymo turinys pagal ugdymo pakopas (12 klasės vaikų požiūris) (proc.)

5 pav. Orientacinis verslumo kompetencijos ugdymo turinys pagal ugdymo pakopas (12 klasės merginų požiūris)

6 pav. Verslumo ugdymo integravimas į mokomuosius dalykus (12 klasės mokinių požiūris) (proc.)

7 pav. Verslumo ugdymo integravimas į mokomuosius dalykus (proc.)

1 lentelė. 10 klasės mokinių vertybių vertinimai (proc.)

Vertybės	Visiškai nesvarbu	Nesvarbu	Nei svarbu, nei nesvarbu	Svarbu	Labai svarbu
Šeima	4%	8%	13%	10%	65%
Religingumas	24%	15%	34%	26%	1%
Išsilavinimas (žinios, mokymasis)	2%	1%	12%	35%	50%
Patogumas, ramybė	9%	7%	16%	43%	25%
Teisingumas	4%	3%	25%	30%	38%
Turtas, materialinės gėrybės, pinigai	2%	6%	24%	40%	28%
Atkaklumas, išsikeltų tikslų siekimas		6%	7%	28%	59%
Pasitikėjimas savimi		1%	10%	24%	65%
Karjera, darbas	1%	9%	8%	37%	45%
Pripažinimas	2%	3%	26%	40%	29%
Dorovė	4%	8%	28%	38%	22%
Draugystė	6%	8%	15%	36%	35%
Pagarba gimtajai kalbai ir kultūrai	6%	3%	20%	31%	40%
Savigarba	2%	6%	16%	22%	54%
Pilietiškumas	4%	10%	19%	37%	30%
Lyderystė		15%	27%	35%	23%
Atsakomybė		4%	3%	25%	68%
Pozityvumas	5%	8%	11%	30%	45%
Pramogos ir malonumai	10%	11%	30%	32%	17%
Kūrybiškumas	3%	9%	12%	58%	18%
Santarvė su gamta	13%	19%	26%	30%	12%
Valstybės laimėjimai, pažanga	4%	17%	34%	25%	20%
Iniciatyvumas	2%	16%	15%	33%	34%
Sveikata	2%	3%	18%	22%	55%
Kritiškas požiūris/mąstymas	8%	5%	22%	37%	28%
Pastovumas, nekintamumas	6%	6%	35%	24%	29%
Ekonominis saugumas	4%	10%	20%	50%	16%
Savirealizacija, saviaktualizacija	5%	8%	24%	35%	28%
Lygybė	8%	6%	17%	37%	32%
Organizuotumas, gebėjimas planuoti	5%	6%	20%	35%	34%
Savanaudiškumas	27%	14%	12%	25%	22%
Aktyvumas	2%	11%	17%	19%	51%
Komunikabilumas	2%	5%	20%	32%	41%
Meilė konkrečiam žmogui	1%	14%	20%	19%	46%
Estetinis grožis, patrauklumas	10%	17%	21%	33%	19%
Imlumas naujovėms	2%	11%	25%	43%	19%
Drąsa	4%	3%	12%	19%	62%
Intuicija	6%	12%	16%	32%	34%
Laisvė kurti, veikti		7%	4%	42%	47%
Pagarba vyresniam žmogui	1%	4%	15%	20%	60%

2 lentelė. 12 klasės mokinių vertybių vertinimai (proc).

Vertybės	Visiškai nesvarbu	Nesvarbu	Nei svarbu, nei nesvarbu	Svarbu	Labai svarbu
Šeima		8%	14%	11%	67%
Religingumas	32%	24%	29%	9%	6%
Išsilavinimas (žinios, mokymasis)		2%	6%	20%	72%
Patogumas, ramybė	2%	16%	19%	49%	14%
Teisingumas		6%	19%	32%	43%
Turtas, materialinės gėrybės, pinigai		4%	23%	52%	21%
Atkaklumas, išsikeltų tikslų siekimas			18%	35%	47%
Pasitikėjimas savimi		2%	6%	36%	56%
Karjera, darbas		4%	4%	32%	60%
Pripažinimas	2%		26%	47%	25%
Dorovė	2%	13%	32%	32%	21%
Draugystė	2%	10%	27%	39%	22%
Pagarba gimtajai kalbai ir kultūrai		20%	36%	29%	15%
Savigarba		4%	18%	39%	39%
Pilietiškumas	4%	16%	14%	49%	17%
Lyderystė	3%	10%	25%	40%	22%
Atsakomybė		6%	11%	30%	53%
Pozityvumas		6%	17%	44%	33%
Pramogos ir malonumai	4%	21%	29%	29%	17%
Kūrybiškumas	2%	8%	35%	26%	29%
Santarvė su gamta	15%	19%	25%	25%	16%
Valstybės laimėjimai, pažanga	5%	17%	41%	21%	16%
Iniciatyvumas	2%	14%	21%	30%	33%
Sveikata		11%	14%	23%	52%
Kritiškas požiūris/mąstymas	2%	3%	25%	40%	30%
Pastovumas, nekintamumas	2%	12%	37%	30%	19%
Ekonominis saugumas	2%	6%	20%	45%	27%
Savirealizacija, saviaktualizacija			25%	41%	34%
Lygybė	2%	15%	22%	40%	21%
Organizuotumas, gebėjimas planuoti	2%	2%	23%	36%	35%
Savanaudiškumas	23%	35%	22%	11%	9%
Aktyvumas	2%		16%	42%	40%
Komunikabilumas		6%	14%	40%	40%
Meilė konkrečiam žmogui	11%	9%	14%	43%	23%
Estetinis grožis, patrauklumas	4%	20%	26%	33%	17%
Imlumas naujovėms		6%	25%	37%	32%
Drąsa		5%	10%	32%	53%
Intuicija	10%	6%	20%	40%	24%
Laisvė kurti, veikti	1%	2%	20%	39%	38%
Pagarba vyresniam žmogui		6%	9%	39%	46%